



Rómska história a kultúra

Metodická príručka
*k začleneniu rómskej histórie
a kultúry do školského kurikula
základného vzdelávania*



NIVAM

NÁRODNÝ INŠTITÚT VZDELÁVANIA A MLÁDEŽE

Rómska história a kultúra

Metodická príručka k začleneniu rómskej histórie a kultúry
do školského kurikula základného vzdelávania

PhDr. Mgr. Jozef Facuna, PhD.
prof. PhDr. René Lužica, ArtD.

Obsah

<u>Vzdelávacia oblasť Človek a spoločnosť – 1. cyklus</u>	6
<u>Vzdelávacia oblasť Človek a spoločnosť – 2. cyklus</u>	33
<u>Vzdelávacia oblasť Človek a spoločnosť - 3. cyklus</u>	66

Úvod

História a kultúra Rómov boli dlhodobo zamlčované, často odmietané a vnímané cez mocenské vzťahy väčšinovej spoločnosti. Výskumy sa sústredili najmä na štátne inštitúcie a ich postoj k Rómom, zatiaľ čo hlas samotných Rómov bol prehliadaný. Rómovia prežili dlhodobý útlak, segregáciu a fyzické prenasledovanie, vrátane obdobia fašizmu a nacizmu. Až po roku 1989 nastali významné zmeny: v roku 1991 boli Rómovia uznaní za národnostnú menšinu, vznikli vzdelávacie a kultúrne inštitúcie, napríklad Katedra rómskej kultúry v Nitre, divadlo Romathan či dvojjazyčné noviny. Napriek tomu zostáva ich kultúra marginalizovaná a Rómovia sú často vnímaní predovšetkým cez sociálne problémy, ako sú nezamestnanosť alebo nedostatočné vzdelanie. Vzdelanie pritom predstavuje kľúč k zlepšeniu životných podmienok rómskych komunit.

Cieľom kurikulárnej reformy základného vzdelávania je podporiť vzdelávanie rómskych žiakov s rešpektom k ich kultúre a jazyku a zároveň poskytovať všetkým žiakom poznatky o rómskej histórii a kultúre. Metodika o začlenení rómskej histórie a kultúry do školského kurikula základného vzdelávania (ďalej len „Metodika“) je jedným z pedagogických nástrojov, ako tento cieľ dosiahnuť. Nie je určená na rozširovanie učiva, ale skôr na podporu prehĺbenia a konkretizácie tém vzdelávacej oblasti Človek a spoločnosť s dôrazom na históriu a kultúru Rómov. Metodika vychádza z platných vzdelávacích štandardov oblasti Človek a spoločnosť pre prvý, druhý a tretí vzdelávací cyklus. Obsahuje metodické usmernenia, ktoré konkretizujú pojmy a činnosti naprieč jednotlivými komponentmi:

- v prvom cykle – dejepisný, občiansky a eticko-osobnostný komponent,
- v druhom cykle – geografický, dejepisný a eticko-osobnostný komponent,
- v treťom cykle – geografický, dejepisný, občiansky a eticko-osobnostný komponent.

Konkretizácia činností žiakov je doplnená o vzdelávacie metódy a formy práce, ktoré ukazujú, ako začleniť témy z histórie a kultúry Rómov do školského kurikula a prípravy na vyučovanie predmetov vzdelávacej oblasti Človek a spoločnosť.

Dôležitou súčasťou Metodiky je vysvetlenie učiva, doplnené o terminológiu a ukážky textov, ktoré možno ďalej rozvíjať. Texty vychádzajú z dostupnej literatúry, vrátane diel rómskych autorov. Učitelia môžu využiť aj audiovizuálne či interaktívne materiály, kultúrne podujatia a školské výstavy, aby žiaci lepšie pochopili život a kultúru Rómov z ich vlastnej perspektívy. Neoddeliteľnou súčasťou Metodiky sú aj príklady aktivít či tematických dní, vrátane odporúčanej literatúry, ktorá môže slúžiť ako inšpirácia pre ďalšie spracovanie tém.

Veríme, že táto Metodika pomôže školám ľahšie a efektívnejšie začleniť témy z histórie a kultúry Rómov do vyučovania. Cieľom je podporiť porozumenie, rešpekt a spoluprácu medzi všetkými žiakmi, vytvoriť prostredie, kde sa každý žiak cíti bezpečne a kde kultúrna rozmanitosť prispieva k rozvoju poznania, rozvoju empatie a obohateniu osobnosti každého z nás.

***Začlenenie rómskej
histórie a kultúry
do školského
kurikula základného
vzdelávania***

Vzdelávacia oblasť Človek a spoločnosť – 1. cyklus

1. CYKLUS

DEJEPISNÝ KOMPONENT

Obsahový komponent: Čísla a operácie s číslami

Pojmy: povesť

Činnosti:

1. Prerozprávanie alebo stvárnenie príbehu (povesť, legenda) spojeného s obcou alebo jej okolím.
2. Porovnávanie spôsobu života ľudí v súčasnosti a minulosti (škola, hračky, práca a zamestnania, odev, obchod) na základe informácií získaných z rôznych prameňov.

Cyklus 1

METODICKÉ USMERNENIE

Činnosť č. 1 Prerozprávanie alebo stvárnenie príbehu (povesť, legenda) spojeného s obcou alebo jej okolím

Konkretizácia činnosti

- spozná rómsku povesť, legendu alebo príbeh,
- získa základné poznatky o živote Rómov v minulosti,
- uvedomí si, že rómska kultúra je súčasťou histórie regiónu,
- rozvíja pozitívny vzťah k rómskej kultúre a histórii,
- prejavuje rešpekt k odlišnostiam a kultúrnej rozmanitosti.

Vzdelávacie metódy

Riadený rozhovor

- učiteľ kladie jednoduché, otvorené otázky k príbehu *Kto? Kde? Čo sa stalo?*,
- rozhovor o tom, čo nám povesť/legenda/príbeh hovorí o živote Rómov v minulosti.

Formy práce

Projektová práca

- jednodňový alebo viac-hodinový miniprojekt: „*Rómske príbehy nášho regiónu*“,
- prepojenie s výtvarnou a hudobnou výchovou.

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Legenda o hudobníkoch z Indie

Dobry kráľ Bahram Gur známy svojou láskou k ľudu, spýtal sa svojich radcov ako žijú ľudia v jeho kráľovstve. Oni mu povedali, že pod jeho múdrou vládou sa v jeho krajine ľuďom žije dobre. Keď sa potom kráľ opýtal, ako by mohol život ľuďom ešte zlepšiť, radcovia mu poradili: Jediné, čo si ľud želá, je, aby sa po práci mohol tak isto ako bohatí zabávať pri hudbe, jedle a víne. Dobry kráľ Bahram Gur vyslal poslov k indickému kráľovi Šankalovi, aby mu poslal tisíce mužov a žien, ktorí vedú hrať na lutny a tancovať, aby zabávali ľud. Kráľ Indie Bahram Gurovi poslal veľa hudobníkov a tanečníkov. Perzský ľud ich volal Lúrí, lebo krásne hrali na lutny. Dobry kráľ Bahram Gur im daroval zem, dobytok i osivo. Prikázal im obrábať zem, chovať zvieratá a zabávať perzský ľud. Avšak po jari videl dobrý kráľ, že Lúrí dobytok i osivo spotrebovali a zem neobrobili. Nahnevaný kráľ im rozkázal, aby vzali svojich somárov, naložili na nich svoj majetok a živil sa hudbou, tancom a zabávali na svojej nekonečnej ceste bohatých i chudobných. Lúriovia museli súhlasiť, preto cestujú po svete a živia sa hudbou a tancom (Cangár et al., 2016).

Terminológia

India – krajina, odkiaľ Rómovia pochádzajú

Lúrí – hudobníci pochádzajúci z Indie; predkovia Rómov

Perzia – krajina, kde Lúrí zabávali ľud

Návrh aktivity – legendy, povesti a príbehy

1. Motivačná časť (5 – 10 min.)

- Učiteľ sa žiakov opýta:
 - „Poznáte nejaký príbeh o našej obci?“
 - „Viete, že aj Rómovia majú svoje príbehy a legendy?“
- Krátke vysvetlenie, že príbeh je súčasťou rómskej histórie nášho regiónu.

2. Rozprávanie príbehu (10 min.)

- Učiteľ rozpráva rómsku povesť/legendu jednoduchým jazykom.
- Počas rozprávania ukazuje obrázky alebo predmety.

3. Práca v skupinách – oživenie príbehu (15 min.)

- Žiaci sa rozdelia do malých skupín.
- Každá skupina si vyberie, ako príbeh spracuje:
 - krátka scénka,
 - živý obraz (postavy bez slov),
 - obrázkový príbeh (3–4 obrázky).
- Učiteľ pomáha, usmerňuje a povzbudzuje.

4. Prezentácia (5 min.)

- Skupiny predvedú svoj výstup pred triedou.
- Ostatní žiaci hádajú, ktorá časť príbehu je zobrazená.

5. Reflexia a záver (5 min.)

- Riadený rozhovor:
 - „Čo sa ti na príbehu páčilo?“
 - „Čo nám príbeh hovorí o živote Rómov v minulosti?“
 - „Prečo je dobré poznať príbehy z miesta, kde žijeme?“

Učebné pomôcky

- Text rómskej povesti alebo príbehu
- Obrázky/ilustrácie k príbehu
- Papier (A4 alebo výkresy)
- Pastelky/fixky
- Jednoduché rekvizity (šatky, látky, papierové predmety)

Odkazy na odporúčanú literatúru

Cangár, J., Kratochvíl, V., & Lužica, R. (2016). *Dejepisná čítanka – pátrame po minulosti Rómov* (1st ed.). Štátny pedagogický ústav.

Činnosť č. 2 Porovnávanie spôsobu života ľudí v súčasnosti a minulosti (škola, hračky, práca a zamestnania, odev, obchod) na základe informácií získaných z rôznych prameňov

Konkretizácia činnosti

- spozná základné aspekty života Rómov v minulosti a dnes,
- rozvíja pozitívny vzťah k rómskej kultúre a histórii,
- učí sa rešpektovať odlišnosti a tradície iných kultúr,
- podporuje spoluprácu a počúvanie názorov druhých.

Vzdelávacie metódy

- Pozorovanie a opis obrázkov – vizuálne porovnanie minulosti a súčasnosti.
- Diskusia a rozhovor – riadene kladené otázky typu „Čo sa zmenilo v živote Rómov?“.
- Porovnávací tabuľka alebo pracovný list (analytická činnosť).
- Miniprojekt/nástenka – „Ako žili Rómovia kedysi a dnes“.
- Dramatizácia/hra – jednoduché stvárnenie rómskeho života kedysi a dnes.

Formy práce

- Frontálna: spoločné prezeranie obrázkov, rozprávanie učiteľa, diskusia o rozdieloch.
- Skupinová: práca v malých skupinách – porovnanie života Rómov v minulosti a súčasnosti.

- Párová: spolupráca pri vyplňaní pracovného listu.
- Individuálna: kresba, jednoduché zaznamenanie rozdielov, výber toho, čo žiakov najviac zaujalo.

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Kováčstvo

Kováči pracovali so železom a s ohňom. Kováčske remeslo si Rómovia priniesli z Indie. Vyrábali železné náradie pre roľníkov, napríklad klince, podkovy, motyky, vrtáky, kovania, reťaze. Kováč pracoval v dielni a mal svoje náradie: kladivá, kliešte a sekáče. Rómski kováči dnes vyrábajú brány, mreže, svietniky, železný nábytok.

Korytárstvo

Korytári vytesali koryto z kmeňa topola. Korytári používali sekery a nože. Misy a misky vyrábali zo silných vetiev stromov. Z tenších vetiev sa vyrábali lyžice a varechy.

Košikárstvo

Košikári pletli koše na zemiaky z vrbového prútia. Menšie košíky sa pletli na ovocie, huby, vajcia. Najšikovnejší vyrábali koše na bielizeň, pletené rohože a prútený nábytok (Facuna & Lužica, 2017).

Terminológia (slovníček)

kladivo – o sviris/čokanos

kliešte – o sil'avis

klinec – o karfin

koryto – e balaji

kováč – o charťas

kôš – o košaris

lyžica, varecha – e roj

mech – o pišot

misa – o čaro

motyka – e gracia, e kapa, e chand'i

nábytok – o butoris

nákova – o amoňis

nôž – e čhuri, e čhurori

oheň – e jag

ohnisko - e jag, e vigňa

podkova – o petalos

sekera – o tover

Návrh aktivity – Rómovia kedysi a dnes

1. Motivačné otázky (5-7 min.)

- „Čo si myslíte, ako žili Rómovia pred 50 alebo 100 rokmi?“
- „Čo viete o rómskom odeve a remeslách?“
- Krátka diskusia a uvedenie do témy.

2. Pozorovanie a porovnanie (10–12 min.)

- Žiaci si v malých skupinách alebo v pároch prezerajú obrázky/fotografie Rómov z minulosti a súčasnosti.
- Učiteľ pomáha porovnávať:
 - Práca a zamestnania: remeslá, rôzne profesie
 - Odev: tradičný a súčasný

3. Práca s pracovným listom - učiteľ si vytvorí svoj vlastný pracovný list (10–12 min.)

- Žiaci vytvoria jednoduchú tabuľku alebo kresbu:
 - Stĺpec „Kedysi“ a stĺpec „Dnes“
 - Napíšu alebo nakreslia rozdiely a podobnosti
- Pomocou farieb alebo symbolov zvýrazia, čo sa zmenilo a čo zostalo rovnaké.

4. Prezentácia a diskusia (10 min.)

- Každý žiak alebo skupina predstaví svoju tabuľku/kresbu pred triedou.
- Diskusia:
 - „Čo vás prekvapilo?“
 - „Ktoré zmeny sa vám zdajú najväčšie?“
 - „Prečo je dôležité poznať históriu Rómov?“

5. Reflexia a záver (3–5 min.)

- Žiaci povedia, čo sa naučili, čo ich zaujalo a ako sa im páčil príbeh života Rómov v minulosti a dnes.
- Učiteľ zhrnie hlavné rozdiely a podobnosti a zdôrazní rešpekt k rôznym kultúram.

Učebné pomôcky

- Obrázky alebo fotografie Rómov - minulosť a súčasnosť
- Pracovný list na vytvorenie tabuľky „Kedysi – Dnes“ alebo papier na kreslenie rozdielov
- Pastelky, fixky alebo ceruzky na farebné zvýraznenie rozdielov a podobností
- Tabuľa alebo flipchart na zapisovanie spoločných pozorovaní, výsledkov diskusie alebo záverov

Odkazy na odporúčanú literatúru

Facuna, J., & Lužica, R. (2017). *Rómska kultúra* (1st ed.). Štátny pedagogický ústav.

1. CYKLUS**OBČIANSKY KOMPONENT**

Obsahový štandard: Život obce a vzťahy v komunite

Pojmy: symboly, sviatky, tradície, rozmanitosť

Základy aktívneho občianstva

Pojmy: spolupráca, pomoc, dobročinnosť

Činnosti:

1. Identifikovanie významných kultúrnych a športových podujatí v obci a jej okolí.
2. Rozpoznávanie príkladov používania identifikačných znakov, symbolov a vlajok (štátne a obecné symboly, symboly EÚ, logá).
3. Oboznamovanie sa s pôvodom a rôznymi spôsobmi slávenia sviatkov a dodržiavania tradícií vo svojej rodine, v rodine priateľov, spolužiakov, v obci, cirkvi a spoločnosti.
4. Spoznávanie rozmanitosti kultúrnych prejavov a preukazovanie citlivosti voči druhým v bezprostrednom okolí (v triede, škole, susedstve, obci).
5. Identifikovanie konkrétnych potrieb solidarity v škole a okolí alebo doma a okolí (napr. vo vzťahu k novým spolužiakom z iných oblastí a krajín, k ľuďom so špeciálnymi a inými potrebami a znevýhodnením, k starším a chorým osobám).

METODICKÉ USMERNENIE**Činnosť č. 1 Identifikovanie významných kultúrnych a športových podujatí v obci a jej okolí****Konkretizácia činnosti**

- spoznáva dôležité kultúrne podujatia Rómov,
- prejavuje záujem o rómsku kultúru a tradície,
- rozvíja úctu a rešpekt k rómskym zvykom a kultúrnym podujatiam,
- učí sa počúvať názory druhých a zdieľať svoje poznatky.

Vzdelávacie metódy

- Pozorovanie a opis obrázkov – rómske festivaly, oslavy, hudba, tanec.
- Rozhovor a diskusia – otázky typu: „Ktoré podujatie sa ti páči?“, „Prečo je pre Rómov dôležité?“
- Práca s pracovným listom alebo kartičkami – triedenie podujatí podľa druhu.
- Miniprojekt/nástenka – „Rómske kultúrne podujatia“
- Dramatizácia/hra – jednoduché stvárnenie vybraného podujatia (napr. tanečné alebo hudobné vystúpenie).

Formy práce

- Frontálna: spoločné prezeranie obrázkov a rozprávanie učiteľa o kultúrnych podujatiach.
- Skupinová: spolupráca pri tvorbe prehľadu alebo nástenky podujatí.
- Párová: spolupráca pri vyhľadávaní informácií alebo triedení podujatí podľa typu.
- Individuálna: kresba, zápis alebo symbolické znázornenie vybraného podujatia.

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Vianoce

Na Štedrý večer rómske deti v dedine vinšovali a spievali koledy. Spolu s nimi vinšovali a hrali na husliach aj muži – hudobníci. Dedinčania im darovali vianočné koláče. Keď sa vrátili domov, položili na stôl „výslužku“, ktorá im spestrila slávnostný večer. Otec vinšoval svojej rodine zdravie, šťastie, aby budúci rok bol lepší. Potom začali hodovať. Bol to pre rómsku rodinu najbohatší deň v roku. Ak mali dostatok jedla, tak hodovali aj na druhý sviatok vianočný (Facuna & Lužica, 2017).

Terminológia (slovníček)

Vianoce – Karačoňa

Štedrý večer – Vil'ija

Druhý sviatok vianočný – Aver džives/Dujto karačoňakero inepos/Dujto inepeseskero džives

sviatok – o inepos, **sviatky** – o inepi

Nový rok – Nevo berš

hudobník – o lavutaris

husle – e lavuta

budúci rok – o aver berš

Návrh aktivity – Rómske kultúrne podujatia

1. Motivácia (5–7 min.)

- Učiteľ žiakov zaujme otázkami:
 - „Kto z vás bol na nejakej rómskej oslave alebo festivale?“
 - „Aké podujatia poznáte?“

- Krátka diskusia – žiaci rozprávajú o svojich skúsenostiach a poznatkoch, učiteľ dopĺňa a ukazuje obrázky podujatí.

2. Pozorovanie obrázkov/fotografií (10 min.)

- Žiaci dostanú obrázky rôznych podujatí. Pracujú vo dvojiciach alebo v malých skupinách.
- Spoločne diskutujú a určujú:
 - Typ podujatia: festival, oslava, hudobné vystúpenie, tanec.
 - Kedy sa môže konať a kto sa ho zúčastňuje.
- Učiteľ priebežne kladie otázky:
 - „Čo si všimnete na oblečení ľudí?“
 - „Aký tanec sa tu tancuje?“

3. Tvorba prehľadu/pracovný list (15 min.)

- Každá dvojica alebo skupina vyberie 2–3 podujatia a zapíše alebo nakreslí:
 - názov podujatia,
 - typ (festival, oslava, hudba, tanec),
 - čo je na podujatí zaujímavé.
- Pomocou farieb alebo symbolov zvýraznia, čo je pre dané podujatie charakteristické.

4. Prezentácia a diskusia (10 min.)

- Skupiny predstavia svoju prácu pred triedou:
 - Ukážu obrázky, kresby, popíšu podujatie.
- Diskusia:
 - „Ktoré podujatie sa vám najviac páčilo?“
 - „Prečo je dôležité tieto podujatia organizovať?“

5. Reflexia a záver (3 min.)

- Žiaci povedia, čo sa naučili a čo ich zaujalo.
- Učiteľ zhrnie: význam rómskych kultúrnych podujatí, rešpekt k tradíciám a komunitám.

Učebné pomôcky

Obrázky alebo fotografie rómskych podujatí (festivaly, oslavy, hudba, tanec)

Papier na kreslenie alebo pracovný list

Pastelky, fixky, ceruzky

Tabuľa alebo flipchart

Odkazy na odporúčanú literatúru

Facuna, J., & Lužica, R. (2017). *Rómska kultúra* (1st ed.). Štátny pedagogický ústav.

Činnosť č. 2 Rozpoznávanie príkladov používania identifikačných znakov, symbolov a vlajok (štátne a obecné symboly, symboly EÚ, logá)

Konkretizácia činnosti

- spoznáva vlajku Rómov, symboly a typické znaky rómskej kultúry,
- vie vysvetliť význam farieb a motívov na vlajke a symboloch,
- rozlišuje rómske symboly od iných štátnych alebo obecných znakov,
- dokáže rozpoznať a pomenovať vlajku a symboly Rómov na obrázkoch, kartičkách, predmetoch,
- vytvára vlastné kresby alebo jednoduché znaky inšpirované rómskou kultúrou,
- pozoruje, triedi a porovnáva vizuálne informácie,
- prejavuje úctu a rešpekt k rómskej kultúre,
- učí sa oceňovať rozmanitosť kultúr a identít,
- rozvíja spoluprácu a komunikáciu pri práci v skupine alebo v dvojici.

Vzdelávacie metódy

- Pozorovanie a opis – identifikácia farieb, tvarov a symbolov
- Rozhovor a diskusia – otázky typu: „Čo znamenajú farby na vlajke?“, „Kde môžeme tieto symboly vidieť?“
- Práca s pracovným listom alebo kartičkami – rozpoznávanie a spájanie symbolov s významom
- Tvorivá činnosť – kreslenie vlastných znakov alebo dekorácií inšpirovaných rómskou kultúrou
- Prezentácia a reflexia – krátke predstavenie vlastných výtvorov a vysvetlenie ich významu

Formy práce

- Frontálna: ukážka vlajky a symbolov, vysvetlenie významu
- Skupinová: práca s kartičkami alebo obrázkami symbolov, triedenie podľa významu
- Párová: spolupráca pri kreslení alebo dopĺňaní pracovného listu
- Individuálna: vlastná kresba alebo jednoduchá tvorba symbolu

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Rómska vlajka

Rómska vlajka pozostáva z dvoch pruhov – zeleného a modrého. Spodný, zelený pruh, symbolizuje prírodu, zem. Horný, modrý pruh, symbolizuje oblohu, slobodu. V strede je červené koleso, ktoré symbolizuje cestu. Podobné koleso je aj na štátnej vlajke Indie – čakra symbolizujúca kolobeh života.

Rómska hymna

Rómska hymna „Gel'em, Gel'em“ bola pôvodne rómska ľudová pieseň.

Hor sa Rómovia (preklad)

Šiel som, šiel som, dlhými cestami.
Stretol som sa so šťastnými Rómami.

Oj, Rómovia, oj chlapci,
Oj, Rómovia, oj chlapci,

Oj, Rómovia, odkiaľ prichádzate?
So stanmi, po šťastných cestách?

Aj ja som mal veľkú rodinu.
Zabila ju čierna légia.
Podťe so mnou, Rómovia celého sveta.
Kde sa otvorili cesty Rómom.
Teraz je tá chvíľa – povstaň človeče.
Vyskočme a bude dobre.

Oj, Rómovia, oj chlapci,
Oj, Rómovia, oj chlapci.

Zdroj: Rómska encyklopédia. 2026. Rómska hymna. <https://amariluma.romanokher.sk/encyclopedia/romska-hymna-gelem-gelem/>

Návrh aktivity – Rozpoznávame rómske symboly a vlajku

1. Motivácia (5 min.)

- Učiteľ položí otázky:
 - „Kto z vás videl niekedy rómsku vlajku?“
 - „Čo si myslíte, čo znamenajú farby a symboly?“
- Krátka diskusia a predstavenie vlajky a základných symbolov.

2. Pozorovanie a rozpoznávanie (10–12 min.)

- Žiaci si v dvojiciach alebo v skupinách prezerajú obrázky vlajky a symbolov.
- Úlohy: pomenovať farby a tvary, povedať, kde sa symboly používajú (napr. na festivaloch, dekoráciách, plagátoch).
- Učiteľ kladie otázky:
 - „Prečo je na vlajke koleso?“
 - „Ktoré symboly si spájate s rómskou hudbou alebo tancom?“

3. Tvorba vlastného symbolu/kresby (15 min.)

- Každý žiak alebo dvojica nakreslí vlastný symbol inšpirovaný rómskou kultúrou:
 - Môže obsahovať koleso, farby vlajky alebo iné tradičné prvky.
- Žiaci popíšu, čo symbol znamená a prečo si ho vybrali.

4. Prezentácia a diskusia (10 min.)

- Žiaci stručne predstavia svoje kresby pred triedou.
- Diskusia:
 - „Čo ste sa naučili o rómskej vlajke a symboloch?“
 - „Prečo je dôležité poznať symboly rôznych kultúr?“

5. Reflexia a záver (3 min.)

- Učiteľ zhrnie: význam vlajky a symbolov, rešpekt k rómskej kultúre, rôznorodosť kultúr v spoločnosti.

Učebné pomôcky

Obrázky vlajky Rómov a vybraných symbolov (koleso, tradičné vzory, hudobné nástroje)

Papier alebo pracovný list – pre kresbu a zápis významu symbolov

Pastelky, fixky, ceruzky

Kartičky alebo malé kartóny so symbolmi – na triedenie a porovnávanie

Tabuľa alebo flipchart – zapisovanie výsledkov, názvov a významov

Odkazy na odporúčanú literatúru

Rómska encyklopédia. 2026. Rómske symboly. <https://amariluma.romanokher.sk/encyclopedia/romske-symboly/>

Činnosť č. 3 Oboznamovanie sa s pôvodom a rôznymi spôsobmi slávenia sviatkov a dodržiavania tradícií vo svojej rodine, v rodine priateľov, spolužiakov, v obci, cirkvi a spoločnosti

Konkretizácia činnosti

- spoznáva význam rómskych sviatkov a tradícií (napr. svadby, krstiny, oslavy),
- vie priradiť tradičné prvky (hudba, tanec, oblečenie, jedlo) k jednotlivým sviatkom,
- dokáže porovnať rôzne spôsoby slávenia sviatkov (vo vlastnej rodine, u spolužiakov, v komunite),
- dokáže krátko popísať, čo sa deje počas sviatkov alebo na oslavách,
- prejavuje úctu k rómskym tradíciám a kultúre,
- učí sa oceňovať rozmanitosť kultúr a zvykov,
- rozvíja ochotu zdieľať informácie a počúvať ostatných.

Vzdelávacie metódy

- Pozorovanie a opis obrázkov – tradičné rómske oslavy, oblečenie, jedlo, hudba, tanec
- Rozhovor a diskusia – otázky typu: „Ako sa slávi svadba u Rómov?“, „Čo sa vám páči na týchto oslavách?“
- Práca s pracovným listom alebo kartičkami – spájanie tradícií s konkrétnymi sviatkami
- Tvorivá činnosť – kresba alebo symbolické znázornenie vybraného sviatku
- Prezentácia a reflexia – krátke predstavenie výsledkov pred triedou

Formy práce

- Frontálna: rozprávanie učiteľa, ukážka obrázkov a fotografií sviatkov a tradícií
- Skupinová: diskusia a tvorba prehľadu tradičných sviatkov
- Párová: porovnávanie vlastných skúseností so skúsenosťami spolužiaka
- Individuálna: kresba alebo zápis tradičných prvkov sviatku

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Krst dieťaťa

Pokrstením vstupuje dieťa do rodiny. Krstného otca a krstnú mamu oslovujú rodičia spoločne, ešte pred narodením dieťaťa. V minulosti oslovovali Nerómov. Nerómski krstní rodičia dieťaťu pomáhali až do dospelosti. Obdarovali ho pri narodeninách, meninách, na Vianoce. Spolu s rodičmi niesli dieťa do kostola - na krst. Po návrate z krstu nasledovala oslava. U Rómov boli kmotrovci chápaní ako blízka rodina. Krst znamenal vstup medzi veriacich kresťanov i ochranu dieťaťa proti chorobe a zlým silám (Facuna & Lužica, 2017).

Terminológia (slovníček)

kresťan – človek veriaci v Ježiša Krista

krst – o boľipeň

krstná mama – e kirvi

krstný otec – o kirvo

rodina – e fajta, e famil'ija

sedliak (Neróm ako protiklad k slovu Róm) – o gadžo/o goro

Návrh aktivity – Rómske tradície a sviatky – spoznávanie rómskej kultúry

1. Motivácia (5 min.)

- Učiteľ sa žiakov pýta:
 - „Aké sviatky slávite vo svojej rodine?“
 - „Ktoré tradičné oslavy poznáte u priateľov alebo v obci?“
- Krátka diskusia a predstavenie rómskych tradícií a sviatkov, sprevádzaná obrázkami.

2. Pozorovanie a rozpoznávanie (10 min.)

- Žiaci v malých skupinách alebo v dvojiciach dostanú obrázky rôznych tradičných sviatkov Rómov.
- Úlohy: pomenovať, čo sa deje na oslave, aké oblečenie, jedlo alebo tanec vidia.
- Učiteľ kladie otázky:
 - „Ktoré prvky sú pre rómske oslavy typické?“
 - „Čo ste videli, že sa robí inak než vo vašej rodine?“

3. Porovnanie a tvorba prehľadu (15 min.)

- Každá dvojica alebo skupina porovná svoje vlastné rodinné sviatky s rómskymi:
 - Napíšu alebo nakreslia, čo sa podobá a čo je iné.
- Pomocou farieb alebo symbolov zvýrazia, čo je pre rómske tradície typické.

4. Prezentácia a diskusia (10 min.)

- Skupiny alebo dvojice predstavujú svoje prehľady pred triedou:
 - „Čo je na našich rodinných sviatkoch podobné?“
 - „Čo je typické iba pre rómske tradície?“
- Diskusia o význame zachovávaní tradícií a rešpekte k rôznym kultúram.

5. Reflexia a záver (5 min.)

- Žiaci povedia, čo sa naučili a čo ich zaujalo.
- Učiteľ zhrnie: význam sviatkov a tradícií, rešpekt ku kultúre a rôznorodosti slávenia sviatkov.

Učebné pomôcky

- Obrázky alebo fotografie sviatkov a osláv (svadby, krstiny, festivaly, tradičné tance)
- Papier alebo pracovný list – na kresbu, zápis alebo tvorbu symbolov
- Pastelky, fixky, ceruzky
- Kartičky so symbolmi alebo obrázkami tradičných prvkov – jedlo, odev, tanec
- Tabuľa alebo flipchart – zapisovanie výsledkov a prehľadu sviatkov

Odkazy na odporúčanú literatúru

Facuna, J., & Lužica, R. (2017). *Rómska kultúra* (1st ed.). Štátny pedagogický ústav.

Činnosť č. 4 Spoznávanie rozmanitosti kultúrnych prejavov a preukazovanie citlivosti voči druhým v bezprostrednom okolí (triede, škole, susedstve, obci)

Konkretizácia činnosti

- spoznáva rómsku kultúru, tradície, hudbu, tanec a odev,
- rozlišuje kultúrne prejavy Rómov a iných komunít v okolí,
- chápe význam úcty a citlivosti voči odlišným kultúram.

Vzdelávacie metódy

- Pozorovanie a opis – sledovanie obrázkov, fotografií, krátkych videí alebo ukážok hudby a tanca
- Rozhovor a diskusia – otázky typu: „Čo si všimnete na týchto tradíciách?“, „Čo sa vám páči?“
- Práca s pracovným listom alebo kartičkami – spájanie kultúrnych prejavov s konkrétnymi kultúrami
- Tvorivá činnosť – kresba, tvorba symbolov alebo jednoduchá dramatizácia tradičných zvykov
- Reflexia – krátke hodnotenie a zdieľanie dojmov z aktivít

Formy práce

- Frontálna: predstavenie rómskej kultúry, tradičných zvykov a sviatkov
- Skupinová: diskusia a porovnanie rôznych kultúrnych prejavov
- Párová: pozorovanie a opis vybraných kultúrnych prvkov v triede alebo okolí
- Individuálna: kresba alebo zápis toho, čo žiaka zaujalo a čo si zapamätal

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Odev Rómov

Muži nosili farebnú košeľu, vestu, nohavice, čižmy a klobúk. Vesta zdobená striebornými gombíkmi, zlaté retiazky, čižmy a klobúk boli znakom majetnosti. Chudobní muži nosili jednoduchý odev zložený z haleny, nohavíc a bez obutia. Ženy nosili blúzku, dlhú sukňu s kvetinovými vzormi a zásteru. Na hlave nosili pestrofarebnú šatku, ktorú si mohli prehodiť cez plecia alebo uviazať okolo pásu. Bohatšie ženy nosili zlaté prstene, náušnice a retiazky. Odev hudobníkov sa prispôbil mestskému odevu. Pozostával z čierneho obleku a bielej košele. Odev detí bol podobný odevu dospelých, a tak isto sa odlišoval odev bohatších a chudobnejších. Pestrý odev si Rómovia obliekali najmä na krstinách, svadbách a zábavách. Tanec a hudba sprevádzajú Rómov už od indickej pravlasti do súčasnosti.

Rómsky tanec

Rómsky tanec je sólový. V minulosti netancovali v párovom tanci. Pri mnohopočetných rodinných oslavách tancujú spoločne. Mužský tanečník vyklepáva rytmus opätkami, údermi rúk o hrud' a stehná. Ženy okolo tanečníkov vyklepávajú rytmus hudby tlieskaním,

dupaním, tanečnými pohybmi, pokrikmi i spevom sprevádzajú tancujúcich mužov. Ženy v tanci drobno preberajú nohami. Ruky sa v tanci vznášajú hore, krúžia v ladných gestách okolo tela. Pohyb prstov a dlaní v tanci ženy ovládali už v pravlasti – v Indii. Najznámejšie rómske tance sú u nás čardáše a čapáše. Tanec flamenco preslávil Rómov zo Španielska (Lužica, 2004).

Terminológia (slovníček)

čičma – e cirach

klobúk – e kalapa/e stadi

košel'a – o gad

náušnice – o čeňa

nohavice – e cholov

prsteň – e angrusňi

spev – o gil'avipen

sukňa – e rok'l'a, e cocha

šatka – o khosno, o dikhlo

tanec – o khel'iben

zábava – o bašaviben, o bašavipen

zástera – e leketa

Návrh aktivity – Spoznávame kultúru Rómov a učíme sa rešpektu

1. Motivácia (5 min.)

- Učiteľ položí otázky:
 - „Aké kultúry poznáte vo svojej triede alebo škole?“
 - „Čo si všímate na ich zvykoch alebo tradíciách?“
- Predstavenie rómskej kultúry, krátka ukážka fotografií, hudby alebo tanca.

2. Pozorovanie a opis (10 min.)

- Žiaci v malých skupinách alebo v dvojiciach sledujú obrázky alebo krátke videá rómskych tradícií.
- Úlohy:
 - pomenovať odev, hudbu, tanec alebo predmety, ktoré vidia,
 - povedať, čo je pre rómsku kultúru typické.
- Diskusia s učiteľom: čo je podobné a odlišné v kultúrach spolužiakov.

3. Porovnanie a tvorba (15 min.)

- Každá skupina vytvorí prehľad kultúrnych prejavov, ktoré spoznala:
 - kresba, symbol alebo krátky zápis tradičných prvkov,
 - porovnanie s kultúrou svojej rodiny alebo spolužiakov.
- Pomocou farieb alebo symbolov zvýraznia, čo je pre Rómov špecifické.

4. Prezentácia a diskusia (10 min.)

- Skupiny predstavia svoju prácu pred triedou:
 - „Čo sa vám páčilo?“
 - „Čo je odlišné od našich tradícií?“
- Diskusia o úcte a citlivosti voči odlišnostiam.

5. Reflexia a záver (5 min.)

- Žiaci zdieľajú, čo sa naučili a čo ich zaujalo.
- Učiteľ zhrnie: význam rozdielnych kultúr, rešpektu a spolupráce.

Učebné pomôcky

Obrázky a fotografie rómskych tradičných odevov, hudby, tanca, festivalov

Pracovný list alebo papier – na kresbu, zápis alebo tvorbu symbolov

Pastelky, ceruzky, fixky

Kartičky so symbolmi a kultúrnymi prvkami – na spájanie a triedenie

Tabuľa alebo flipchart – zapisovanie poznatkov a záverov

Odkazy na odporúčanú literatúru

Lužica, R. (2004). *Kapitoly z rómskej kultúry* (1st ed.). Slovak academic press.

Činnosť č. 5 *Identifikovanie konkrétnych potrieb solidarity v škole a okolí alebo doma a okolí (napr. vo vzťahu k novým spolužiakom z iných oblastí a krajín, k ľuďom so špeciálnymi a inými potrebami a znevýhodnením, k starším a chorým osobám)*

Konkretizácia činnosti

- spoznáva význam solidarity, vzájomnej pomoci a spolupatričnosti v rómskej kultúre a histórii,
- chápe, že rómske rodiny a komunity si v minulosti aj dnes pomáhali, najmä v náročných životných a sociálnych situáciách,
- uvedomuje si dôležitú úlohu rodiny, starších členov a komunity v živote Rómov,
- rozpoznáva prejavy solidarity ako hodnoty v škole, doma a v okolí,
- porovnáva vlastné skúsenosti s príkladmi solidarity v rómskej komunite,
- buduje pozitívny vzťah k rómskej kultúre ako k súčasť spoločného kultúrneho a historického dedičstva.

Vzdelávacie metódy

- Rozhovor a diskusia – riadený rozhovor o pomoci v rodine a komunite
- Práca s príbehom – jednoduché príbehy z prostredia rómskej rodiny a školy
- Práca s obrázkami – rozpoznávanie situácií, v ktorých je potrebná pomoc

- Situačné učenie – riešenie modelových situácií zo života detí
- Tvorivá činnosť – kresba, dopĺňanie viet, tvorba symbolov solidarity
- Reflexia – vyjadrenie pocitov a skúseností s pomocou iným

Formy práce

- Frontálna: vysvetlenie pojmov solidarita, pomoc, komunita
- Skupinová: diskusia a riešenie situácií pomoci
- Párová: rozhovor o osobných skúsenostiach
- Individuálna: kresba alebo krátky zápis dobrého skutku

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Narodenie dieťaťa

V rómskej rodine sa hovorí „čím viac detí, tým viac šťastia“. Narodenie dieťaťa oznamuje budúca mama svojej mame alebo najstaršej žene. V minulosti pred príchodom budúcej mamy založili príbuzní oheň, aby spálil zlé sily – duchov, ktorí by dieťaťu i mame mohli škodiť. Napríklad mohli privolať chorobu. Keď sa ozve plač dieťaťa, vypukne všeobecná radosť a nadšenie. Najstaršia žena, *phuri daj*, alebo matka novorodičky vzala nádobu s vodou a vetvičkami kropila všetky príbytky a s pozdravom a prianím všetkého dobrého oznámila narodenie nového člena rodiny. Pri narodení pošepkala mama dieťaťu do ucha tri mená. To prvé bolo tajné a nikdy sa nevyslovilo. Ochraňovalo dieťa pred zlými duchmi. Druhé meno dostalo pred krstom a poznali ho len rodičia a príbuzní. Tretie meno bolo zapísané v matricke a poznali ho aj Nerómovia, ktorí žili v susedstve. Pretože sudičky, *urmy*, mohli dieťaťu počarovať zlú budúcnosť, uviazala stará mama dieťaťu na ruku červenú niť. Až potom nasledovala gratulácia otcovi od ostatných mužov. Pred mnohými rokmi sa krst spojil s ponorením alebo pokropením dieťaťa vodou, čo vykonával *vajda*, najmocnejší muž. Neskôr krst začal vykonávať farár za prítomnosti krstných rodičov, ktorí neboli Rómovia. Krst bol zvyk priateľstva rómskych rodičov a krstných rodičov, ktorí na narodeniny a meniny pokrstené dieťa obdarovávali až do dospelosti. Detstvo rómskych detí bolo krátke. Už v útlom veku, šesť až osem roční, pomáhali svojim rodičom. Dodnes sa dievčatá od mám učia ženským prácam a chlapci od otcov mužským prácam (Lužica, 2004).

Terminológia (slovníček)

dieťa – o čhavo, o čhavoro

duch – o mulo

krst – o kerstos, o krstos

krstný – o kirvo

mama – e daj, e dej

meno – o nav, o anav

oheň – e jagh, e jag

otec – o dad, o apo

práca – e buťi

stará mama – e baba, e phuri, e phuri daj

starý otec – o phuro, o phuro dad

učiť sa – te sikh'avel, te sikhavel

voda – e paňi

Návrh aktivity – Solidarita v rómskej rodine, škole a komunite

1. Motivácia (5 min.)

- Učiteľ položí otázky:
 - „Kto doma pomáha?“
 - „Ako si pomáhajú ľudia v rodine?“
- Krátky príbeh o rómskej rodine alebo dieťati v novej škole, ktoré potrebuje pomoc.

2. Rozpoznávanie potreby pomoci (10 min.)

- Práca s obrázkami (nový spolužiak, starší človek, chorý, dieťa so znevýhodnením).
- Úlohy:
 - určiť, kto potrebuje pomoc,
 - pomenovať, akú pomoc mu vieme dať.
- Spoločná diskusia o pocitoch ľudí, ktorým bolo pomáhané.

3. Skupinová práca – Strom solidarity (15 min.)

- Žiaci v skupinách vytvoria „strom solidarity“:
 - listy – dobré skutky,
 - kmeň – rodina, škola, komunita.
- Prepojenie s rómskou kultúrou – ako si ľudia pomáhali v minulosti a dnes.

4. Prezentácia a diskusia (10 min.)

- Skupiny predstavia svoje stromy.
- Otázky:
 - „Ktorý skutok vieme urobiť v škole?“
 - „Ako sa cítíme, keď pomáhame druhým?“

5. Reflexia a záver (5 min.)

- Každý žiak povie alebo nakreslí jeden dobrý skutok, ktorý chce urobiť.
- Zhrnutie učiteľa: solidarita je dôležitá hodnota rómskej kultúry aj celej spoločnosti.

Učebné pomôcky

- Obrázky a ilustrácie zo života detí a rómskej komunity
- Pracovné listy alebo papier
- Pastelky, ceruzky, fixky
- Kartičky s dobrými skutkami
- Tabuľa alebo flipchart

Odkazy na odporúčanú literatúru

Lužica, R. (2004). *Kapitoly z rómskej kultúry* (1st ed.). Slovak academic press.

1. CYKLUS**ETICKO-OSOBNOSTNÝ KOMPONENT**

Obsahový štandard: *Vnímanie jedinečnosti v každom človeku*

Pojmy: *vzácnosť druhého, kamarátstvo, spolužitie a spolupráca, rozlišovanie dobrého a zlého konania, pomoc a dobročinnosť*

Konanie dobra – aj keď sa nikto nepozera

Pojmy: *čestnosť a pravdovravnosť, odvaha, hrdinstvo, dobré činy, dobré vlastnosti*

Rozvíjanie vzťahov v rodine a v komunite

Pojmy: *rodina, príbuzní a blízki, komunita, inšpiratívni ľudia*

Činnosti:

1. *Vnímanie kamarátstva ako dobrého modelu komunikácie, vzťahov, spolužitia a spolupráce.*
2. *Rozlišovanie a chápanie dôsledkov dobrého (pomáhajúceho) a zlého (ubližujúceho) správania.*
3. *Diskusia o vlastných vzoroch.*
4. *Zoznamovanie sa s reálnymi alebo zobrazenými príbehmi prosociálnych a morálnych hrdinov.*
5. *Spoznávanie vybraných biblických a archetypálnych príbehov (identifikovanie posolstva a dobrých vlastností postáv).*

METODICKÉ USMERNENIE**Činnosť č. 1 *Vnímanie kamarátstva ako dobrého modelu komunikácie, vzťahov, spolužitia a spolupráce*****Konkretizácia činnosti**

- *spoznáva význam kamarátstva ako dôležitej hodnoty v rómskej kultúre a histórii,*
- *chápe, že v rómskej komunite mali a majú priateľské vzťahy, súdržnosť a spolupráca veľký význam,*
- *uvedomuje si úlohu kamarátstva v spoločnom živote, práci a pri prekonávaní ťažkých situácií v minulosti Rómov,*
- *rozpoznáva prejavy dobrého kamarátstva v škole, rodine a komunite,*

- učí sa komunikovať s kamarátmi s úctou, porozumením a toleranciou,
- prejavuje empatiu, vzájomnú pomoc a ochotu spolupracovať so spolužiakmi,
- buduje si pozitívny vzťah k rómskej kultúre ako ku kultúre založenej na vzťahoch a spolupatričnosti.

Vzdelávacie metódy

Rozhovor a diskusia – otázky o kamarátstve a priateľstve

Práca s príbehom – jednoduché príbehy z rómskej rodiny a komunity

Situačné učenie – riešenie modelových situácií zo školského prostredia

Tvorivá činnosť – kresba, výroba symbolu kamarátstva

Reflexia – vyjadrenie pocitov a skúseností s kamarátstvom

Formy práce

Frontálna: vysvetlenie pojmov kamarátstvo, spolupráca, komunikácia

Skupinová: riešenie úloh podporujúcich spoluprácu

Párová: rozhovor a spoločné aktivity

Individuálna: kresba alebo krátky zápis o kamarátovi

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Svadba

Rómske deti žijú s rodičmi v malých domoch. Rýchlo spoznávajú život dospelých. O založení manželstva vždy rozhodovali rodičia. Hovorilo sa, že „nevesta sa nevyberá očami, ale ušami“. Dôležité bolo, ako sa dievča správa, ako je vychované. Ako vyzerá, to nebolo na prvom mieste. Tak isto bolo dôležité, ako sa správa nádejný ženích a z akej rodiny pochádza. Dnes už nerozhodujú len rodičia, ale je dôležitá dohoda mladých ľudí - budúcich manželov. Budúca nevesta a jej rodičia pre rodinu ženícha pripravia pohostenie – pátiť. Pytači z rodiny budúceho manžela požiadajú o „ruku“ nevesty. Ak sú rodičia dohovorení alebo bez dohovoru súhlasia so želaním mladých, už nedochádza k vyjednávaniu „ceny za nevestu“. Otcovia si podajú ruky a od tej chvíle sú svatovia. Svokra obdarí nevestu darom – šperkom v hodnote podľa možností rodiny. Dievča je zadané. Je to signál, že si ženích môže prísť pre nevestu. Muži z nevestinej rodiny sa formou hry snažia nevestu brániť pred ženíchom a mužmi z jeho rodiny. Až po zaplatení výkupného (peniaze, pálenka) sú vpustení do domu nevesty. Nevesta v bielych svadobných šatách čaká na svojho manžela. Mladomanželov v minulosti oddával vajda. Na zem sa prestrela červená šatka, mladomanželia si klakli. Vajda im ruky zviazal červenou šatkou. Povedal: „Hádzem kľúč do vody. Tak ako ho nik odtiaľ nedostane a nič s ním neodmokne, tak aj vás nech nič nerozlúči“. Rozviazal im ruky a do dlaní nalial víno alebo pálenku. Nevesta sa napila z dlane ženícha, ženích z nevestinej. Manželia si vymenili podané kúsky chleba a spolu ich zjedli. Nevesta aj teraz rozbije tanier alebo krčah, lebo „črepy prinášajú šťastie“. Po vykonaní svadobného obradu nasleduje svadobná oslava. Každý svadobčan má povinnosť tancovať s nevestou. Za tanec musí zaplatiť. Do klobúka alebo nádoby vloží peniaze. Po svadbe vybrané peniaze patria mladomanželom. V minulosti, viac ako dnes, boli na svadby pozývaní všetci obyvatelia osady. Svadba trvala aj viac dní. Keď taniere a fľaše zostali prázdne, svadba sa skončila. Začali všedné dni (Lužica, 2004, Facuna & Lužica, 2017).

Terminológia (slovníček)

hostina – o bašaviben, o bašavipen

úcta – e pařiv

nevesta – e bori, e terňi

pytačky – o mangavipen

svadba – o bijav

ženích – o terno

kamarát – o amal

kamarátstvo – o amalipen

Odkazy na odporúčanú literatúru

Lužica, R. (2004). *Kapitoly z rómskej kultúry* (1st ed.). Slovak academic press.

Facuna, J., & Lužica, R. (2017). *Rómska kultúra* (1st ed.). Štátny pedagogický ústav.

Činnosť č. 2 Rozlišovanie a chápanie dôsledkov dobrého (pomáhajúceho) a zlého (ubližujúceho) správania

Konkretizácia činnosti

- spoznáva, že rozlišovanie dobrého a zlého správania bolo dôležitou súčasťou tradičného života Rómov,
- chápe, že v rómskej histórii bolo správanie jednotlivca dôležité pre fungovanie celej rodiny a komunity,
- uvedomuje si, že rešpekt k starším, pomoc slabším a slušné správanie patrili medzi základné hodnoty rómskej kultúry,
- rozpoznáva dôsledky dobrého a zlého správania na vzťahy v rodine, komunita a škole,
- porovnáva správanie rómskej komunity v minulosti so správaním dnes,
- učí sa niest' zodpovednosť za svoje správanie a chápať jeho následky,
- buduje si úctu k rómskej kultúre ako kultúre založenej na pravidlách spolužitia a vzájomnom rešpekte.

Vzdelávacie metódy

- Rozhovor a diskusia – rozhovor o pravidlách správania v rodine a komunita
- Práca s príbehom – jednoduché príbehy zo života rómskej rodiny v minulosti a dnes
- Situačné učenie – riešenie modelových situácií zo školy a komunity
- Práca s obrázkami – rozlišovanie dobrého a zlého správania
- Tvorivá činnosť – kresba správneho správania
- Reflexia – pomenovanie pocitov a následkov správania

Formy práce

- Frontálna: vysvetlenie pojmov správanie, dôsledok, rešpekt
- Skupinová: spoločné riešenie situácií

- Párová: rozhovor o správnom správaní
- Individuálna: kresba alebo krátky zápis

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Úcta – Paťiv

Prejaviť úctu neznamena len pozvanie a uctenie si hosťa jedlom a pitím. Ak Róm pozýva hostí na oslavu, už pozvaním preukazuje úctu rodine, ale aj ostatným pozvaným. Pozvaní hostia sa správajú tak, aby nedošlo k hádkam. Hádky by pokazili úctu, dobrú náladu, ktorú hosťiteľ hosťom preukazuje. Rómovia, ktorí nepoživajú úctu, nemajú rešpekt a ich slová nikto nepočúva. Poctiví chlapci počúvajú a konajú podľa starších mužov. Úcta je prejavovaná aj ženám, ktoré sú počestné. Sú staršie a majú životné skúsenosti, radia nevydatým ženám. Poctivé dievča je také, ktoré nemá pred svadbou muža a je ešte dievča. Ak na svadbe, oslave chce niekto spievať, tancovať, tak povie hosťiteľovi: „Na tvoju počesť!“ Po speve, tanci čestný Róm povie: „To všetko bolo na vašu počesť!“ (Stojka & Pivoň, 2003).

Terminológia (slovníček)

česť, úcta – o pačiv, o paťiv

hosť – o hojscos

poctivý – pačivalo, paťivalo

pozvanie – o akhariben, o kharimo

Odkazy na odporúčanú literatúru

Stojka, P., & Pivoň, R. (2003). *Náš život - Amáro Trajo* (1st ed.). Slavomír Drozd Studio.

Činnosť č. 3 *Diskusia o vlastných vzoroch*

Konkretizácia činnosti

- spoznáva význam vzorov a autorít v rímskej kultúre a histórii,
- chápe, že starší členovia rodiny a komunity sú pre Rómov prirodzeným vzorom správania, hodnôt a životných rozhodnutí,
- uvedomuje si, že vlastné vzory môžu byť ľudia z rodiny, školy, komunity alebo známe osobnosti,
- rozpoznáva pozitívne vlastnosti vzorov a ich význam pre seba aj pre komunitu,
- učí sa porovnávať vzory v rímskej kultúre s osobnými vzormi a príkladmi zo života,
- rozvíja schopnosť diskutovať a vyjadriť vlastný názor, rešpektovať názory druhých,
- buduje úctu k rímskej kultúre a tradícii prostredníctvom porozumenia hodnotám, ktoré vzory odovzdávajú.

Vzdelávacie metódy

- Rozhovor a diskusia – vedená diskusia o vzoroch, otázky typu: „Kto je tvoj vzor a prečo?“
- Práca s príbehom – rozprávanie o živote a hodnotách významných členov rómskej komunity
- Pozorovanie a opis – sledovanie obrázkov, krátkych videí alebo ukážok správania vzorových osôb
- Tvorivá činnosť – kresba alebo zápis vlastného vzoru
- Reflexia – zdieľanie dojmov a porovnanie vzorov so životom Rómov

Formy práce

- Frontálna: vysvetlenie pojmu vzor, autorita, príklad
- Skupinová: diskusia o vzoroch, porovnávanie vlastných skúseností
- Párová: rozhovor o vlastných vzoroch a ich vlastnostiach
- Individuálna: kresba alebo zápis o svojom vzore

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Známy Róm

Ján Berky Mrenica (1939-2008) sa narodil v obci Očová, v mnohodetnej rodine. Bol usilovným žiakom. Vyučil sa za zámočníka. Vďaka usilovnosti a talentu študoval na hudobnej škole. Bol slávnym rómskym hudobníkom – huslistom v Slovenskom ľudovomeleckom kolektíve. Vystupoval v mnohých krajinách sveta i v televízii a jeho hru na husliach počúvali ľudia v rozhlase. Znáмым hudobníkom je aj jeho syn Ján Berky Mrenica mladší (Facuna & Lužica, 2017).

Terminológia (slovníček)

hudba, muzika – o bašaviben, o bašavipen

husle – e lavuta

huslista – o lavutaris

kapela – e banda

škola – e sikhadi, e škola

Odkazy na odporúčanú literatúru

Facuna, J., & Lužica, R. (2017). *Rómska kultúra* (1st ed.). Štátny pedagogický ústav.

Činnosť č. 4 Zoznamovanie sa s reálnymi alebo zobrazenými príbehmi prosociálnych a morálnych hrdinov

Konkretizácia činnosti

- spoznáva význam prosociálneho a morálneho správania v rómskej kultúre a histórii,
- učí sa rozpoznávať vlastnosti, ktoré robia človeka hrdinom – solidaritu, odvahu, pomoc iným, čestnosť,
- uvedomuje si, že hrdinovia, Rómovia aj Nerómovia, ktorí pomáhali pri ťažkostiach, ochrane práv a zachovaní hodnôt, mohli byť členmi rodiny, komunity alebo spoločnosti,
- rozlišuje medzi správnym a nesprávnym správaním, jeho dôsledkami a vplyvom na ostatných,
- rozvíja schopnosť identifikovať vlastné hodnoty a vzory, ktoré môžu žiaka inšpirovať k prosociálnemu správaniu,
- rozvíja schopnosť diskutovať, reflektovať a premýšľať o morálnych rozhodnutiach.

Vzdelávacie metódy

- Rozhovor a diskusia – otázky typu „Čo by si urobil, keby si bol na mieste hrdinu?“
- Práca s príbehom – čítanie, sledovanie alebo rozprávanie príbehov prosociálnych a morálnych hrdinov, vrátane príbehov Rómov z histórie
- Pozorovanie a opis – sledovanie obrázkov, krátkych videí alebo ukážok z príbehov
- Tvorivá činnosť – kresba, tvorba symbolu hrdinu, dramatizácia jednoduchých situácií
- Reflexia – zdieľanie dojmov a zamyslenie sa nad vlastným správaním

Formy práce

- Frontálna: predstavenie pojmov hrdina, prosociálne správanie, morálne rozhodnutie
- Skupinová: diskusia o príbehoch a ich dôsledkoch
- Párová: porovnanie správania hrdinov s vlastným správaním
- Individuálna: kresba alebo zápis o vlastnom „hrdinovi“

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Môj pirano

Na svadbe sa zabávame, tancujeme, okukujeme, spievame. Je poludnie, ale ešte nám nikto neponúkol jedlo. Rómovia, ktorí vystrojili svadbu, boli veľmi chudobní. Do domu pozvali len dospelých, nám mladým neostalo nič. Čo teraz? Domov sa nám nechcelo ísť, ale ostať o hlade? Potom si nás všimla jedna žena. Uvarila nám halušky s tvarohom. Pozvala

nás, dievčatá, dovnútra. Začali sme jesť. Lenže už tu za nami boli chlapi. Vtedy bol medzi Rómami taký zvyk, že dievčatá sa hanbili jesť pred chlapcami a chlapi pred dievčatami. Hovorím: „Chlapi, vidíte, že sa pred vami hanbíme jesť. Nenajete sa ani vy, ani my.“ Zahanbili sa a vyšli von. Potom teta aj im uvarila nové halušky (Lacková, 2023).

Terminológia (slovníček)

hanba – e ladž

chudoba – o čoripen, o čorrimo

frajer, priateľ – o pirano

zvyk – o sikhľipeň, o sokáši

Odkazy na odporúčanú literatúru

Lacková, E. (2023). *Narodila som sa pod šťastnou hviezdou* (1st ed.). BRAK.

Činnosť č. 5 *Spoznávanie vybraných biblických a archetypálnych príbehov (identifikovanie posolstva a dobrých vlastností postáv).*

Konkretizácia činnosti

- spoznáva biblické a archetypálne príbehy, ktoré učia o hodnotách, spravodlivosti a pomoci druhým,
- identifikuje dobré vlastnosti postáv a ich význam v minulosti aj dnes,
- chápe, že podobné hodnoty sa nachádzali aj v rómskej kultúre a histórii, napr. úcta k starším, solidarita, čestnosť, odvaha, pomoc slabším,
- rozvíja schopnosť reflektovať morálne posolstvo príbehu a uplatniť ho v každodennom živote,
- porovnáva hodnoty biblických a archetypálnych postáv s hodnotami Rómov,
- podporuje empatiu, prosociálne správanie a kritické myslenie.

Vzdelávacie metódy

- Rozprávanie a čítanie: vybrané biblické alebo archetypálne príbehy
- Diskusia a rozhovor: otázky typu „Čo by si urobil ty?“
- Pozorovanie a opis: sledovanie ilustrácií alebo krátkych dramatizácií
- Tvorivá činnosť: kresba postáv, zápis ich dobrých vlastností, dramatizácia
- Reflexia: pomenovanie, čo sa žiaci naučili a čo chcú použiť v každodennom živote

Formy práce

- Frontálna: predstavenie príbehov a vysvetlenie pojmov
- Skupinová: diskusia o správaní postáv, porovnanie hodnôt
- Párová: rozhovor o tom, ktorá postava je vzorom a prečo
- Individuálna: kresba, symbol alebo krátky zápis o postave a jej vlastnostiach

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Chlapec sa rodí so slákom v ruke, dievča vyrastá s piesňou

O Lina sa hovorievalo, že vie čarovať. Dievčine pričarovala chlapca alebo, naopak, dokázala mladých od seba odlúčiť. Dievča, ktoré si chcelo získať chlapcovu lásku, muselo Lina priniesť „kotor“, kúsok chlapcovej košele. Lina ho páčila na ohni a trikrát povedala: „Nech tvoje srdce horí pre mňa ako táto handra.“ Chlapec potom dievča chcel, aj keď ho nechcel.

V našej rodine sa verilo, že ockovu kapelu počarovala Lina. Lina bola jediná žena v osade, ktorá nemala muža. Lina patrila do Rudal'isovho príbuzenstva a Rudal'is ocka nechal počarovať, lebo nemohol vyhrať nad jeho hrou poctivo. Lina vraj o polnoci priniesla hlinu z cintorína a potom ju zozadu hodila na našich hudobníkov. Gádžovia prestali pozývať ocka na svadby a zábavy. Namiesto neho začali pozývať Rudal'isovu kapelu. Ocko husle nikdy neopustil. Keď už nemohol hrať pre obživu, hral pre svoje a pre naše potešenie (Lacková, 2023).

Terminológia (slovníček)

cintorín – e mulaňi bar

čarovať – te pokerel

hlina – e čik, o phuv

oheň – e jagh, e jag

obživa – o obdživipen

sedliak (Neróm) – o gadžo

srdce – o jilo, o ilo

Návrh aktivity – Vzory a hrdinovia v našej komunite

1. Motivácia (5 min.)

- Učiteľ sa pýta:
 - „Kto je tvoj kamarát a prečo?“
 - „Kto je tvoj vzor a čo sa ti na ňom páči?“
- Predstavenie krátkeho príbehu rómskeho hrdinu, ktorý pomáhal druhým a zachoval tradície a hodnoty komunity.

2. Zoznamovanie sa s príbehmi (10 min.)

- Prezentácia reálneho príbehu hrdinu alebo biblického/archetypálneho príbehu.
- Otázky pre žiakov:
 - „Ktoré správanie postavy bolo dobré?“
 - „Ako ovplyvnilo ostatných?“
 - „V čom by sme sa mohli správať podobne ako hrdina príbehu?“

3. Diskusia a porovnanie (15 min.)

- Žiaci v skupinách alebo v dvojiciach hovoria o:
 - vlastných vzoroch a ich dobrých vlastnostiach,
 - kamarátstve, spolupráci a pomoci druhým,
 - dôsledkoch dobrého a zlého správania v škole, doma a v komunite.

- Prepojenie s rómskou kultúrou: príklady historických a komunitných rómskych osobností, ktoré vštepovali morálne hodnoty, solidaritu a úctu k druhým.

4. Tvorivá činnosť a prezentácia (10 min.)

- Žiaci kreslia alebo vytvárajú symbol svojho vzoru/hrdinu alebo situácie, kde prejavili kamarátstvo či pomoc.
- Prezentácia pred triedou a zdieľanie toho, čo sa naučili.

5. Reflexia a záver (5 min.)

- Každý žiak popíše jednu vlastnosť, ktorú chce rozvíjať (napr. pomoc, odvaha, úcta, spolupráca).
- Učiteľ zhrnie: správanie, vzory a hrdinstvo sú univerzálne hodnoty, ktoré podporujú komunitu a priateľstvo – v rómskej kultúre aj v každodennom živote.

Učebné pomôcky

- Obrázky, fotografie alebo krátke videá hrdinov a vzorov (Rómovia aj iní)
- Veku primerané biblické alebo archetypálne príbehy (1.–3. ročník ZŠ)
- Papier, pastelky, fixky
- Tabuľa alebo flipchart

Odkazy na odporúčanú literatúru

Lacková, E. (2023). *Narodila som sa pod šťastnou hviezdou* (1st ed.). BRAK.

Vzdelávacia oblasť Človek a spoločnosť – 2. cyklus

2. CYKLUS

GEOGRAFICKÝ KOMPONENT

Obsahový štandard: Obyvateľstvo Slovenska a jeho činnosť v krajine

Pojmy: počet obyvateľov Slovenska, etnická a kultúrna rozmanitosť, významné sídla, kultúrne pamiatky

Poznávanie Zeme a jej rozmanitosti

Pojmy: všeobecnogeografická mapa sveta, prírodná a kultúrna rozmanitosť

Činnosti:

1. Porovnávanie počtu obyvateľov Slovenska s inými štátmi Európy (viac ako/menej ako).
2. Spoznávanie, že Slovensko nie je domovom len pre Slovákov a že Slováci nežijú len na Slovensku. Zisťovanie dôvodov sťahovania ľudí (v rámci Slovenska, zo Slovenska a na Slovensko).
3. Spoznávanie najvýznamnejších kultúrno- historických pamiatok na Slovensku s dôrazom na pamiatky v regióne, v ktorom sídli škola.
4. Vyhľadávanie zaujímavých turistických cieľov na Slovensku podľa osobných preferencií spojené s tvorbou jednoduchého plánu poznávacieho výletu.
5. Základná orientácia na mape sveta a glóbose spojená s vyhľadávaním a zaradovaním významných objektov (napríklad štát, pohorie, rieka, mesto, pamiatka) k jednotlivým svetadielom.
6. Spoznávanie rozmanitosti sveta prostredníctvom najznámejších prírodných a kultúrno-historických pamiatok.
7. Porovnávanie prírodných podmienok a spôsobu života na Slovensku a vo vybranom štáte Európy a sveta.

METODICKÉ USMERNENIE

Činnosť č. 1. Porovnávanie počtu obyvateľov Slovenska s inými štátmi Európy (viac ako/menej ako).

Činnosť č. 2. Spoznávanie, že Slovensko nie je domovom len pre Slovákov a že Slováci nežijú len na Slovensku. Zisťovanie dôvodov sťahovania ľudí (v rámci Slovenska, zo Slovenska a na Slovensko).

Konkretizácia činnosti

- porovnáva počet rómskeho obyvateľstva žijúceho na Slovensku s počtom rómskeho obyvateľstva žijúceho vo vybraných štátoch Európy,
- spozná, že rómske obyvateľstvo žije v rôznych krajinách Európy,
- zisťuje dôvody, pre ktoré sa Rómovia sťahovali alebo presúvali v rámci Slovenska a do iných krajín,
- získava poznatky o historických a súčasných migráciách rómskeho obyvateľstva,
- analyzuje, ako sťahovanie ovplyvnilo život rómskych komunít a ich kultúru,
- uvedomí si, že Rómovia sú historickou súčasťou obyvateľstva Slovenska aj ďalších európskych krajín,
- rozvíja pozitívny vzťah k rómskej kultúre ako súčasť európskeho kultúrneho dedičstva,
- prejavuje rešpekt k národnostnej a kultúrnej rozmanitosti.

Vzdelávacie metódy

Riadený rozhovor

- učiteľ položí jednoduché, otvorené otázky:
 - „Kde žije viac Rómov – na Slovensku alebo v inej európskej krajine?“
 - „V ktorých európskych krajinách žijú Rómovia?“
 - „V ktorých regiónoch Slovenska žijú Rómovia?“
 - „Prečo sa niektoré rómske rodiny presťahovali z jednej krajiny do druhej?“
- rozhovor o tom, že rómske obyvateľstvo žije v rôznych krajinách Európy a je prirodzenou súčasťou ich obyvateľstva.

Formy práce

Projektová práca

- jednoduchý alebo viac-hodinový miniprojekt na tému: „Rómske obyvateľstvo v Európe“ alebo „Národnostná a kultúrna rozmanitosť v Európe“,
- práca s mapou Európy (vyznačenie Slovenska a vybraných štátov, v ktorých žije rómske obyvateľstvo),
- tvorba plagátu znázorňujúceho, kde žijú Rómovia a ako sa presúvali.

Skupinová práca

- práca v malých skupinách (3 – 4 žiaci),
 - každá skupina spracuje informácie o vybranej európskej krajine, v ktorej žije rómske obyvateľstvo,
 - porovná údaje o počte rómskeho obyvateľstva vybraných európskych krajín so Slovenskom,
 - diskutuje o príčinách sťahovania Rómov (práca, rodina, lepšie životné podmienky),
 - prezentuje závery s dôrazom na spoluprácu a rešpekt k národnostnej a kultúrnej rozmanitosti v Európe.

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

A) Rómovia žijú vo všetkých európskych krajinách. Ich počet je rôzny. Najviac Rómov žije v strednej a juhovýchodnej Európe. Najmenej na severe Európy – v škandinávskych krajinách. Nie je možné určiť presný počet. V niektorých krajinách sú Rómovia uznaní ako národnostná menšina, inde ich národnostné práva nie sú uznané, štatisticky nie sú vykazovaní. V krajinách, kde sú ich národnostné práva uznané, sa oficiálne môžu hlásiť k rómskej národnosti. Prihlásiť sa k rómskej národnosti však nie je nikde povinné. Nie každý Róm sa hlási k svojej národnosti. Je to spôsobené aj tým, že v Európe neexistuje krajina, v ktorej by Rómovia boli väčšina a mohli by presadzovať svoje národné práva. Vo všetkých európskych štátoch Rómovia patria k národnostným menšinám. Sú najpočetnejšou európskou menšinou, ktorej počet sa odhaduje od 6 do 12 miliónov. V Slovenskej republike najviac Rómov žije v Košickom kraji a v Prešovskom kraji, najmenej v Žilinskom kraji.

Poradie európskych krajín s najvyšším odhadovaným počtom rómskeho obyvateľstva v súčasnosti a v minulosti. Rozdielne počty Rómov v minulosti a v súčasnosti sú spôsobené najmä sťahovaním z chudobnejších do bohatších krajín, alebo nepresným sčítaním. Vysoký počet rómskeho obyvateľstva v Rumunsku súvisí s možnosťou slobodne sa prihlásiť k tejto národnosti po jej oficiálnom uznaní. V niektorých krajinách ich sa počet znižuje najmä pod vplyvom sťahovania do bohatších krajín (Lužica, 2004; Šatava, 1994). Pozri tabuľku nižšie.

Por. č.	Krajina	Porovnanie počtu rómskeho obyvateľstva v súčasnosti a v minulosti	
1.	Rumunsko	1 900 000 (2004)	760 000 (1986)
2.	Bulharsko	750 000 (2004)	800 000 (1988)
3.	Španielsko	700 000 (2004)	745 000 (1986)
4.	Maďarsko	600 000 (2004)	800 000 (1990)
5.	Srbsko	500 000 (2004)	600 000 (1987)
6.	Slovensko	420 000 (2004)	165 000 (1986)
7.	Francúzsko	310 000 (2004)	260 000 (1986)
8.	Česko	280 000 (2004)	100 000 (1986)
9.	Macedónsko	190 000 (2004)	60 000 (1991)
10.	Grécko	180 000 (2004)	140 000 (1986)

B) V roku 1322 richtár Ján Kunch zapísal do kroniky, že v Spišskej župe kočujú Cigáni. O sto rokov neskôr (1423) cisár Žigmund na Spišskom hrade udelil jednej skupine kočujúcich Cigánov ochrannú listinu, glejt, ktorá umožnila kočujúcim zastaviť sa a odpočinúť si v kráľovských mestách. Glejt však neumožňoval kočovníkom usadiť sa. Kočujúci Cigáni, okrem vozov a koní, nemali žiadny iný majetok. Ak sa chceli užiť, tak dávali prednosť bohatším krajom, ako bol v tom čase Spiš. Postupne sa tu usádzali kováči, mnohí sa zamestnali v poľnohospodárstve. Starali sa o dobytok, ošípané, zbierali lesné plody, huby, pripravovali drevo na zimné mesiace. Vyrábali korytá, drevený riad. Ich povinnosťou bola aj opatera poľovníckych psov, naháňanie zveri na poľovačkách. Niektorí ako vedľajšie zamestnanie uviedli hru na husle (Horváthová, 1964).

Sťahovanie – migrovanie – za prácou je činnosť, ktorú Rómovia vykonávajú po stáročia. Po druhej svetovej vojne sa tisíce rómskych rodín sťahovali najmä z východného Slovenska do českých krajov. Táto „vnútroštátna“ migrácia pokračuje aj v súčasnosti. Priemyselnejšie české kraje ponúkajú viac pracovných príležitostí ako Slovensko. Mnohé rómske rodiny majú príbuzných v českých krajoch.

Po roku 1989 sa otvorili hranice a postupne sa otvárali cesty za prácou do rozvinutých západoeurópskych krajín. Túto možnosť využívajú najmä Rómovia z Rumunska, Bulharska, Srbska, Maďarska. Ekonomický a sociálny prepád, nezamestnanosť postihli aj Rómov zo Slovenska. Po roku 1996 časť nezamestnaných Rómov získala prácu vo Veľkej Británii, Holandsku, Belgicku, Fínsku, Dánsku, Švédsku, Nórsku, Írsku. Časť rómskych rodín sa vracia na Slovensko a zarobené peniaze investujú do výstavby rodinných domov. Druhá časť našla nový domov v týchto krajinách, ale aj oni sa na návštevy príbuzných vracajú do rodnej krajiny (Lužica, 2020).

Terminológia (slovníček)

národ – najvyššia forma etnického spoločenstva ľudí, ktoré vzniklo na základe spoločného územia, jazyka, kultúry, hospodárstva, historického vývoja, spolupatričnosti, spoločnej identity (pozri bližšie v Krátkom slovníku slovenského jazyka).

národnostná menšina – spoločenstvo ľudí so spoločným jazykom, históriou a kultúrou žijúce na území odlišného väčšinového národa

Rómovia – pôvodne pochádzajú z Indie. Prvé správy o prítomnosti v Európe sú z 9. storočia. Prvá správa o Rómoch zo Slovenska je z roku 1322.

Cigáni – historické pomenovanie príslušníkov rómskej národnostnej menšiny v slovenskom jazyku. Pojem Cigáni vychádza z gréckeho jazyka – „Athinganos“ (nedotknuteľní). V Byzantskej ríši týmto slovom pomenovali príslušníkov iných náboženstiev. Z gréckeho pojmu sa odvodzujú pomenovania v európskych jazykoch: Cigáni, Cikáni, Cygany, Zigeuner, Zingaro a iné. **Podľa Slovníkového portálu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV je pojem Cigán hanlivé, znevažujúce označenie Róma, používané obyčajne rasisticky zmýšľajúcimi ľuďmi v oficiálnom komunikačnom priestore.** Rómsky jazyk pojem „Cigáni“ nepozná. Vo všetkých dialektoch rómčiny sa používa pojem (etnonym) Roma. V slovenskom jazyku Róm, Rómka, Rómovia.

glejt – stredoveká sprievodná listina zabezpečujúca držiteľovi bezpečný pobyt a pohyb na určitom území

kočovanie – spôsob života postavený na cestovaní, neustálom pohybe bez stáleho bydliska na určitom dopravnom prostriedku (voz, maringotka, auto s príviesom)

migrácia – pohyb ľudí v krajine, i cez hranice krajín, vyvolaný ekonomickou krízou, politickým útlakom, zlou sociálnou situáciou, vojnovým konfliktom

Činnosť č. 3 *Spoznávanie najvýznamnejších kultúrno-historických pamiatok na Slovensku s dôrazom na pamiatky v regióne, v ktorom sídli škola*

Činnosť č. 4 *Vyhľadávanie zaujímavých turistických cieľov na Slovensku podľa osobných preferencií spojené s tvorbou jednoduchého plánu poznávacieho výletu*

Konkretizácia činnosti

- oboznamuje sa s najvýznamnejšími miestami na Slovensku spätými s rómskymi osobnosťami a históriou Rómov,
- tvorí jednoduchý plán poznávacieho výletu so zohľadnením historických a kultúrnych informácií,
- spozná význam týchto miest pre rómske komunity a ich kultúrne dedičstvo,
- uvedomí si, že Rómovia sú súčasťou miestnej i národnej histórie,
- rozvíja schopnosť vnímať historickú a kultúrnu rozmanitosť regiónu,
- uvedomuje si hodnotu zachovania a prezentácie rómskeho kultúrneho dedičstva.

Vzdelávacie metódy

Riadený rozhovor

- učiteľ položí otázky:
 - „Ktoré miesta späté s rómskymi osobnosťami a históriou Rómov poznáte?“
 - „Ktoré miesta by ste chceli navštíviť, aby ste spoznali rómsku kultúru a rómsku históriu?“
 - „Prečo sú tieto miesta dôležité pre Rómov a pre región?“
- rozhovor o historickej prítomnosti Rómov v regiónoch a ich prínose do kultúry,
- diskusia o význame spoznávania kultúrneho dedičstva Rómov.

Formy práce

Projektová práca

- miniprojekt: „*Môj poznávací výlet za rómskou kultúrou a históriou*“,
- vytvorenie mapy s vyznačením navštívených miest, ktoré sú späté s rómskymi osobnosťami a históriou Rómov, a ich stručným opisom,
- tvorba jednoduchého itinerára výletu.

Skupinová práca

- práca v malých skupinách (3 – 4 žiaci),
 - každá skupina spracuje informácie o jednom mieste späťom s rómskou kultúrou a históriou,
 - diskutujú o význame týchto miest pre rómsku komunitu a pre majoritnú spoločnosť,
 - navrhnu výlet, rozdelia úlohy a pripravia prezentáciu miest a ich významu,
 - prezentujú itineráre s dôrazom na spoluprácu a rešpekt k rómskej kultúre a histórii.

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

A) **Spišský hrad – glejt cisára Žigmunda.** Spišský hrad sa začal stavať v 12. storočí v románskom stavebnom štýle. Dňa 17. apríla v roku 1423 na Spišskom hrade najmocnejší európsky cisár Svätej ríše rímskej, Žigmund Luxemburský, udelil skupine kočujúcich Rómov ochrannú listinu – glejt, ktorý vojvodovi Ladislavovi a jeho ľuďom zabezpečil ochranu na území, ktorým kočovali.

Preklad glejtu: *Náš verný Ladislav, cigánsky vojvoda a tí, ktorí prišli s ním, Nás ponížene žiadali, aby sme im preukázali Našu dobrú vôľu. Teší Nás, že Nám adresovali svoju žiadosť, a preto sme im vystavili tento list. Keď sa spomínaný Ladislav a jeho ľudia objavia v mestách našej ríše, žiadame, aby sa s nimi nakladalo s dôverou. Preukážte im ochranu v každom smere tak, aby vojvoda Ladislav a jeho Cigáni, jeho poddaní, mohli zostať vo vašom meste bez akýchkoľvek prekážok. Ak by medzi nimi boli aj iní ľudia, alebo by sa vyskytol nejaký nepríjemný incident, potom je Našou vôľou, bez akýchkoľvek pochybností, aby iba vojvoda Ladislav, a nie niekto z vás, mal právo udeliť trest alebo oslobodiť vinníka* (Lužica, 2004).

B) V roku 2002 vzniklo pri Slovenskom národnom múzeu v Martine **Múzeum kultúry Rómov na Slovensku**. Súčasťou múzea je okrem archívnej dokumentácie aj zbieranie exponátov do zbierkového fondu expozície rómskej kultúry. Expozícia prezentuje najčastejšie spôsoby získavania obživy Rómov – kováčstvo, korytárstvo, košíkárstvo. Vybavenie interiéru domu, domáce nástroje, tradičný odev, kočovnícky voz – rebriniak s plachtou. Múzeum postupne rozširuje svoj zbierkový fond.

C) **Divadlo Romathan Košice.** Divadlo Romathan je profesionálne rómske divadlo sídliace v Košiciach, ktoré je jedinečnou kultúrnou inštitúciou na Slovensku venovanou prezentácii rómskej kultúry, jazyka a umenia. Divadlo vzniklo v máji 1992 na základe iniciatívy rómskych a nerómskych intelektuálov s cieľom vytvoriť profesionálne divadlo reprezentujúce rómsku kultúru a identitu. Je to profesionálne divadlo s prevažne rómskym súborom, ktoré prezentuje predstavenia domácej i zahraničnej verejnosti. *Romathan* sa dá voľne preložiť ako „miesto pre Rómov“.

D) **Múzeum holokaustu v Seredi.** Počas II. svetovej vojny prešli pracovnými tábormi tisíce Rómov, ktorí boli cieľom nacistickej perzekúcie a deportácií – tento proces sa označuje aj ako Porajmos/Sa murdaripen (rómsky holokaust). Múzeum v Seredi pripomína židovské obete, ktorých perzekúcia zahŕňala internáciu, nútenú prácu a deportácie do vyhladzovacích táborov. V expozícii sú prezentované aj fotografie, dokumenty a príbehy rómskych rodín, čím sa zdôrazňuje, že holokaust zasiahol viacero etnických skupín. Múzeum poskytuje vzdelávanie o historickej skúsenosti Židov a Rómov počas II. svetovej vojny a o ich kultúrnej identite.

E) Klenovec – **Ján Cibula** (1932 – 2013) bol prvý rómsky lekár, diplomat a jeden z najvýznamnejších rómskych aktivistov 20. storočia. Ako prvý Róm v bývalom Československu ukončil štúdium medicíny a stal sa symbolom zápasu za uznanie Rómov ako národnostnej menšiny na medzinárodnej úrovni.

Sklabiňa – **Anton Facuna** (1920 – 1980) bol rómsky partizán, vojenský spravodajca a neskôr významný rómsky aktivista na Slovensku. Známy je ako hrdina Slovenského národného povstania (SNP) a spoluzakladateľ povojnovej organizácie Zväz Cigánov-Rómov, ktorá sa usilovala o zrovnoprávenie Rómov v Československu. Patrí k najvýraznejším postavám rómskeho protifašistického a občianskeho hnutia 20. storočia (Facuna & Lužica, 2017).

Terminológia (slovníček)

Svätá ríša rímska – v stredovekej Európe bola najväčším štátom, v ktorom sa nachádzalo súčasné územie Nemecka, Holandska, Rakúska, Švajčiarska, Čiech, severného a stredného Talianska, západného Francúzska. Spišský hrad a Spiš patrili do Uhorského kráľovstva. Cisár Žigmund Luxemburský bol v období podpísania glejtu korunovaný aj za uhorského kráľa.

artefakt – výtvor ľudských rúk v priebehu histórie ľudstva

expozícia – súbor vystavených predmetov, výstava

múzeum – kultúrna a vedecká inštitúcia, ktorá zbiera, uchováva, spracuje a vystavuje hmotné a nehmotné doklady o vývoji spoločnosti a prírody

divadlo – je miesto alebo umenie hrania príbehov pred publikom

Činnosť č. 5 Základná orientácia na mape sveta a glóbose spojená s vyhľadávaním a zaradovaním významných objektov (napríklad štát, pohorie, rieka, mesto, pamiatka) k jednotlivým svetadielom

Činnosť č. 6 Spoznávanie rozmanitosti sveta prostredníctvom najznámejších prírodných a kultúrno-historických pamiatok

Konkretizácia činnosti

- vyhľadáva miesta na rôznych svetadieloch a vysvetľuje ich význam so zameraním na históriu a život Rómov (India – pôvod Rómov, Európa – súčasný život Rómov),
- uvedomuje si prínos Rómov pre miestnu a európsku kultúru, pozná historické putovanie a migráciu Rómov,

- rozvíja priestorovú orientáciu, schopnosť vyhľadávať a zaraďovať informácie,
- rozvíja si pozitívny vzťah k rómskej kultúre,
- podporuje toleranciu, rešpekt a porozumenie rôznym kultúram a národnostiam.

Vzdelávacie metódy

Riadený rozhovor:

- Učiteľ sa pýta:
 - „Kde je India?“
 - „Ktoré európske krajiny, v ktorých žijú Rómovia, poznáte?“
 - „Aký význam má vedieť, kde sa ľudia a kultúry nachádzajú?“
- Diskusia o svetadieloch, štátoch, mestách a pamiatkach.

Ukážka a vysvetlenie:

- Učiteľ prezentuje glóbus a mapu sveta, názorne ukazuje svetadiely, štáty a významné miesta.

Práca s materiálmi:

- Žiaci vyhľadáujú štáty s rómskym obyvateľstvom na mape/glóbuse a zaraďujú ich podľa svetadielu.

Formy práce

- Skupinová práca (3–4 žiaci):
 - Každá skupina dostane mapu alebo glóbus.
- Úlohou skupiny je:
 - z mapy alebo z glóbusu vybrať štáty, v ktorých žijú Rómovia.
- Prezentácia pred triedou:
 - Každá skupina predstaví jeden vybraný štát: jeho názov, svetadiel a aké je postavenie Rómov.
- Diskusia a reflexia:
 - Žiaci porovnávajú, čo ich prekvapilo, čo sa naučili o živote Rómov v Európe a vo svete.

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

A) **Z Indie do Európy.** Na základe porovnávacieho štúdia rómskych jazykov z Európy a Indie je isté, že pravlasť Rómov je v strednej a východnej Indii. Vo svojej pravlasti netvorili rómsky národ. Boli príslušníkmi rôznych kást, ktoré žili usadene i kočovali. Presne nevieme, z akého dôvodu sa postupne presúvali na západ. Rómovia o sebe nezanechali žiadnu správu, prečo z Indie odišli. Perzská legenda o Lúri – darovaných hudobníkoch a tanečníkoch z Indie je z 5. storočia. Na základe legendy však nevieme určiť, kedy sa kasta hudobníkov Lúri do Perzie presťahovala. Vedci sa skôr prikláňajú k názoru, že migrácia Rómov západným smerom sa uskutočnila nie naraz, ale v priebehu rokov 700 až 1000. Migrovali s menšími či väčšími prestávkami cez Perziu, Arménsko do Byzantskej ríše. Migračné cesty Rómov sa objavujú v perzských, arménskych, gruzínskych a najmä v gréckych slovách, ktoré rómčina prijala do svojej slovnej zásoby. Po prvý krát sa

„Athingani“, „Adsinkani“ objavujú v byzantských náboženských textoch okolo roku 800. V textoch sa píše, že sú to cudzinci, ktorí čarujú, zariekajú, predpovedajú budúcnosť. Písali o nich ako o mágoch, ktorí ovládajú mágiu. Zakazovali miestnemu obyvateľstvu, aby sa s nimi stretalo. Označili ich za nedotknuteľných, kto sa ich dotkne, toho stihne nešťastie. Z kresťanského hľadiska boli rituálne nečistí. V skutočnosti sa možno len niektorí venovali vešteniu a mágii. Väčšina z nich boli kováči, živil sa remeslami, hudbou i tancom, zamestnaniami, ktoré si priniesli z Indie. Správa z kláštora na polostrove Athos z roku 1068 vypovedá, že Rómovia, usadení i kočujúci, sídlili v európskej časti Byzancie – v Grécku. Postupne prenikali do strednej Európy a v roku 1322 sa objavili na Spiši. Od tohto roku môžeme tvrdiť, že sú súčasťou histórie Slovenska (Lužica, 2004).

B) Zvolenská Slatina je rodiskom známeho huslistu a koncertného majstra **Rinalda Oláha**. Každoročne sa v miestnom kultúrnom dome organizuje **súťaž primášov o Cenu Rinalda Oláha**. Očová je rodiskom ďalšieho významného huslistu a koncertného majstra, **Jána Berkyho Mrenicu**, ktorého pamätník stojí v centre obce. V Martine sa v **Slovenskom národnom múzeu** nachádza stála výstava venovaná kultúre Rómov na Slovensku. Medzi významné kultúrne podujatia patria: **detský a mládežnícky folklórny festival – Náš deň s rómskou kultúrou** v Bánovciach nad Bebravou, **medzinárodný festival rómskej hudby a tanca – Gypsy Fest** v Bratislave, **folklórny festival detských talentov – Jiloskeró Hangóro** v Detve, **rómsky folklórny festival – Balvan Fest** v Kokave nad Rimavicou, ktorý zahŕňa aj prehliadku detských folklórnych skupín, **festival rómskej kultúry – Adaj Sam** v Košiciach a **detský festival hudby, spevu a tanca – Romale Mirikle** v Levoči. Uvedené festivaly a prehliadky sú dlhodobo podporované Fondom KultMinor.

Terminológia (slovníček)

folklór – súbor kultúrnych javov, ktoré sa realizujú formami ústneho, tanečného, hudobno-spevného, dramatického a hereckého prejavu. Folklór sa dedí z generácie na generáciu, nepozná autora, je chápaný ako kolektívne, ľudové dielo a kultúrne dedičstvo. Folklórne vystúpenia sa organizujú na folklórnych festivaloch.

kasta – spoločenská skupina, ktorá na základe dedičného zamestnania je prísne vymedzená voči iným kastám. Členstvo v kaste sa získa narodením, nedá sa prestúpiť z jednej kasty do druhej. Manželstvá sa uzatvárajú len v kaste, v ktorej sa muž a žena narodili.

legenda – literárne zaznamenané rozprávanie príbehu nepodloženého historickými faktami o určitej osobe, skupine, historickej udalosti

mágia – náuka, ktorej cieľom je umožniť človeku ovládať svet prírody, tajomných a nevy-svetliteľných javov

pravlasť – pôvodné územie, ktoré určitá skupina ľudí opustila a nikdy sa už nevrátila

rituál – označuje individuálny a kolektívny spôsob správania, ktorý je založený na pevných pravidlách. Udržiava rituálnu čistotu určitej skupiny ľudí, ktorá prostredníctvom rituálu udržiava svoju jednotu a správanie. Napríklad náboženské rituály.

Činnosť č. 7 Porovnávanie prírodných podmienok a spôsobu života na Slovensku a vo vybranom štáte Európy a sveta

Konkretizácia činnosti

- spoznáva rôznorodé prírodné podmienky (podnebie, krajinu, mestské a vidiecke prostredie) na Slovensku a vo vybraných krajinách, ktoré sa výrazne odlišujú prírodnými podmienkami a spôsobom života a kde žijú Rómovia (napr. Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko, Francúzsko, Taliansko, Španielsko, India – pravlasť Rómov),
- porovnáva spôsob života Rómov v rôznych regiónoch: bývanie, zamestnanie, remeslá, oblečenie, spoločenské zvyky,
- uvedomuje si, že prírodné podmienky ovplyvňujú životnú situáciu a kultúrne prejavy Rómov,
- rozvíja schopnosť sledovať súvislosti medzi prostredím a kultúrou, porovnávať fakty a vyvodzovať závery, prejavovať rešpekt rôznym kultúram a životným štýlom.

Vzdelávacie metódy

1. Riadený rozhovor:

- Učiteľ sa pýta:
 - „Ako sa žije Rómom na Slovensku a v iných krajinách?“
 - „Aký vplyv má prostredie (hory, rieky, mestá, podnebie) na ich život?“
 - „Čo by sa dalo porovnať medzi Slovenskom a vybranou krajinou?“
- Diskusia o tom, že životné podmienky a kultúra sú do značnej miery ovplyvnené prostredím.

2. Ukážka a vysvetlenie:

- Učiteľ prezentuje obrázky, mapy, videá alebo fotografie rómskych komunit v rôznych krajinách.
- Vysvetľuje pojmy: prírodné podmienky, spôsob života, tradícia, kultúrne dedičstvo, migrácia.

3. Analytická činnosť:

- Žiaci porovnávajú prostredie a spôsob života Rómov podľa vopred pripravených ukážok a materiálov.

Formy práce

- Skupinová práca (3–4 žiaci):
 - Každá skupina dostane krajinu (Slovensko, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko, Francúzsko, Taliansko, Španielsko, India) a materiály: obrázky, mapy, krátke texty.
- Úlohou skupiny je:
 - popísať prírodné podmienky (podnebie, krajinu, mestské/vidiecke prostredie),
 - popísať spôsob života Rómov (bývanie, remeslá, tradície, každodenný život),
 - porovnať ich s podmienkami a životom Rómov na Slovensku.

- Prezentácia pred triedou:
 - Skupiny predstavia výsledky porovnania a zaujímavosti o živote Rómov v danej krajine.
- Diskusia a reflexia:
 - Žiaci diskutujú, ako prostredie ovplyvňuje kultúru a každodenný život Rómov.
 - Rozprávajú sa o podobnostiach a rozdieloch medzi Rómami na Slovensku a vo svete.

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

A) Rozmanitosť rómskych skupín v Európe je podmienená tým, že ich predkovia v indickej pravlasti patrili k rôznym skupinám, ktoré sa delili podľa vykonávaných remesiel. Každá skupina mala svoje nárečie, kultúrne osobitosti. Európski Rómovia sa delia na olašských Rómov, ktorí pôvodne žili v balkánskych krajinách. Ich zamestnaniami bola výroba kotlov (Kalderaši), chov koní (Lovári, Grastari), drezúra medved'ov – medvedvari (Ursari, Mečkari). Vo Francúzsku a v Španielsku žijú Gitano, Gitanos a Manuši, ktorí sú známymi cirkusantmi a hudobníkmi. Vo Veľkej Británii žijú Gypsies, ktorých pôvod podľa legendy je v Egypte. Na Slovensku žijú usadení pôvodní uhorskí, v súčasnosti slovenskí Rómovia i olašskí Rómovia, ktorí už tiež žijú usadeným spôsobom života. Pre slovenských Rómov boli typickými zamestnaniami kováčstvo a hudobníctvo (Lužica, 2004).

Návrh spoločnej aktivity: Rómovia – cesta Európou, Slovenskom a naším regiónom

1. Motivačná časť (10 min.)

- Učiteľ sa žiakov opýta:
 - „Viete, aké národnosti žijú na Slovensku?“
 - „Myslíte si, že Rómovia žijú len u nás?“
 - „Poznáte nejaké miesta, príbehy alebo pamiatky v našom regióne, ktoré súvisia s Rómami?“
- Učiteľ krátko vysvetlí, že:
 - Rómovia sú súčasťou obyvateľstva Slovenska aj celej Európy, v minulosti aj dnes sa ľudia sťahovali z rôznych dôvodov.
- Žiaci spoločne objavujú, kde Rómovia žijú, ako sa presúvali a aké miesta a kultúru vytvorili.

2. Spoločné objavovanie – mapa, pohyb a príbehy (10 min.)

- Učiteľ pracuje s mapou Európy a Slovenska:
 - vyznačí Slovensko a vybrané štáty Európy,
 - jednoduchým spôsobom vysvetlí pojmy viac ako / menej ako (porovnanie počtov).
- Nasleduje krátky riadený rozhovor:
 - „V ktorých krajinách Európy žijú Rómovia?“
 - „Prečo sa ľudia v minulosti sťahovali?“

- Učiteľ vysvetlí pojmy:
 - obyvateľstvo, migrácia, komunita, kultúrne dedičstvo.

3. Práca v skupinách – projekt „Cesta Rómov“ (30 min.)

Žiaci pracujú v skupinách po 3 – 4. Každá skupina spracuje jednu časť spoločného príbehu, spolu vytvoria jeden celok.

Úlohy skupín (rotácia alebo rozdelenie):

Skupina A – Rómovia v Európe

- vyznačí na mape Európy krajiny, kde žijú Rómovia,
- porovná jednu krajinu so Slovenskom (viac ako / menej ako),
- porovná život Rómov vo vybraných európskych krajinách a v Indii (spôsob bývania, remeslá, tradície, každodenný život).

Skupina B – Sťahovanie a dôvody

- spracuje jednoduchý príbeh rómskej rodiny,
- vyznačí presun šípkami na mape,
- pomenuje dôvody sťahovania (práca, rodina, podmienky).

Skupina C – Rómovia v našom regióne

- vyberie pamiatku, miesto alebo stopu rómskej histórie v regióne,
- stručne vysvetlí jej význam,
- vytvorí ilustráciu.

Skupina D – Poznávacie výlet

- navrhne jednoduchý itinerár výletu za rómskou kultúrou na Slovensku,
- uvedie, čo by sa na jednotlivých miestach žiaci naučili.

Učiteľ skupiny usmerňuje, podporuje spoluprácu a rešpekt.

4. Prezentácia – spoločná „mapa príbehu“ (10 min.)

- Každá skupina predstaví svoju časť.
- Jednotlivé výstupy sa spájajú do jedného spoločného plagátu alebo mapy:
 - Európa → Slovensko → región → výlet.
- Ostatní žiaci počúvajú, kladú otázky a dopĺňajú.

5. Reflexia a záver (10 min.)

- Riadený rozhovor:
 - „Čo nové ste sa dnes naučili o Rómoch?“
 - „V čom sú si Rómovia a iné kultúry podobné?“
 - „Prečo je dôležité rešpektovať rôzne kultúry?“
 - „Ako môžeme chrániť kultúrne dedičstvo v našom okolí?“
- Záverečné zhrnutie učiteľa:
 - Rómovia sú súčasťou našej spoločnej histórie,
 - rozmanitosť obohacuje,
 - poznávanie iných kultúr vedie k porozumeniu a rešpektu.

6. Voľna diskusia medzi žiakmi (20 min.)

Cieľom diskusie je rozvíjať komunikačné zručnosti žiakov, schopnosť vyjadriť vlastný názor, aktívne počúvať druhých a rešpektovať odlišné pohľady. Zároveň podporuje kritické myslenie, vzájomné porozumenie a toleranciu medzi žiakmi.

Učebné pomôcky

- mapa sveta, Európy a Slovenska,
- pracovné listy a kartičky, papier A3, fixky, pastelky,
- obrázky pamiatok a miest, jednoduché rekvizity (voliteľné).

Odkazy na odporúčanú literatúru

Horváthová, E. (1964). *Cigáni na Slovensku* (1st ed.). Slovenská akadémia vied.
Facuna, J., & Lužica, R. (2017). *Rómska kultúra* (1st ed.). Štátny pedagogický ústav.
Lužica, R. (2004). *Kapitoly z rómskej kultúry* (1st ed.). Slovak academic press.
Šatava, L. (1994). *Národnostní menšiny v Evropě* (1st ed.). Nakladatelství Ivo Železný.

2. CYKLUS**DEJEPISNÝ KOMPONENT**

Obsahový štandard: Spôsoby určovania času a zaznamenávania a skúmania minulosti

Pojmy: časová os, múzeum, pomník, pamätník, pamätná tabuľa, kultúrna a technická pamiatka, vybrané profesie súvisiace so skúmaním minulosti (etnológ, historik), historické pramene – hmotné, ústne, písomné, primárne, sekundárne

Základy aktívneho občianstva

Pojmy: práva dieťaťa

Činnosti:

1. Identifikovanie rôznych spôsobov určovania času (lineárny/historický a cyklický/prírodný).
2. Zoradovanie udalostí na časovej osi, určovanie ich vzájomných vzťahov.
3. Tvorba časovej priamky z rodinnej histórie/z vybraného historického obdobia.
4. Identifikovanie spôsobov uchovávanía a pripomínania minulosti (udalostí, osobností).
5. Skúmanie rôznorodých prameňov o minulosti.
6. Zaznamenanie a vysvetlenie významu pamätných dní a štátnych sviatkov v kalendári.
7. Návšteva pamäťovej inštitúcie – múzeum, archív, galéria a i.
8. Tematická sonda – život a dielo osobnosti z regionálnych dejín (príprava expozície, simulovanie práce vybranej profesie súvisiacej so skúmaním minulosti).
9. Tematická sonda z regionálnej histórie – ochrana kultúrneho a historického dedičstva; interpretácia povesti, legendy, ľudovej piesne.
10. Diskutovanie o právach dieťaťa, ktoré sa dodržujú alebo porušujú v prostredí žiaka.
11. Aktívne prejavenie solidarity s deťmi, ktoré dlhodobo trpia nedodržiavaním ich práv.

METODICKÉ USMERNENIE

Činnosť č. 1 *Identifikovanie rôznych spôsobov určovania času (lineárny/historický a cyklický/prírodný)*

Činnosť č. 2 *Zoradovanie udalostí na časovej osi, určovanie ich vzájomných vzťahov*

Konkretizácia činnosti

- spoznáva dva hlavné spôsoby určovania času:
 - lineárny/historický čas – chronologický postup udalostí, dôležité historické míľniky v živote Rómov (napr. migrácie, príchod Rómov do Európy, dôležité obdobia ich osídlenia v Európe, historické a kultúrne udalosti na Slovensku, významné osobnosti),
 - cyklický/prírodný čas – opakujúce sa prírodné a kultúrne cykly (ročné obdobia, sviatky a tradície Rómov, príprava tradičných remesiel podľa sezóny),
- identifikuje, ako Rómovia v minulosti aj dnes využívali tieto spôsoby určovania času,
- rozvíja prehľad v histórii Rómov, chápanie prepojenia prírody a kultúry a kritické myslenie pri porovnávaní rôznych prístupov k času,
- učí sa zoradovať udalosti chronologicky, určovať ich príčinné a časové vzťahy,
- rozvíja schopnosť prehľadne pracovať s časovou osou, chápať históriu ako súvislý proces a porovnávať udalosti v rôznych krajinách,
- buduje si rešpekt k rómskej histórii a kultúre a schopnosť vyvodzovať jednoduché historické súvislosti.

Vzdelávacie metódy

1. Riadený rozhovor:

- Učiteľ sa pýta:
 - „Ako vieme, že sa stalo niečo v minulosti?“
 - „Ktoré tradície Rómov sa opakujú každoročne?“
 - „Ktoré udalosti boli pre Rómov najdôležitejšie?“
 - „Čo nasledovalo po príchode Rómov do Európy?“
 - „Ako sa historické udalosti ovplyvňovali navzájom?“
- Diskusia o lineárnom a cyklickom chápaní času, s využitím príkladov z rómskej histórie a kultúry.

2. Ukážka a vysvetlenie:

- Učiteľ prezentuje jednoduchý časový diagram historických udalostí Rómov a kalendár sviatkov a tradícií Rómov a sezónnych prác.
- Vysvetľuje pojmy: lineárny čas, cyklický čas, historická udalosť, prírodný cyklus, tradícia.

3. Práca s materiálmi:

- Žiaci pracujú s obrázkami, textami a kalendármi, aby určili, či ide o lineárny alebo cyklický čas.

Formy práce

1. Skupinová práca (3–4 žiaci):

- Každá skupina dostane:
 - obrázky a popisy historických udalostí z rímskej histórie (príchod do Európy, kultúrne a spoločenské udalosti, významné osobnosti),
 - obrázky a popisy cyklických udalostí (tradičné oslavy, sezónne práce a remeslá).
- Úlohou skupiny je:
 - zoradiť lineárne udalosti podľa historického poradia,
 - vyznačiť cyklické udalosti v priebehu roka alebo sezóny,
 - pripraviť krátku prezentáciu o histórii Rómov s využitím časovej postupnosti a historických súvislostí.

2. Prezentácia pred triedou:

- Skupiny stručne vysvetlia rozdiel medzi lineárnym a cyklickým časom a uvedú príklady zo života Rómov.

3. Diskusia a reflexia:

- Žiaci porovnávajú lineárne a cyklické spôsoby merania času.
- Rozprávajú sa o tom, prečo je dobré poznať rôzne spôsoby určovania času v kultúre a histórii.
- Rozprávajú sa o tom, čo im pomohlo lepšie pochopiť históriu Rómov a prečo je dôležité poznať historické súvislosti.

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

A) **Čas v živote kočujúcich Rómov.** Kočujúci Rómovia žili v prítomnosti. Čas chápali ako niečo, čo sa nedá zastaviť. Nepoznali dátum narodenia svojho, svojich rodičov ani svojich detí. Plynúce roky označovali podľa udalostí v živote rodiny, príbuzných. „Bolo to vtedy, keď umrel v zime..., keď sa narodil v lete..., keď sa oženil a veľmi pršalo..., keď sa vyliala rieka...“. Nepočítali dni a roky, ktoré plynuli. Deň merali podľa prírodných javov. Svitá, keď sa zapalujú zore, ráno je, keď erdží kôň, poludnie, keď predmety a nástroje vrhajú najkratší tieň, večer, keď vyjdú na oblohe hviezdy. Spí sa, keď sme unavení, a vstávame, keď sme dosýta vyspatí. Keď prší, tak počkáme až prestane. Toto bezčasové, neplánové chápanie času však nebolo absolútne. Dôležité bolo určiť čas, kedy sa kočujúci stretávali na presne určenom mieste. Dôležité bolo vedieť termíny jarmokov, trhov a pútí. Pre kočujúcich to malo ekonomický význam. Kočujúce skupiny nekomunikovali prostredníctvom písaných viet. Mali rozvinutý systém ikonických znakov. Najrozšírenejšie boli cestné znaky – špery – určovali smer cesty. Zanechávali ich pre príbuzných na križovatkách ciest. Boli to skrížené halúzky, kúsky látky na haluziach, naskladané kamene do určitého tvaru, ohorené polienka z pahreby. Každá kočujúca skupina využívala vlastné cestné znaky, ktoré okrem orientácie v teréne vymedzovali územie, po ktorom skupina mohla kočovať a nenarúšať cesty konkurenčnej skupiny. Okrem cestných znakov používali aj uhoľ, kriedu na múroch, ktorými oznamovali ostatným kočujúcim informácie o obyvateľoch miest a obcí,

o administratívnych a mocenských orgánoch. Podobne postavenie prstov, poloha dlane, ruky a výrazy v tvári poskytovali dôverné informácie pri predaji a kúpe, pri veštení, v styku s ostatnou verejnosťou. S postupným usádzaním kočujúcich skupín ich komunikácia zanikla. Rómovia sa prispôbili plánovanému organizovaniu času (Lužica, 2004).

B) Kočovný a usadený život Rómov

Prečo mnohí Rómovia vo Francúzsku kočujú?

Pretože je krásne chodiť svetom a neostať na jednom mieste. Chcú stretávať príbuzných roztratených po celej krajine. Vyberajú si nevesty pre svojich synov. Nemajú polia, nemajú dôvod žiť na jednom mieste. Idú z miesta na miesto, aby ponúkli svoju prácu, umelecké nadanie a schopnosti. Lebo sa narodili ako kočovníci. Kočovníkom vo Francúzsku vyhovuje život na ceste. Nachádzajú v ňom šťastie, radosť, pocit voľnosti. Kočovanie bola, a aj je, obrana pred strachom z ľudí, ktorých na cestách stretali a stretajú. Utekajú pred prenasledovaním, vojnami, epidémiami. Pohyb a nemajetnosť je ich historickou prednosťou. Kedysi najchudobnejší Rómovia kočovali pešo s batohom na chrbte. Bohatší vlastnili somárov nesúcich deti a skromný majetok. Neskôr začali využívať konský záprah s vozom – rebriniakom s plachtou v kopcovitom teréne, s maringotkami na pohodlnejších nížinách. Kôň ako ťažné zviera sa stal symbolom kočovníctva. Osedlať koňa nebolo rozšíreným zvykom. Francúzsky kočovník povie: „Róm bez koňa, nie je Róm“. Pri rozlúčke povie: „Aby vaše kone dlho žili“. V súčasnosti Rómovia vo Francúzsku, ale aj v Španielsku a Veľkej Británii nahradili kone autami s obytným príviesom alebo za obytné karavany. Jazda rómskych jazdcov je na juhu Francúzska turistickou atrakciou.

Prečo Rómovia na Slovensku nekočujú?

Zákon č. 74 z roku 1958 zakázal kočovanie. Podľa zákona kočovníci ohrozovali ostatné obyvateľstvo poškodzovaním majetku, nelegálnymi spôsobmi obživy, žobraním. Nedarila sa kontrola, nikto nevedel, koľko kočovníkov je v krajine, deti kočovníkov nechodili do školy. Ich rodičia boli negramotní. Zákon prinútil kočovníkov usadiť sa a pracovať. Deti začali chodiť do školy. Zákon však porušil právo pohybu a pobytu, teda možnosť sťahovať sa a vybrať si miesto bývania. Kone a vozy im zabavili. Kto by zákon nerespektoval a ďalej by kočoval, tomu hrozilo väzenie od 6 mesiacov do 3 rokov. Z obavy z trestu kočovníci zanechali svoj spôsob života a usadili sa v slovenských obciach. Kočovníctvo zaniklo. Zákony zakazujúce kočovanie boli prijaté aj v Maďarsku, Poľsku, Bulharsku a v ďalších krajinách (Lužica, 2004).

Terminológia (slovníček)

zákon – je záväzná právna norma prijatá najvyšším orgánom štátnej moci – parlamentom; u nás Národnou radou Slovenskej republiky,

ikonický znak – je určitá vec, ktorej zmyslu rozumie len odosielateľ a príjemca,

usadenie – historický proces prechodu z kočovníckeho spôsobu života na usadenie na jednom mieste, kde usadení žijú, pracujú, chodia do školy. Usadenie je dobrovoľné alebo násilné v prípade, ak sa kočujúci nechce vzdať svojho spôsobu života. Usadený spôsob života bol dôležitý napríklad z dôvodu zabezpečenia povinnej školskej dochádzky. Deti z kočovníckych rodín do škôl nechodili.

Odkazy na odporúčanú literatúru

Lužica, R. (2004). *Kapitoly z rómskej kultúry* (1st ed.). Slovak academic press.

Činnosť č. 3 *Tvorba časovej priamky z rodinnej histórie/z vybraného historického obdobia*

Činnosť č. 4 *Identifikovanie spôsobov uchovávanía a pripomínania minulosti (udalostí, osobností)*

Činnosť č. 5 *Skúmanie rôznorodých prameňov o minulosti*

Konkretizácia činnosti

- používa časovú priamku na prehľadné znázornenie udalostí z vybraného obdobia rómskej histórie, napríklad migrácie, príchodu Rómov do Európy, významných období ich osídlenia v Európe, historických a kultúrnych udalostí na Slovensku a významných osobností,
- rozvíja schopnosť chronologického myslenia, prehľadu v histórii a porozumenia kultúrnym súvislostiam,
- spoznáva rôzne spôsoby, ktorými Rómovia uchovávali a pripomínali minulé udalosti, významné osobnosti a tradície:
 - ústne pramene – rozprávanie príbehov, legiend a rodinných histórií, piesní a básní,
 - písomné pramene – listy, záznamy o migráciách, literárne texty,
 - materiálne pamiatky – tradičné predmety, hudobné nástroje, oblečenie, symboly,
 - ikonografické pramene – fotografie, ilustrácie, obrazy a mapy,
 - pamiatky a miesta – kultúrno-historické pamiatky, pamätníky,
- analyzuje, čo nám jednotlivé pramene hovoria o živote, tradíciách a kultúre Rómov, a zisťuje, ako tieto pramene môžu dopĺňať alebo vysvetľovať historické udalosti,
- uvedomuje si význam uchovávanía minulosti pre zachovanie kultúry a identity Rómov,
- rozvíja kritické myslenie a chápanie súvislostí medzi históriou a kultúrou Rómov,
- podporuje rešpekt k vlastnej histórii, histórii Rómov a kultúrnej rozmanitosti.

Vzdelávacie metódy

1. Riadený rozhovor:

- Učiteľ sa pýta:
 - „Aké dôležité udalosti si pamätáte z histórie vašej rodiny?“
 - „Ako si môžeme pamätať významné udalosti z minulosti?“
 - „Ktoré predmety alebo miesta nám pripomínajú významné udalosti alebo osobnosti?“
 - „Ako sa v rómskej kultúre uchovávajú príbehy, piesne a tradície?“
 - „Ktoré udalosti z histórie Rómov poznáte?“
 - „Ako sa dajú tieto udalosti zoradiť podľa času?“

- „Aké pramene, ktoré nám hovoria o minulosti, poznáte?“
- „Ako môžeme zistiť, čo sa dialo v živote Rómov pred desiatkami rokov?“

2. Ukážka a vysvetlenie:

- Učiteľ prezentuje vzorku časovej priamky z historických udalostí Rómov alebo vlastnej rodinnej histórie.
- Vysvetľuje pojmy: časová priamka, chronológia, historické obdobie, rodinná história, kultúrna udalosť.
- Učiteľ predvedie fotografie, predmety, krátke príbehy pripomínajúce dôležité udalosti a osobnosti Rómov.
- Vedie diskusiu o rôznych formách pamäti: ústna, písomná, materiálna, miestna.

3. Práca s materiálmi:

- Žiaci pracujú s kartičkami, fotografiami alebo textami, aby zoradili udalosti a vytvorili vlastnú časovú priamku s prehľadom historických a kultúrnych udalostí Rómov.

Formy práce

1. Práca v malých skupinách (3–4 žiaci):

- Každá skupina dostane materiály z rôznych kategórií (ústne príbehy, fotografie, predmety, pamiatky).
- Skupiny diskutujú a odpovedajú na otázky:
 - „Čo nám tento predmet/príbeh hovorí o živote Rómov?“
 - „Akú hodnotu má táto udalosť pre rómsku kultúru?“
 - „Ako by sme túto tradíciu mohli uchovať dnes?“

2. Tvorivá reflexia:

- Žiaci vytvoria malú koláž, ilustráciu alebo krátku scénu, ktorá vyjadruje, čo sa naučili o histórii a kultúre Rómov.

3. Zdieľanie a diskusia:

- Skupiny predstavia svoju tvorbu a vysvetlia, čo im pomohlo lepšie porozumieť životu, tradíciám a histórii Rómov.
- Diskusia o tom, prečo je dôležité rešpektovať a udržiavať kultúrne dedičstvo menšín.

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

A) **Prvá Rómka na Karlovej univerzite (príbeh).** Písala som články do novín, a tak som sa prihlásila na Fakultu osvety a novinárstva Univerzity Karlovej v Prahe. Na pohovor nás prišlo šesťdesiat. Všetci boli mladší ako ja. Všetci mali maturitu, ja jediná nie, ale v práci mi na ministerstve školstva vyžiadali výnimku. Zo šesťdesiatich prijali polovicu. Prišiel mi list, že som na fakultu prijatá. Keď dekan otváral školský rok, na záver svojho prejavu povedal: „*Študenti, medzi sebou máte cigánsku/rómsku ženu. Je to azda po prvý raz v dejinách, čo cigánka stojí na pôde našej slávnej univerzity. Apelujem na vás, študenti, aby ste svojej cigánskej spolužiačke pomáhali. Je to matka piatich detí a nemala príležitosť prejsť stredoškolským vzdelaním. Bol by som rád, keby sa naša katedra mohla pýšiť tým, že na nej úspešne ukončila štúdium prvá občianka cigánskeho pôvodu*“. Musím povedať, že som mala vynikajúcich spolužiakov. Ochotne mi pomáhali, kedykoľvek som potrebovala (Lacková, 2023).

B) Srdce ma ťahalo do rómskych osád (príbeh). V Prešove som pracovala ako osvetová pracovníčka. Pod Prešovský kraj patrilo 15 okresov. Mala som v okresoch riadiť a kontrolovať osvetovú prácu: ľudové súbory, amatérske divadlo, prednáškovú činnosť, besedy, vzdelávacie kurzy, kultúrne akcie k dôležitým výročiam a štátnym sviatkom, knižnice, nástenky. A pretože bolo málo ľudí, tak sme v čase žatvy pomáhali pri zbere obilia a zemiakov. Na takzvanú „cigánsku otázku“ pracovné miesto nebolo, ale ak sa niekde vyskytol nejaký problém s Rómami – tak to úradníci zvykli nazývať – hneď ma začali zháňať: „Kde je Lacková?“. A Lackovú poslali „riešiť Rómov“. No ja som chodievala medzi Rómov, aj keď ma tam nik neposielal. Srdce ma ťahalo do rómskych osád. Hneď ako skončila úradnícka schôdza, zašla som za našimi ľuďmi, aby som si pohovorila v našej reči, aby som sa naučila nejakú novú pesničku, dozvedela sa novinky a videla, ako naši ľudia žijú. Hlas detí, krik žien, ktoré na seba volali z jedného konca osady na druhý, vôňa zaschnutého blata, dym. (...) To všetko mi pripomínalo detstvo a mladosť v osade (Lacková, 2023).

C) Regulácia Cigánov/Rómov. V roku 1782 nariadil cisár Jozef II. „Reguláciu Cigánov“, ktorou chcel zmeniť ich život. Nariadil: výchova v kresťanskej viere od najmenších detí, zakrytie nahoty detí, oddelený nocľah detí od rodičov, povinná účasť rodiny na omšiach v nedeľu a vo sviatky, používať jazyk ostatného obyvateľstva, stravovanie a odev podľa ostatného obyvateľstva, odloženie dlhých plášťov, ktoré mali tajné vrecká (tým sa malo zabrániť vreckovým krádežiam), odobratie koní, zákaz chodenia na trhy, zvykanie si na roľnícku prácu, telesné tresty za vyhýbanie sa práci, možnosť získať pozemok na prenájom, v pracovných dňoch zákaz venovať sa hudbe a zábave. Regulácia bola prvým pokusom riešiť cigánsku/rómsku otázku, ktorá nebola chápaná len ako problém Rómov, ale celej spoločnosti (Daniel, 1994).

Terminológia (slovníček)

univerzita – inštitúcia poskytujúca najvyššiu úroveň vzdelania

cigánska/rómska otázka – problémy vychádzajúce z odlišností Cigánov/Rómov v porovnaní s ostatnými obyvateľmi. Riešenia chudoby a zaostávania Cigánov/Rómov malo byť riešené vzdelávaním, zamestnaním, novými bytmi. Išlo však o násilný proces likvidácie rómskeho jazyka a kultúry, ktorý prehľbuje chudobu a zaostávanie rómskeho obyvateľstva.

regulácia – riadený zásah, ktorý mal presadiť zmenu v spôsobe života

asimilácia – je proces, pri ktorom sa Rómovia postupne prispôsobujú väčšinovej spoločnosti. Súčasťou je prijatie väčšinového jazyka, kultúry a správania. Dôsledky sú pre identitu Rómov negatívne.

Odkazy na odporúčanú literatúru

Lacková, E. (2023). *Narodila som sa pod šťastnou hviezdou* (1st ed.). BRAK

Daniel, B. (1994). *Dějiny Romů* (1st ed.). Univerzita Palackého v Olomouci.

Činnosť č. 6 Zaznamenanie a vysvetlenie významu pamätných dní a štátnych sviatkov v kalendári

Konkretizácia činnosti

- spoznáva význam pamätných dní a štátnych sviatkov, ktoré sa týkajú Rómov alebo ich kultúry:
 - Medzinárodný deň Rómov (8. apríl) – história, význam, tradície a spôsoby osláv,
 - Pamätný deň obetí rómskeho holokaustu (2. august) – pripomína obeť a utrpenie Rómov počas druhej svetovej vojny,
 - Medzinárodný deň rómskeho jazyka (5. november) – význam ochrany a rozvíjania rómskeho jazyka, tradície ústneho podania, piesne a príbehy v rómskom jazyku,
 - ďalšie lokálne a národné pamätne dni, ktoré pripomínajú významné udalosti alebo osobnosti Rómov,
- analyzuje, prečo je dôležité pamätne dni zaznamenávať v kalendári a ako pomáhajú zachovávať kultúrnu pamäť, jazyk a identitu Rómov,
- rozvíja schopnosť všímať historickú súvislosť udalostí, porozumieť ich významu a prejavovať rešpekt k rómskej kultúre.

Vzdelávacie metódy

1. Riadený rozhovor:

- „Ktoré pamätne dni poznáte?“
- „Prečo je dôležité pripomínať dni súvisiace s Rómami?“
- „Čo nám hovorí Medzinárodný deň rómskeho jazyka o tradíciách a kultúre?“

2. Ukážka a vysvetlenie:

- Učiteľ predstaví kalendár s pamätnými dňami, fotografie osláv, príbehy a ukážky rómskeho jazyka.
- Vede diskusiu o význame pripomínania histórie a tradícií prostredníctvom sviatkov.
- Vysvetlí pojmy: pamätný deň, štátny sviatok, kultúrna pamäť, jazyková tradícia.

Formy práce

1. Skupinová práca (3–4 žiaci):

- Každá skupina preskúma vybraný pamätný deň alebo sviatok spojený s Rómami.
- Úlohy skupiny:
 - Zistiť historický alebo kultúrny význam daného dňa.
 - Vybrať symboly, príbehy, piesne alebo tradície, ktoré sa k dňu viažu.
 - Vytvoriť krátku vizuálnu prezentáciu alebo kalendár s vysvetlením významu dňa.

2. Diskusia a reflexia:

- Žiaci porovnávajú rôzne dni a diskutujú, prečo je dôležité si pamätne dni pripomínať a ako prispievajú k zachovaniu rómskeho jazyka, tradícií a histórie.

3. Tvorivá aktivita:

- Vytvorenie spoločného triedneho kalendára pamätných dní, kde každá skupina priradí k dňu ilustráciu, krátky text alebo symbol (napr. fráza v rómskom jazyku pri Medzinárodnom dni rómskeho jazyka).

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

A) **Medzinárodný deň Rómov (8. apríl)** – Dňa 8. apríla v roku 1971 sa stretli v Londýne Rómovia z mnohých krajín, aby sa na prvom kongrese dohodli na svojich požiadavkách a komunikovali predstavu svojej budúcnosti a postavenia v európskych krajinách. V Londýne založili Medzinárodný zväz Rómov (IRU, Internacionalno Romani Unia). Odmietli pomenovanie „Cigáni“, ktoré nahradili pomenovaním „Rómovia“. Riešili otázku vzdelávania detí, odškodnenia za utrpenie obetí v rokoch druhej svetovej vojny. Dohodli sa na rómskych symboloch: rómskej vlajke a hymne. Medzinárodný zväz Rómov existuje do súčasnosti.

Jedna z najvýznamnejších osobností, ktorá sa zúčastnila kongresu v Londýne.

MUDr. Ján Cibul'a (1932 – 2013) bol prvým vyštudovaným lekárom rómskej národnosti. Už ako študent sa snažil o zlepšenie postavenia Rómov. V roku 1968 emigroval do Švajčiarska. Bol významným predstaviteľom a predsedom Medzinárodného zväzu Rómov. Zastupoval Rómov na pôde Organizácie spojených národov (OSN). V roku 2020 prezidentka Slovenskej republiky Zuzana Čaputová udelila Jánovi Cibul'ovi Rad bieleho dvojkríža I. triedy in memoriam.

B) **Pamätný deň obetí rómskeho holokaustu (2. august)** – Týmto dňom si pripomíname obeť rómskeho holokaustu počas druhej svetovej vojny. Dátum je spojený s tragickou nocou z 2. na 3. augusta 1944, keď boli v koncentračnom tábore Auschwitz-Birkenau zavraždené tisíce Rómov a Sintov. Pamätný deň je prejavom úcty k obetiam, pripomienkou ich utrpenia a zároveň výzvou na boj proti rasizmu, diskriminácii a nenávisti v súčasnosti.

C) **Medzinárodný deň rómskeho jazyka (5. november)** – Tento deň zdôrazňuje význam ochrany a rozvíjania rómskeho jazyka ako dôležitej súčasti kultúrneho dedičstva Rómov. Bol vyhlásený organizáciou UNESCO s cieľom podporiť jazykovú rozmanitosť a zachovanie rómskeho jazyka pre budúce generácie. Pripomína hodnotu tradície ústneho podania, rómskych piesní, príbehov a rozprávania, ktoré zohrávajú významnú úlohu pri udržiavaní identity a kultúry rómskeho národa.

Činnosť č. 7 Návšteva pamäťovej inštitúcie – múzeum, archív, galéria a i.

Konkretizácia činnosti

- Žiaci navštívia pamäťové a kultúrne inštitúcie – Múzeum rómskej kultúry v Martine, Muzeum romské kultury v Brne alebo Divadlo Romathan v Košiciach.
- Ciele návštevy:
 - spoznať historické dokumenty, predmety, fotografie a umelecké prejavy zachytávajúce život, tradície a dejiny Rómov,
 - získať predstavu o spôsobe uchovávaní a prezentovaní rómskeho kultúrneho dedičstva,

- porozumieť významu múzeí, archívov a kultúrnych inštitúcií pri zachovaní historickej pamäti menšín,
- rozvíjať schopnosť pozorovať, porovnávať a interpretovať historické prame-
ne a umelecké diela.

Vzdelávacie metódy

- **Pred návštevou** – motivačný rozhovor (5–10 min.):
 - „Čo je múzeum, archív alebo divadlo a akú úlohu zohrávajú v spoločnosti?“
 - „Ktoré predmety, dokumenty alebo umelecké predstavenia môžu rozprávať o živote Rómov v minulosti i súčasnosti?“
- **Počas návštevy:**
 - Sprievodca alebo učiteľ predstaví vybrané exponáty, dokumenty alebo umelecké ukážky, vysvetlí ich pôvod, význam a súvislosti s rómskou históriou a kultúrou.
 - Žiaci si všímajú detaily, robia si poznámky, kreslia alebo (ak je to povolené) fotografujú.
 - V divadle sledujú jazyk, hudbu, kostýmy a spôsob spracovania rómskej tematiky.
- **Po návšteve – diskusia a reflexia:**
 - Žiaci zdieľajú, čo ich najviac zaujalo a čo nové sa dozvedeli o histórii a kultúre Rómov.
 - Diskutujú o význame ochrany kultúrneho dedičstva a o tom, ako umenie a múzeá prispievajú k budovaniu vzájomného rešpektu.

Formy práce

1. Skupinová práca (3–4 žiaci):
 - Každá skupina si vyberie jeden exponát, dokument alebo umelecký prvok (napr. divadelnú scénu, kostým, pieseň), ktorý ich zaujal.
 - Úlohy skupiny:
 - Popísať vybraný prvok a jeho význam pre históriu a kultúru Rómov.
 - Vizuálne ho spracovať (kresba, koláž, krátky text, dramatizácia scény).
 - Diskutovať, čo sa z neho dozvedeli o živote Rómov v minulosti a súčasnosti.
2. Prezentácia pred triedou:
 - Skupiny predstavia svoj vybraný prvok a vysvetlia jeho význam.
 - Ostatní žiaci kladú otázky a diskutujú o kultúrnej rozmanitosti a význame zachovávaní histórie.
3. Tvorivá reflexia:
 - Žiaci môžu spoločne vytvoriť triedny „galerijný list“, mini-výstavu alebo krátke scénické vystúpenie inšpirované návštevou.

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

A) **Múzeum romskej kultúry v Brne.** V roku 1991 Karel Holomek, Jana Holomková, Eva Davidová a Bartoloměj Daniel založili občianske združenie a neskôr múzeum, ktoré je prvým rómskym múzeom v Európe. Zbiera, dokumentuje a vystavuje historické predmety a písomné dokumenty o rómskej kultúre. Múzeum organizuje aj vzdelávanie, besedy a umelecké programy. Od roku 2000 múzeum sídli na Bratislavskej ulici v Brne.

Múzeum rómskej kultúry v Martine. Bolo založené v roku 2004. Je súčasťou Slovenského národného múzea – Etnografického múzea v Martine a nachádza sa v areáli Múzea slovenskej dediny. Zameriava sa na prezentáciu histórie, života a tradičnej kultúry Rómov. Stála expozícia Romano Drom/Cesta Rómov približuje ich pôvod, zvyky, remeslá, hudbu a každodenný život. Múzeum zároveň zhromažďuje zbierkové predmety a podporuje vzdelávanie o rómskej kultúre.

Divadlo Romathan v Košiciach. Bolo založené v roku 1992. Je to profesionálne rómske divadlo, ktoré sa venuje dramatickej tvorbe, hudbe a tancu v rómskom jazyku. Vo svojich predstaveniach spracúva témy histórie, identity a života Rómov. Divadlo prispieva k rozvoju rómskej kultúry, podpore rómskeho jazyka a k budovaniu vzájomného porozumenia medzi kultúrami.

Činnosť č. 8 Tematická sonda – život a dielo osobnosti z regionálnych dejín (príprava expozície, simulovanie práce vybranej profesie súvisiacej so skúmaním minulosti)

Konkretizácia činnosti

- Spoznáva významnú osobnosť z dejín Rómov v regióne (napr. hudobníka, spisovateľa, aktivistu, pedagóga alebo významnú kultúrnu osobnosť),
- Ciele činnosti:
 - získať informácie o živote, diele a prínose osobnosti pre rómsku komunitu a región,
 - pochopiť, ako jednotlivci prispeli k zachovaniu kultúry, tradícií a histórie Rómov,
 - rozvíjať schopnosť analyzovať biografické údaje, interpretovať pramene a prezentovať zistenia,
 - simulovať prácu historika, kurátora alebo výskumníka, aby žiaci pochopili proces skúmania minulosti.

Vzdelávacie metódy

1. Riadený rozhovor:

- „Akú významnú osobnosť poznáte z nášho regiónu?“
- „Prečo je dôležité spoznať život a dielo konkrétnych ľudí?“
- „Ako nám príbehy o osobnostiach pomáhajú pochopiť život Rómov v minulosti?“

2. Práca s prameňmi:

- Žiaci pracujú s textami, fotografiami, nahrávkami alebo ukážkami diel osobnosti.
- Diskusia o tom, ako pramene prezrádzajú život, hodnoty a prínos osobnosti.

Formy práce

1. Skupinová práca (3–4 žiaci):

- Každá skupina vyberie jednu osobnosť.
- Úlohy skupiny:
 - Pripraviť mini-expozíciu: ilustrácie, krátky text, fotografie, predmety súvisiace s osobnosťou.
 - Simulovať prácu kurátora alebo historika, ktorý informuje verejnosť o význame osobnosti.
 - Vytvoriť krátku prezentáciu, napr. rozhovor, scénu, ukážku z diela alebo hudby.

2. Prezentácia pred triedou:

- Skupiny predstavia svoju expozíciu a vysvetlia, prečo je osobnosť významná pre rómsku kultúru a históriu.
- Ostatní žiaci kladú otázky a diskutujú o prínose jednotlivcov k zachovaniu kultúrneho dedičstva Rómov.

3. Reflexia a diskusia:

- „Čo nás život a dielo osobnosti naučil o živote Rómov?“
- „Ako môže každá osobnosť prispieť k zachovaniu kultúry a tradícií?“

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

A) **Cinka Panna** (1711 – 1772). Huslistka, hudobná skladateľka a primáška. Na jej pamiatku sa v obci Gemer každé dva roky koná súťaž primášov.

Elena Lacková (1921 – 2003). Spisovateľka, dramatička, osvetová pracovníčka. Predsedníčka organizácie „Kultúrny zväz občanov rómskej národnosti“. Členka Spolku slovenských spisovateľov.

Dezider Banga (1939 – 2022). Básnik, učiteľ a redaktor. Autor 11 básnických zbierok, autor učebníc v rómskom jazyku.

Anton Facuna (1920 – 1980). Vojak, účastník Slovenského národného povstania, spoluzakladateľ a prvý predseda Zväzu Cigánov/Rómov na Slovensku.

Ján Berky Mrenica (1939 – 2008). Koncertný majster a husľový sólista.

Rinaldo Oláh (1929 – 2006). Koncertný majster a husľový sólista.

Činnosť č. 9 Tematická sonda z regionálnej histórie – ochrana kultúrneho a historického dedičstva; interpretácia povesti, legendy, ľudovej piesne

Konkretizácia činnosti

- Spozná rómske príbehy, legendy a piesne vo svojom regióne aj v širšom kultúrnom kontexte.
- Ciele činnosti:
 - identifikovať príbehy, legendy a ľudové piesne, ktoré sú súčasťou miestnej rómskej komunity,
 - porozumieť významu ochrany a uchovávanía kultúrneho dedičstva,
 - rozvíjať schopnosť interpretovať príbehy, legendy a ľudové piesne, ktoré zachytávajú život a tradície Rómov,
 - rozvíjať kreativitu a spoluprácu pri vizualizácii alebo dramatizácii príbehov, legiend a ľudových piesní.

Vzdelávacie metódy

1. Motivačný rozhovor:
 - „Ktoré rómske príbehy, legendy alebo piesne poznáte?“
 - „Ako nám takéto príbehy, legendy alebo piesne pomáhajú pochopiť život Rómov v minulosti?“
2. Práca s textom a zvukom:
 - Učiteľ predstaví rómsky príbeh, legendu alebo pieseň.
 - Vedie diskusiu o význame príbehu/legendy/piesne, symbolike a kultúrnom kontexte.
3. Ukážka a interpretácia:
 - Učiteľ alebo žiaci predvedú krátku ukážku, pričom sa vysvetlí jazyk, historické súvislosti a význam pre rómsku komunitu.

Formy práce

1. Skupinová práca (3–4 žiaci):
 - Každá skupina vyberie rómsky príbeh, legendu alebo pieseň, ktorú bude interpretovať.
 - Možnosti spracovania:
 - Krátka scénka alebo dramatizácia príbehu.
 - Živý obraz (postavy bez slov).
 - Obrázkový príbeh alebo koláž s vizuálnym znázornením deja.
 - Hudobná interpretácia alebo spev piesne.
2. Prezentácia pred triedou:
 - Skupiny predvedú svoj výstup.
 - Ostatní žiaci hádajú, ktorá časť príbehu, legendy alebo piesne je zobrazená a diskutujú o význame príbehu/legendy/piesne pre Rómov a región.

3. Reflexia a záver:

- „Čo nám príbeh, legenda alebo pieseň hovorí o živote Rómov?“
- „Prečo je dôležité zachovávať a interpretovať takéto príbehy, legendy a piesne?“

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

A) **Detstvo (príbeh).** Náš domček bol veľmi chudobný. Skladal sa len z kuchyne a obdĺžnikovej izby. Jediná veľká izba nebola zariadená a upravená. Do bytu viedla dlhá úzka chodba. V kuchyni bola piecka a starodávny šporák, štyri stoličky, lavica a dve rozhegované postele. V jednej z nich spal dedko s babkou a v tej istej posteli, z opačnej strany, moja matka a tetka. Na druhej posteli spali dvaja ujcovia a ja. Často sme nielenže mali bruchá prázdné, ale bolo nám aj zima, lebo sme mali chatrné oblečenie, a tak sme ani noc nemali pokojnú. Navyše nás hrýzli blchy a ploštice. A keď nebolo dreva, zobrala sa doska z postele, porúbala sa a niečo sa uvarilo (Didi, 2004).

B) Rómske piesne

1. Tosara

Romale, čhavale, imar hin tosara,
Romale, čhavale, imar hin tosara,
tosara, tosara, tosara.

Ó, Rómovia, chlapci, je už ráno,
ó, Rómovia, chlapci, je už ráno,
ráno, ráno, ráno.

E mašina imar džal
pal o svetos Roma phiren,
tosara, tosara phiren.

Vlak už ide
a po svete Rómovia chodia,
ráno, ráno chodia.

(interpret: Gejza Horváth)

2. Aušvicate hi kher báro (rómska ľudová pieseň z koncentračného tábora Auschwitz-Birkenau)

Aušvicate o kher baro,
odoj bešel mro pirano.
Bešel, bešel, gondolinel,
o pre mande pobisterel.

V Aušvici je veľký dom,
býva tam môj milý.
Sedí, sedí a premýšľa,
a na mňa už zabúda.

Oda kalo čirikloro
l'idžal mange jekh l'iloro.
L'idžal, l'idžal mra romňake,
hoj som phandlo Aušvicate.
Aušvicate e bokh bari,
a so te chal amen nane.
Aňi oda kotor maro,
jaj, miro rom hin bibachtalo.

A to čierne vtáčatko
odnáša môj list.
Nesie ho, nesie mojej žene,
že som v Aušvici zatvorený.
V Aušvici je veľký hlad,
a ješ' ničo čoho.
Ani len ten kúsok chleba,
Jaj, či je len môj muž nešťastný.

Odkazy na odporúčanú literatúru

Didi, L. (2004). *Príbehy svätené vetrom* (1st ed.). SLOVART.

Činnosť č. 10 *Diskutovanie o právach dieťaťa, ktoré sa dodržiajú alebo porušujú v prostredí žiaka*

Činnosť č. 11 *Aktívne prejavenie solidarity s deťmi, ktoré dlhodobo trpia nedodržiavaním ich práv*

Konkretizácia činnosti

- spoznáva práva dieťaťa podľa Dohovoru OSN o právach dieťaťa,
- identifikuje situácie, kde sú práva dieťaťa dodržiavané alebo porušované, s dôrazom na deti z rómskej komunity,
- rozvíja empatiu, toleranciu a rešpekt voči deťom z rôznych kultúrnych prostredí, vrátane detí z rómskej komunity,
- prepája poznatky o právach detí s praktickými činmi, ktoré môžu zlepšiť situáciu.

Vzdelávacie metódy

1. Motivačný rozhovor (5–10 min.):

- „Čo znamená mať práva?“
- „Ktoré práva dieťaťa poznáte?“
- „Kto z nás pozná situácie, v ktorých deti nemali dodržané svoje práva?“
- „Ako by sme sa mohli v takej situácii zachovať?“
- „Ako môžeme pomôcť deťom z rómskej komunity, aby mali rovnaké príležitosti?“

2. Práca s príkladmi a príbehmi:

- Učiteľ predstaví konkrétne príbehy detí z rómskej komunity, ktoré čelili nedodržiavaniu svojich práv (napr. prístup k vzdelaniu, zdravotnej starostlivosti, bezpečnému prostrediu).
- Vede diskusiu o možných riešeniach a konkrétnych formách solidarity.

Formy práce

1. Skupinová práca (3–4 žiaci):

- Každá skupina vyberie konkrétnu situáciu, v ktorej sú práva detí nedodržané.
- Úlohy skupiny:
 - Navrhnuť spôsob, ako prejaviť solidaritu a podporu (napr. list solidarity, dobrovoľná pomoc, informovanie komunity, výtvarná aktivita).
 - Diskutovať, ako takéto činy pomáhajú zlepšiť život detí a zároveň podporujú pochopenie rómskej kultúry a histórie.
 - Prezentovať návrhy pred triedou formou krátkej dramatizácie, kresby alebo krátkej akcie solidarity.

2. Prezentácia pred triedou:

- Skupiny predstavia svoje návrhy a realizované aktivity solidarity.
- Ostatní žiaci reflektujú, čo im pomohlo lepšie pochopiť situáciu Rómov a význam solidarity.

3. Reflexia a záver:

- „Čo sme sa naučili o právach detí a o situácii rómskych detí v našom regióne?“
- „Ako môžeme každý deň prejavovať solidaritu a podporu deťom, ktorých práva sú porušované?“

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

A) Prečo rómske deti nechodia do škôlky? Príbeh detí z rómskej komunity.

Aj keď je posledný ročník materskej školy na Slovensku bezplatný, chudobní rodičia nedokážu uniesť skryté finančné výdavky spojené s ich návštevou. Často im chýbajú prostriedky na to, aby kúpili deťom vhodné oblečenie alebo obuv. Aby sa nemuseli hanbiť, dieťa do škôlky radšej nezapíšu. (...) Ak aj rómske deti navštevujú materské škôlky, nedostáva sa im potrebná kvalita vzdelávania. V mnohých škôlkach chýbajú asistenti učiteľa, ktorí by ovládali rómsky jazyk a podporovali spoluprácu rodičov na predškolskej príprave detí. (...) Chýbajú tiež metodické materiály, ktoré by zohľadňovali nie len vek detí, ale aj ich sociálne a kultúrne pozadie (Rafael, 2018).

Návrh spoločnej aktivity: Poznajme minulosť a prítomnosť – čas, história a práva detí

Motivačná časť (10 min.)

- Učiteľ kladie otázky žiakom:
 - „Ako vieme zistiť, čo sa stalo v minulosti?“
 - „Má každá kultúra svoje príbehy, pamätné dni a tradície?“
 - „Čo znamená mať práva a kto ich dodržiava?“
- Krátke vysvetlenie: spojenie pojmov čas, história, práva detí s dôrazom na deti z rómskej komunity a históriu Rómov.

Časové porozumenie a práca s časovou osou (15 min.)

- Identifikovanie lineárneho (historického) a cyklického (prírodného) času.
- Žiaci zoradia udalosti na časovej osi (rodinné udalosti, regionálne dejiny, významné dni Rómov – napr. Medzinárodný deň rómskeho jazyka).
- Vytvoria časovú priamku z rodinnej histórie alebo z vybraného historického obdobia Rómov.

Uchovávanie minulosti a skúmanie prameňov (15 min.)

- Učiteľ vysvetlí, ako sa uchováva história a kultúra (pamiatky, knihy, legendy, piesne).
- Skúmanie rôznorodých prameňov – obrázky, fotografie, písomné dokumenty, artefakty súvisiace s rómskou komunitou.
- Zaznamenanie významu pamätných dní a štátnych sviatkov (vrátane Medzinárodného dňa rómskeho jazyka).

Tematické sondy a návšteva „mini-múzea“ (25 min.)

- Práca v skupinách:
 - Každá skupina si vyberie osobnosť, pamiatku alebo povesť z regiónu.
 - Simulujú prácu historika alebo etnografa: tvorba expozície, interpretácia príbehu alebo ľudovej piesne.
- Ak je možné, zahrnú **návštevu múzea alebo virtuálnu exkurziu** zameranú na rómsku kultúru.

Diskusia o právach detí a solidarite (15 min.)

- Diskutovanie o právach detí – čo sa dodržiava, čo sa porušuje; s príkladmi zo života detí z rómskej komunity.
- Skupiny navrhnu konkrétne formy solidarity – kresba, dramatizácia, list, výstava symbolov solidarity.
- Prezentácia pred triedou a vzájomná spätná väzba.

Reflexia a záver (10 min.)

- Riadený rozhovor:
 - „Čo sme sa naučili o minulosti a kultúre Rómov?“
 - „Prečo je dôležité poznať práva detí a prejavovať solidaritu?“
 - „Ako môžeme spájať poznanie histórie s každodenným životom a rešpektom k iným komunitám?“

Učebné pomôcky

- Papier, fixky, pastelky
- Texty rómskych príbehov, legiend a piesní
- Fotografie, mapy
- Jednoduché rekvizity na dramatizáciu

Odkazy na odporúčanú literatúru

Didi, L. (2004). *Príbehy svätené vetrom* (1st ed.). SLOVART.

Lacková, E. (2023). *Narodila som sa pod šťastnou hviezdou* (1st ed.). BRAK.

Lužica, R. (2004). *Kapitoly z rómskej kultúry* (1st ed.). Slovak academic press.

Lužica, R. (2023). *História Rómov. Metodika* (1st ed.). Národný inštitút vzdelávania a mládeže.

Rafael, V. (2018). *Rómovia v zajatí politiky* (1st ed.). eduRoma.

2. CYKLUS

ETICKO-OSOBNOSTNÝ KOMPONENT

Obsahový štandard: *Kvalita vzťahov a oceňovanie ľudí blízko nás*

Pojmy: *akceptovanie a oceňovanie druhých, vzory*

Činnosti:

1. *Oceňovanie druhého za to, kým je a čo robí.*
2. *Akceptovanie druhých takých, akí sú – uplatňovanie ústretovosti a rešpektu vo vzťahoch s druhými.*

METODICKÉ USMERNENIE

Činnosť č. 1 Oceňovanie druhého za to, kým je a čo robí

Činnosť č. 2 Akceptovanie druhých takých, akí sú – uplatňovanie ústretovosti a rešpektu vo vzťahoch s druhými

Konkretizácia činnosti

- diskutuje o situáciách, kedy je potrebné byť ústretový a rešpektujúci, napr. pri spolupráci, vo vzťahoch so spolužiakmi, pri oslave kultúrnych tradícií,
- diskutuje o rôznych rolách a povolaniach členov rómskych komunít (hudobníci, remeselníci, učitelia, starší členovia komunity),
- spoznáva význam akceptovania ľudí s odlišným pôvodom, tradíciami a zvyklosťami, s dôrazom na rómsku komunitu v regióne,
- uvedomí si, že každá kultúra má hodnoty, ktoré sú dôležité pre jej členov a že rešpekt k nim posilňuje priateľstvo a spoluprácu.

Vzdelávacie metódy

- Riadený rozhovor:
 - „Ako by sme sa mali správať ku kamarátom, ktorí majú iný pôvod alebo tradície?“
 - „Ako môžeme oceniť prácu alebo zručnosti ľudí z rôznych kultúr, napr. Rómov?“
 - „Ako môžeme rešpektovať zvyky Rómov v našom regióne?“
- Príklady z rómskej histórie a kultúry, napr. hudobné a remeselné tradície, významné rómske osobnosti a osobnosti z majority, ktoré prispievali k rozvoju rómskej národnostnej menšiny.

Formy práce

- Skupinová práca: žiaci vytvárajú „plagát ocenenia“ – každý žiak nakreslí alebo napíše, čo oceňuje na inej osobe (spolužiakovi, rodinnom príslušníkovi alebo známej osobe z rómskej kultúry).
- Diskusia a prezentácia: žiaci prezentujú svoje práce pred triedou, učiteľ moderuje a zdôrazňuje hodnotu uznania a rešpektu k rôznym kultúram.

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

A) **Kováčske remeslo** bolo medzi Rómami najrozšírenejšie. Znalosť spracovania kovu si Rómovia priniesli z indickej pravlasti. Prvé správy o rómskych kováčoch zo Slovenska sú z 15. storočia. Po roku 1800 sa na Spiši kováčskym remeslom živili rodiny päťstoštyridsať mužov a šesťdesiat žien. Kováči boli považovaní za najužitočnejších a najpoctivejších Rómov. Vyrábali náradie pre roľníkov, klince, vrtáky, nádoby, reťaze i kovania, podkúvali kone. Kováči sa usádzali skôr ako ostatní Rómovia. Kone a ručnú prácu v poľnohospodárstve postupne nahradila nová technika (traktory, stroje). Umelecké kováčstvo pokračuje v tradícii remeselného kováčstva. Dielne umeleckých kováčov sú dnes v obci Dunajská Lužná. Umeleckí kováči Rigovci, Reindlovci a Šárkoziovci vyrábajú kovový nábytok, mreže, brány, zábradlia, lavičky, svietniky. Každoročne sa v Dunajskej Lužnej organizuje Európske kováčske sympóziu (Facuna & Lužica, 2017).

Terminológia (slovníček)

sympóziu – odborné pracovné stretnutie; umeleckí kováči predvádzajú výrobu a vystavujú svoje výrobky

interkultúrny dialóg – výmena názorov a budovanie porozumenia medzi jednotlivcami a skupinami s odlišnou kultúrou, jazykom, náboženstvom; zameraný na podporu spolupráčenia, vzájomného rešpektu a súdržnosti a na predchádzanie nevráživosti a konfliktom

Návrh spoločnej aktivity: Uznanie a rešpekt – spoznávanie rómskej komunity

1. Motivačná časť (5 min.)

- Učiteľ kladie otázky žiakom:
 - „Poznáte niekoho, kto má iné tradície alebo zvyky ako vy?“
 - „Čo si myslíte, že je dôležité na ľuďoch okolo nás oceniť?“
- Krátke vysvetlenie, že Rómovia sú súčasťou našej spoločnosti a majú bohatú kultúru a tradície, ktoré stojí za to spoznať a rešpektovať.
- Učiteľ uvedie príklady rómskej kultúry a histórie: hudba, remeslá, významné osobnosti, tradičné oslavy a hodnoty komunity.

2. Práca v skupinách – oceňovanie a akceptovanie (20 min.)

- Žiaci sa rozdelia do malých skupín (3–4 žiaci).
- Každá skupina dostane krátke príbehy alebo životné situácie založené na skutočných udalostiach z rómskej histórie alebo súčasného života (napr. hudobník, remeselník, učiteľka, člen komunity, ktorý pomáha druhým).

- Úlohy pre skupiny:
 - Oceňovanie: Určiť, čo v príbehu alebo situácii stojí za uznanie – schopnosti, skutky, prínos pre komunitu.
 - Akceptovanie: Diskutovať, ako by sa oni správali, keby stretli niekoho s odlišnými tradíciami, a navrhnúť spôsoby ústretového a rešpektujúceho správania.
- Skupiny môžu svoj výstup spracovať rôznymi spôsobmi:
 - krátka scénka,
 - kresba/ilustrácia,
 - jednoduchý plagát s nápismi typu „Čo oceňujem“ a „Ako rešpektujem druhých“.

3. Prezentácia (10 min.)

- Skupiny prezentujú svoje práce pred triedou.
- Ostatní žiaci môžu dopĺňať, čo oceňujú alebo akceptujú na jednotlivých postavách či situáciách.
- Učiteľ počas prezentácie zdôrazňuje hodnotu uznania individuality, rešpektu a spolupráce medzi rôznymi kultúrami.

4. Reflexia a záver (5 min.)

- Riadený rozhovor:
 - „Čo sa ti na tejto aktivite páčilo?“
 - „Čo sme sa naučili o rómskej komunite a ich tradíciách?“
 - „Prečo je dôležité oceňovať a rešpektovať ľudí okolo nás?“
- Učiteľ môže zhrnúť, že oceňovanie a akceptovanie iných posilňuje priateľstvo, spoluprácu a porozumenie kultúrnej rozmanitosti.

Učebné pomôcky

- Príbehy alebo životné situácie Rómov
- Papier, pastelky, fixky, jednoduché rekvizity na scény (šatky, klobúky, predmety súvisiace s tradíciami)
- Plagátový papier na zápis nápadov

Odkazy na odporúčanú literatúru

Facuna, J., & Lužica, R. (2017). *Rómska kultúra* (1st ed.). Štátny pedagogický ústav.

Vzdelávacia oblasť Človek a spoločnosť – 3. cyklus

3. CYKLUS

GEOGRAFICKÝ KOMPONENT/GEOGRAFIA

Obsahový štandard: Obyvateľstvo Zeme

Pojmy: kultúrna rozmanitosť, migrácia

Regióny sveta

Pojmy: rozmanitosť obyvateľstva, významné regióny a štáty sveta

Slovensko

Pojmy: regionálne rozdiely, počet a štruktúra obyvateľstva

Výzvy a problémy súčasného sveta

Pojmy: nerovnosť, chudoba, konflikty, porušovanie ľudských práv

Činnosti:

1. Spoznávanie rozmanitosti obyvateľstva z náboženského, kultúrneho a jazykového hľadiska.
2. Skúmanie príčin a dôsledkov migrácie na vybraných príkladoch zo sveta.
3. Analýza údajov o počte, rozmiestnení, národnostnej, jazykovej a náboženskej štruktúre obyvateľstva Európy – kultúrna diverzita Európy.
4. Spoznávanie geografických špecifík významných štátov alebo regiónov sveta (napríklad Čína, India, Japonsko, Blízky východ, Austrália, USA, Brazília, Nigéria, Arktída).
5. Analýza údajov o počte, rozmiestnení, národnostnej, náboženskej a vekovej štruktúre obyvateľstva Slovenska spojená s posúdením zmien v čase – aj so zameraním na kraj a obec.
6. Porovnávanie vybraných sídiel Slovenska z hľadiska polohy, počtu obyvateľov a funkcií, ktoré poskytujú svojim obyvateľom a návštevníkom.
7. Porovnávanie hospodársky najviac a najmenej rozvinutých oblastí Slovenska – príčiny a dôsledky existujúcich regionálnych rozdielov.
8. Prípadové štúdie o výzvach a problémoch Slovenska alebo jeho regiónov (napríklad vyludňovanie vidieka, suburbanizácia, starnutie obyvateľstva, nezamestnanosť, environmentálne problémy, prírodné riziká a hrozby, nedostatočná dopravná infraštruktúra, migrácia do zahraničia).
9. Posudzovanie vplyvu chudoby a zlých životných podmienok na život v menej rozvinutých regiónoch sveta; možnosti pomoci a rozvoja na vybraných príkladoch.

METODICKÉ USMERNENIE

Činnosť č. 1 *Spoznávanie rozmanitosti obyvateľstva z náboženského, kultúrneho a jazykového hľadiska*

Konkretizácia činnosti

- charakterizuje rómske obyvateľstvo ako súčasť kultúrnej a jazykovej rozmanitosti Slovenska,
- pozná základné informácie o rómskom jazyku a jeho postavení na Slovensku,
- uvedomí si, že Rómovia vyznávajú rôzne náboženstvá (najčastejšie kresťanstvo),
- uvedie príklady prvkov rómskej kultúry (hudba, tanec, rodinné väzby, úcta k starším),
- pozná význam Medzinárodného dňa Rómov (8. apríl),
- identifikuje prínos rómskej kultúry pre slovenskú a európsku kultúru (hudba, umenie),
- uvedie príklad významnej osobnosti rómskeho pôvodu,
- rozvíja rešpekt voči náboženskej, kultúrnej a jazykovej rozmanitosti,
- odmieta prejavy neznášanlivosti a stereotypov.

Vzdelávacie metódy

Riadený rozhovor

- Otázky na úvod:
 - „Čo znamená, že spoločnosť je rozmanitá?“
 - „Poznáte niekoho, kto hovorí s iným materinským jazykom?“
 - „Čo všetko tvorí kultúru človeka?“
- Rozhovor o tom, že aj v rámci rómskej komunity existuje vnútorná rozmanitosť (jazykové skupiny, náboženstvo, tradície).

Práca s textom a ukážkou jazyka

- krátka ukážka rómskeho jazyka (základné slová, pozdrav),
- porovnanie slovenského a rómskeho jazyka,
- diskusia o tom, prečo je jazyk dôležitý pre identitu človeka.

Zážitková aktivita

- „Moja identita“
 - Žiaci napíšu, čo ich charakterizuje (jazyk, tradície, záujmy, rodinné zvyky).
 - Následne porovnajú, v čom sa podobajú a v čom sa líšia.
 - Reflexia: Rozmanitosť je prirodzená a obohacujúca.

Formy práce

1. Skupinová práca

- žiaci pracujú v skupinách (3 – 4),
 - každá skupina spracuje jednu oblasť:
 - náboženská rozmanitosť,
 - jazyková rozmanitosť,
 - kultúrna rozmanitosť,
 - rómska kultúra ako súčasť Slovenska,
 - vytvoria plagát alebo krátku prezentáciu.

Projektová práca

- Miniprojekt:
 - „Rozmanitosť – naše spoločné bohatstvo“
- Výstup:
 - nástenka, prezentácia alebo krátke video,
 - spoločná reflexia o tom, prečo je dôležité poznať históriu a kultúru Rómov ako súčasť spoločnosti.

Vysvetlenie učiva

V každej európskej krajine žijú Rómovia. Väčšina z nich medzi sebou používa na komunikáciu rôzne dialekty (nárečia) rómskeho jazyka. V Slovenskej republike najväčší počet Rómov žije na východnom Slovensku. Východoslovenským dialektom (nárečie) komunikuje najväčší počet Rómov. Slovná zásoba Rómov je ovplyvnená jazykmi väčšinového obyvateľstva, najviac slovenským a maďarským jazykom. Okrem slov z väčšinových jazykov je rómsky jazyk ovplyvnený aj regionálnymi nárečiami (napríklad šarišským, spišským nárečím). V roku 1971 jazyková komisia pri Zväze Cigánov-Rómov na Slovensku kodifikovala pravopis rómskeho jazyka, ktorý vychádzal najmä z východoslovenskej rómčiny. Vládna moc však kodifikáciu rómskeho jazyka odmietla z dôvodu neuznania národnostných práv pre rómske obyvateľstvo. Až v roku 2008 Čl. 1 Deklarácie Rómov Slovenskej republiky charakterizuje rómsky jazyk ako základný prostriedok na rozvoj materinského jazyka, vzdelanosti a kultúrneho dedičstva Rómov žijúcich na Slovensku. Kultúrne dedičstvo zahŕňa okrem jazyka aj ochranu a podporu rómskej kultúry, ako je hudba, tanec, remeslá, rodinné zvyky, ktoré tvoria národnostnú identitu Rómov na Slovensku i v celej Európe.

Zásadný vplyv na zachovanie a rozvoj rómskeho jazyka a kultúry mal Svetový kongres Rómov, ktorý sa uskutočnil v roku 1971 v Londýne. Účastníci kongresu zo 14 európskych krajín vychádzali z myšlienky existencie jednotného rómskeho národa v rámci Európy. Schválili pomenovanie Róm, rómsky (Rom, romano), ktoré nahradilo ponižujúce pomenovanie Cigán, cigánsky, pojem, ktorý rómsky jazyk nepozná. Zasadili sa, že vytvoria jednotný rómsky jazyk. Ôsmy apríl bol prvým rokovacím dňom kongresu. Na jeho počesť je 8. apríl uznaným medzinárodným dňom Rómov.

Významnou osobnosťou rómskeho emancipačného hnutia na Slovensku bol **Anton Falcuna** (1920 – 1980). Bojoval v druhej svetovej vojne a zúčastnil sa Slovenského národného povstania. Po vojne sa stal vedúcou osobnosťou, ktorá sa zasadzovala o začlenenie

rómskeho jazyka do vzdelávania detí, ako aj o štúdium dejín a kultúry Rómov. Usiloval sa o založenie katedry na Univerzite Komenského, ktorá by sa zamerala na štúdium rómskeho jazyka a kultúry. V roku 1969 založil a bol prvým predsedom Zväzu Cigánov/Rómov na Slovensku – Románo Kultúrno Jekhetaniben (Lužica, 2023).

Terminológia (slovníček)

deklarácia – slávnostné vyhlásenie právne uznanej skutočnosti (uznanie rómskeho jazyka)

emancipácia – proces vyslobodenia sa zo závislosti, útlaku, moci, zo znevýhodneného sociálneho postavenia – cieľom je zrovnoprávnenie

národná identita – podľa Slovníka slovenského jazyka je to väzba a pocit príslušnosti k vlastnému národu, stotožnenie sa s jeho históriou, zvyklosťami, kultúrou, vzťahom k spoločnému jazyku

kodifikácia – oficiálne uzákonenie rómskeho jazyka

kongres – oficiálne stretnutie skupiny ľudí, ktorí chcú dosiahnuť určitý cieľ

štandardizácia – vytvorenie jednotného vzoru materinského jazyka

Činnosť č. 2 *Skúmanie príčin a dôsledkov migrácie na vybraných príkladoch zo sveta*

Konkretizácia činnosti

- lokalizuje pôvod Rómov v severozápadnej Indii a opíše ich migráciu do Európy približne od 10. storočia,
- uvedie hlavné príčiny migrácie Rómov (nezamestnanosť, chudoba, prenasledovanie, diskriminácia, zákaz usadzovania, vyhánanie z území),
- vysvetlí, že po príchode do Európy mali mnohé rómske skupiny kočovný spôsob života,
- pozná historické pokusy o nútené usadzovanie Rómov (napr. reformy počas vlády Márie Terézie),
- vysvetlí, že väčšina Rómov dnes žije usadlým spôsobom života,
- uvedie príklady krajín, v ktorých Rómovia dodnes žijú čiastočne kočovne (napr. Francúzsko, Spojené kráľovstvo, Španielsko),
- porovná migráciu Rómov s migráciou iného národa (napr. s migráciou obyvateľov zo Sýrie v dôsledku vojny),
- rozvíja empatiu a rešpekt voči ľuďom, ktorí boli alebo sú nútení opustiť svoju krajinu.

Vzdelávacie metódy

Riadený rozhovor

- učiteľ kladie otvorené otázky:
 - „Prečo ľudia opúšťajú svoju krajinu?“
 - „Bolo kočovanie Rómov vždy dobrovoľné?“
 - „Aké ťažkosti môže migrant zažiť po príchode do novej krajiny?“

- rozhovor o historickom kočovaní Rómov a jeho príčinách,
- diskusia o súčasnej migrácii Rómov v Európe.

Formy práce

1. Projektová práca

- jednoduchý alebo viachodinový miniprojekt:
 - „Migrácia Rómov v minulosti a dnes“
- práca s mapou (vyznačenie trasy z Indie do Európy),
- časová os – historické obdobia migrácie,
- spracovanie príčin a dôsledkov migrácie formou plagátu alebo prezentácie.

2. Skupinová práca

- práca v malých skupinách (3 – 4 žiaci),
- každá skupina spracuje jednu tému:
 - historická migrácia Rómov,
 - kočovný spôsob života Rómov,
 - súčasná migrácia Rómov,
 - porovnanie s iným národom,
 - porovnanie príčin a dôsledkov migrácie,
- prezentovanie výsledkov pred triedou s dôrazom na spoluprácu a rešpekt.

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Pôvod Rómov je v Indii. Porovnanie indických jazykov z centrálnej časti Indie dokazuje približnú zhodu s rómskymi nárečiami v Európe. Tým sa vyvrátil aj názor, že Rómovia pochádzajú z Egypta (anglicky Gypsy, Egyptčania). Nevieme presne, kedy a prečo Rómovia Indiu opustili. Najstaršou správou je perzská legenda o tisícoch Lúriov, ktorých indický kráľ Šankar daroval perzskému kráľovi (šach) Bahram Gurovi, aby zabávali ľud Perzie. Kočujúci Lúriovia, hudobníci a tanečníci, nesplnili príkaz šacha, neusadili sa. Museli Perziu opustiť a hľadať inú krajinu, v ktorej by mohli žiť tak, ako boli po generácie naučení. Legenda môže byť pravdivou, lebo šach Bahram Gur žil a bol vládcom Perzie v rokoch 420 – 438. O Lúrioch môžeme tvrdiť, že patrili do indickej kasty hudobníkov a tanečníkov. Lúriovia boli pravdepodobne prvou kastou, ktorá odišla z Indie, a za nimi sa západným smerom pohli ďalšie kasty, ktorých nazývali Domovia a Lomovia podľa jazyka krajiny, ktorou prechádzali. Vo svojich príbuzných nárečiach rozumeli slovu „Roma“, čo prekladáme ako „Rómovia“. Ovládali rôzne remeslá, napríklad kováčstvo, spracovanie prírodného materiálu (košíkárstvo), ovládali drezúru zvierat, venovali sa hudbe, spevu, tancu, vešteniu. V starom gréckom jazyku ich volali „Athingani“, v gruzínskom jazyku „Atsinkani“. V Byzantskej ríši správa o nich z roku 1068 píše ako o ľuďoch cudzieho náboženstva, ako o čarodejníkoch, mágoch, veštcoch. Kresťanská cirkev obyvateľov Byzancie varovala, že ak by sa ich len dotkli, tak by ich stihlo nešťastie. Ako cudzí sektári sa v Byzancii nemohli usadiť. V nasledujúcich storočiach boli Rómovia charakterizovaní ako nebezpeční cudzinci. Kresťania ich v európskych jazykoch nazvali Cigáni, Cykáni, Zigeuner, Zingari, Tsigani, tak isto aj Saracéni (Rómov stotožnili s Arabmi, Turkami), pohania – ľudia bez viery a domova (Roma History, Rada Európy).

Po roku 1300 sa kočujúci Rómovia objavili v strednej Európe. Napriek nedôvere a vyhánaniu z území, ktorými chceli prechádzať, najmocnejší cisár Žigmund na Spišskom hrade udelil kočovníkom gleit, vďaka ktorému mohli vstúpiť do kráľovských miest a obcí. Po určitom čase však museli mesto, obec opustiť a kočovať ďalej. Až o niekoľko storočí neskôr cisár Jozef II. vydal dekrét o usadení kočujúcich Rómov v dedinách. Podľa cisára mali byť deti i rodičia vychovávaní v kresťanskej viere; každú nedeľu sa mali modliť v kostole a naučiť sa jazyk ostatných roľníkov. Stravu a odev mali prispôbiť roľníkom, zakázal sa chov i predaj koní a Rómovia si mali zvykať na prácu na poliach. Kto nechcel pracovať, bol potrestaný. Oženiť sa mohol len ten, kto mal stály príjem (výplatu), a v pracovných dňoch bolo zakázané sa zabávať.

Po smrti Jozefa II. už žiadny iný panovník v reforme spôsobu života Rómov nepokračoval. Až v roku 1958 u nás kočovanie zakázal zákon č. 117. Odvtedy bolo kočovanie trestané. Aj mnohé iné susediace krajiny kočovanie zakázali: Maďarsko, Poľsko, Rakúsko. Iné krajiny, ako Francúzsko, Španielsko, Veľká Británia či Rumunsko, umožňujú kočovanie tým Rómom, ktorí sa popri trvalom usadení rozhodnú kočovať najmä počas letných mesiacov. V týchto krajinách Rómovia udržujú tradičný spôsob života predchádzajúcich generácií (Lužica, 2023).

Terminológia (slovníček)

kasta – skupina ľudí vykonávajúca určité zamestnanie; členstvo v kaste sa získava narodením, nedá sa prestúpiť z jednej kasty do druhej

kresťan – každý človek, ktorý uveril v Ježiša Krista a prijal ho ako svojho spasiteľa

legenda – literárne zapísané rozprávanie o určitej osobe, skupine, udalosti, ktoré môže byť vymyslené

Činnosť č. 3 *Skúmanie príčin a dôsledkov migrácie na vybraných príkladoch zo sveta*

Konkretizácia činnosti

- pracuje s tabuľkami, grafmi a mapami znázorňujúcimi počet rómskych obyvateľov v Európe a ich rozmiestnenie,
- porovná počet rómskych obyvateľov vybraných štátov Európy,
- porovná postavenie rómskeho obyvateľstva v susediacich krajinách so Slovenskom (Česká republika, Maďarsko, Poľsko a Rakúsko),
- analyzuje jazykovú situáciu Rómov (rómsky jazyk a jazyk väčšinovej spoločnosti),
- vysvetlí náboženskú rozmanitosť Rómov (najčastejšie kresťanstvo – katolicizmus, pravoslávie, protestantizmus, ale aj iné vyznania podľa krajiny),
- rozvíja schopnosť porovnávať údaje a formulovať závery o kultúrnej diverzite Európy,
- prejavuje rešpekt k národnostnej, jazykovej a náboženskej rozmanitosti.

Vzdelávacie metódy

1. Riadený rozhovor

- Učiteľ kladie otázky:
 - „Ktorý štát Európy má najviac rómskych obyvateľov?“
 - „Je náboženstvo v rómskych komunitách rovnaké vo všetkých krajinách?“
- Diskusia o tom, že kultúrna diverzita je prirodzenou súčasťou Európy.

2. Práca s údajmi

- práca s mapou Európy – hustota obyvateľstva,
- porovnanie percentuálneho zastúpenia Rómov v jednotlivých krajinách,
- interpretácia jednoduchých grafov (stĺpcový, koláčový graf).

Formy práce

1. Skupinová práca

- práca v skupinách (3 – 4 žiaci),
- každá skupina spracuje jednu krajinu (Slovensko, Česká republika, Maďarsko, Poľsko, Rakúsko),
- žiaci analyzujú:
 - počet obyvateľov,
 - národnosť,
 - jazyk,
 - náboženstvo,
 - zastúpenie rómskej menšiny,
- porovnávajú údaje s ostatnými krajinami,
- prezentujú zistenia pred triedou.

2. Projektová práca

- Miniprojekt:
 - „Európa – kontinent rozmanitosti“
- Výstup:
 - mapa s vyznačením krajín a základných údajov,
 - porovnávací tabuľka krajín,
- Spoločná diskusia:
 - „Prečo je dôležité poznať kultúrnu rozmanitosť Európy?“

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Počet Rómov v Európe sa dá len odhadnúť. Väčšinou ich počet kolíše medzi 6 až 12 miliónmi. Sú najpočetnejšou menšinou v Európe bez vlastnej krajiny. Najviac Rómov žije v Rumunsku, Bulharsku, Maďarsku, Srbsku, na Slovensku a v Španielsku. V strednej Európe je najvyšší počet v Maďarsku (600 tisíc) a na Slovensku (400 tisíc). V Českej republike, Poľsku a v Rakúsku je ich počet nižší. Príčinou bola druhá svetová vojna a koncentračné tábory v týchto krajinách, kde väčšina Rómov zahynula. Život Rómov v stredoeurópskych

krajinách je približne rovnaký. Na Slovensku, v Poľsku a v Maďarsku väčšina Rómov žije v dedinách. V Čechách i v Rakúsku žijú aj mestách, kde je viac pracovných príležitostí ako na dedinách. V týchto krajinách Rómovia hovoria medzi sebou rómsky, ale školstvo, kde by sa rómski žiaci naučili spisovnú rómčinu, tu nie je. V strednej Európe je väčšina Rómov katolíckeho vyznania. Menšia časť sa hlási ku gréckokatolíckej, pravoslávnej a do reformovaných cirkví. V Bosne a Hercegovine i v Albánsku žijú Rómovia – moslimovia (Lužica, 2004).

Terminológia (slovníček)

muslim/moslim – vyznávač islamského náboženstva, ktoré verí v jedného Boha – Alláha a v proroka Mohameda.

Činnosť č. 4 Spoznávanie geografických špecifík významných štátov alebo regiónov sveta (napríklad Čína, India, Japonsko, Blízky východ, Austrália, USA, Brazília, Nigéria, Arktída)

Konkretizácia činnosti

- lokalizuje Indiu na mape sveta a určí jej polohu v Ázii,
- uvedie, že India patrí medzi najľudnatejšie krajiny sveta,
- vysvetlí, že predkovia Rómov pochádzajú zo severozápadnej Indie približne pred 1000 rokmi,
- uvedie jazykové dôkazy príbuznosti rómskeho jazyka s indickými jazykmi,
- opíše možné príčiny migrácie predkov Rómov z Indie,
- vyznačí na mape približnú trasu migrácie Rómov z Indie do Európy,
- porovná kultúrne prvky Indie a rómskej kultúry (remeslá, hudba, tanec),
- uvedomí si historické prepojenie medzi Indiou a európskymi Rómami,
- rozvíja rešpekt ku kultúrnej rozmanitosti a historickým súvislostiam medzi národmi.

Vzdelávacie metódy

Riadený rozhovor

- Učiteľ kladie otázky:
 - „Kde sa nachádza India?“
 - „Ako vieme, že predkovia Rómov pochádzajú z Indie?“
 - „Aké dôvody mohli viesť k migrácii Rómov do Európy?“
- Práca s mapou
 - vyhľadanie Indie na mape sveta,
 - vyznačenie severozápadnej oblasti ako pravdepodobného pôvodu predkov Rómov,
 - zakreslenie migračnej trasy smerom do Európy.

Formy práce

1. Skupinová práca

- práca v skupinách (3 – 4 žiaci),
 - každá skupina spracuje jednu oblasť:
 - geografická poloha Indie,
 - obyvateľstvo a jazykové súvislosti,
 - kultúra a tradície,
 - migrácia predkov Rómov,
- vytvorenie plagátu alebo krátkej prezentácie.

2. Projektová práca

- Miniprojekt:
 - „India – vzdialený domov predkov Rómov“
- Výstup:
 - mapa s geografickými údajmi,
 - stručná časová os migrácie,
 - porovnanie kultúrnych znakov (India – rómska kultúra dnes),
 - spoločná reflexia o tom, ako migrácia prepája kontinenty a kultúry.

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Indická republika patrí svojou rozlohou a počtom obyvateľov medzi najväčšie krajiny sveta. Na území vyše 3 milióny kilometrov štvorcových žije viac ako miliarda ľudí. Na základe porovnaní jazykovedci zistili, že Rómovia pôvodne žili v strednej Indii. Predpokladá sa, že časť z nich kočovala a svoje kočovnícke cesty rozširovali do severozápadnej časti Indie. Predkovia Rómov patrili k najnižšie postaveným kastám. Rómovia sa pravdepodobne nazývali Domovia. Kasty Domov sa venovali kováčstvu, kotlárstvu, boli obchodníkmi s domácimi zvieratami, upratovali na uliciach, živili sa hudbou, tancom, veštením a najchudobnejší z nich žobrali. Nepoznali písmo, nezanechali po sebe žiadne písané pramene. Vyznávali prírodné náboženstvo - animizmus. Kočujúci Domovia sa v Arménsku nazývali Lomovia a v Byzancii, na hraniciach Európy, sa ich pomenovanie zmenilo na Athingani, Adsingani. Prečo opustili svoju vlasť presne nevieme. Je možné, že zhoršené životné podmienky ich prinútili hľadať nové územie, kde by mohli žiť. Kresťanskí cirkevní otcovia si mysleli, že sú príslušníkmi cudzej náboženskej sekty, preto pomenovanie Athingani, Adsingani (prekladá sa v zmysle „nedotknuteľní“). Týchto ľudí sa nesmú kresťania ani dotknúť, inak budú prekliati a stihne ich nešťastie. Z Byzancie sa pomenovania Athingani, Adsingani v latinskom jazyku zmenili na Acinganus, Cinganus. Na európskych cestách ich v jednotlivých krajinách nazvali Acigan (Bulharsko), Ciganin (Srbsko), Tsigan (Rumunsko), Cikán (Česko), Cigán (Slovensko), Zigeuner (Nemecko), Cingan (Francúzsko), Zingaro (Taliansko), Cygan (Rusko, Ukrajina, Poľsko), Czigán (Maďarsko).

Niektoré skupiny na cestách po Európe šírili legendy, že sú potomkovia faraónov, Egypťania z Malého Egypta (polostrov Peloponéz v Grécku). Na základe tohto pomenovania ich nazývajú Gypsy, Egyptian (Veľká Británia), Gitano (Španielsko, Francúzsko), Egypcio (Portugalsko), Evgit (Albánsko), Gypho (Grécko). Pomenovanie Róm nikto z Európanov nepoznal, všetci kočovníci však pojem „Roma“ používali v zmysle Rómovia. Prvá správa

o „nedotknuteľných“ v Európe je z roku 1068. Medzi 11 až 16. storočím (1068 – 1540) kočovali vo všetkých európskych krajinách. Poslednou krajinou, kde sa objavili, bolo Fínsko. Jazyková príbuznosť, odev, remeslá, hudba, tanec a rodinné zvyky sú typickými znakmi rómskej kultúry (Kenrick, 2003; Lužica, 2004, 2020).

Terminológia (slovníček)

animizmus – viera, že ľudia, zvieratá, rastlinstvo, prírodné úkazy i neživá príroda majú dušu, životnú silu, ktorá nikdy nezomrie

Báro thán – India v rómskom jazyku, Veľká zem

faraón – staroegyptský vládca

sekta – uzavretá náboženská skupina ľudí, ktorí veria vlastnej viere; vyznačujú sa oddanosťou k náboženskému vodcovi a k plneniu jeho príkazov

Činnosť č. 5 *Analýza údajov o počte, rozmiestnení, národnostnej, náboženskej a vekovej štruktúre obyvateľstva Slovenska spojená s posúdením zmien v čase – aj so zameraním na kraj a obec.*

Konkretizácia činnosti

- analyzuje počet Rómov na Slovensku podľa štatistík,
- lokalizuje rómske obyvateľstvo podľa krajov a vybraných obcí,
- porovná počet Rómov medzi jednotlivými regiónmi,
- zisťuje zmeny v počte Rómov v čase – medzi poslednými sčítaniami obyvateľstva,
- uvedomuje si rozdiely medzi mestským a vidieckym osídlením Rómov,
- analyzuje náboženskú štruktúru Rómov (najčastejšie kresťanstvo – katolicizmus, pravoslávie, protestantizmus),
- rozvíja schopnosť spracovať a vyhodnotiť údaje z grafov, tabuliek a máp,
- porovnáva údaje medzi vybranými obcami a mestami,
- rozvíja rešpekt k rómskej komunite.

Vzdelávacie metódy

Riadený rozhovor

- učiteľ kladie otázky:
 - „V ktorých regiónoch Slovenska žije najviac Rómov?“
 - „Ako sa zmenil počet Rómov v posledných rokoch?“
 - „Existujú rozdiely v údajoch z obcí a miest?“
- diskusia o príčinách zmeny počtu a rozmiestnenia Rómov.

Práca s údajmi

- práca s tabuľkami a grafmi zo štatistických údajov (napr. Štatistický úrad SR),
- vyznačenie rozmiestnenia Rómov na mape Slovenska podľa vybraných obcí a miest,
- interpretácia zmien v čase (porovnanie posledných 10–20 rokov).

Formy práce

1. Skupinová práca

- práca v skupinách (3 – 4 žiaci),
- každá skupina spracuje údaje o jednej obci alebo meste,
- vytvorenie grafu alebo mapy s počtom Rómov,
- porovnanie výsledkov s ostatnými menšinami,
- prezentovanie zistení pred triedou s dôrazom na spoluprácu a rešpekt.

2. Projektová práca

- Miniprojekt:
 - „Rómske obyvateľstvo Slovenska“
- Výstup:
 - mapa rozmiestnenia Rómov podľa vybraných obcí a miest,
 - tabuľka a graf o počte Rómov na Slovensku, porovnanie s ostatnými menšinami, stručná analýza zmien v čase.

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

V Slovenskej republike žije 400 – 450 tisíc Rómov (8% populácie Slovenska). Podľa posledného sčítania obyvateľstva sa k rómskej národnosti a k rómskemu jazyku ako prvému materinskému jazyku prihlásilo 156 tisíc osôb. Prvé náhodné sčítanie Rómov na Slovensku sa uskutočnilo v roku 1921. Sčítaných bolo 8028 usadených Rómov. Objektívnejšie sčítanie sa uskutočnilo v roku 1927. Sčítaných bolo 60 315 usadených a 1877 kočujúcich Rómov. V roku 1947 sčítali 84 438 osôb a približne 20 tisíc kočujúcich. V roku 1970 bolo sčítaných 159 276 osôb a v roku 1984, 224 694 osôb. Po roku 1989, kedy bola uznaná rómska národnosť, sa k nej v roku 1990 prihlásilo 75 802 osôb z počtu 254 tisíc Rómov. Odvtedy počet Rómov, ktorí uvádzajú rómsku národnosť mierne stúpa: r. 2000 – 89 920 osôb, 2010 – 105 738 osôb, 2020 - 156 164 z viac ako 400 tisíc úradne zistených Rómov.

Z uvedeného počtu všetkých Rómov najväčší počet žije v Prešovskom, Košickom a v Banskobystrickom kraji. Najmenej Rómov žije v Žilinskom kraji. Obcou, kde žije najviac Rómov, sú Jarovnice s počtom 9 tisíc. Obec Lomnička má 3 tisíc obyvateľov, všetci sú Rómovia. Mesto Filakovo s počtom 3 600 obyvateľov má 35% obyvateľov Rómov, t. j. 1210 osôb. V Košiciach žije vyše 18 tisíc Rómov a v Bratislave do 10 tisíc. Osemstoštyri obcí a miest má obyvateľov rómskej národnosti. Približne dvestot tisíc Rómov žije v takzvaných osadách. Z hľadiska vierovyznania sa 69-tisíc Rómov hlási k Rímskokatolíckej cirkvi, 8-tisíc ku Gréckokatolíckej cirkvi a 3-tisíce k Pravoslávnej cirkvi, 1 500 osôb tvoria Svedkovia Jehovovi a 1 000 sa hlási k Evanjelickej cirkvi (Lužica, 2020; Škobla, 2025).

Terminológia (slovníček)

Štatistické sčítanie obyvateľov, domov a bytov – sa uskutočňuje raz za 10 rokov; sčítanie poskytuje demografické, sociálne a ekonomické údaje o obyvateľoch krajiny, ich vzdelaní, národnosti a náboženskej príslušnosti

Činnosť č. 6 Porovnávanie vybraných sídiel Slovenska z hľadiska polohy, počtu obyvateľov a funkcií, ktoré poskytujú svojim obyvateľom a návštevníkom

Činnosť č. 7 Porovnávanie hospodársky najviac a najmenej rozvinutých oblastí Slovenska – príčiny a dôsledky existujúcich regionálnych rozdielov

Činnosť č. 8 Prípadové štúdie o výzvach a problémoch Slovenska alebo jeho regiónov (napríklad vyľudňovanie vidieka, suburbanizácia, starnutie obyvateľstva, nezamestnanosť, environmentálne problémy, prírodné riziká a hrozby, nedostatočná dopravná infraštruktúra, migrácia do zahraničia)

Činnosť č. 9 Posudzovanie vplyvu chudoby a zlých životných podmienok na život v menej rozvinutých regiónoch sveta; možnosti pomoci a rozvoja na vybraných príkladoch

Konkretizácia činnosti

- lokalizuje vybrané rómske osady a marginalizované komunity na mape Slovenska podľa najmenej rozvinutých oblastí,
- vysvetlí historické a sociálne dôvody vzniku rómskych osád (chudoba, segregácia, presídľovanie, diskriminácia),
- rozlišuje rôzne typy rómskych sídiel – mestské vs. vidiecke osady prípadne čiastočne integrované komunity,
- identifikuje základné funkcie osád a životné podmienky (prístup k infraštruktúre, škole, zdravotnej starostlivosti, zamestnaniu),
- porovnáva situáciu v rôznych osadách a regiónoch Slovenska i vo svete,
- analyzuje súčasné problémy marginalizovaných komunit (chudoba, nezamestnanosť, nízka úroveň vzdelania, segregácia),
- analyzuje vplyv chudoby a zlých životných podmienok na život Rómov a Rómok,
- diskutuje o možnostiach zlepšenia života v osadách a o integrácii do spoločnosti,
- rozvíja schopnosť empatie a rešpektu voči ľuďom žijúcim v odlišných životných podmienkach,
- rozvíja schopnosť citlivo porovnávať životné podmienky a chápať regionálne rozdiely i rozdiely v menej rozvinutých regiónoch sveta.

Vzdelávacie metódy

1. Riadený rozhovor

- otázky:
 - „Prečo vznikli rómske osady?“
 - „Ako sa líšia podmienky života v osade a v obci či meste?“
 - „Aké problémy riešia obyvatelia osád?“
- diskusia o historických, ekonomických a sociálnych príčinách segregácie,
- vysvetlenie pojmov: marginalizácia, segregácia, integrácia, infraštruktúra, najmenej rozvinuté oblasti.

2. Práca s mapou a tabuľkami

- vyznačenie vybraných rómskych osád na mape Slovenska i na mape sveta,
- porovnanie počtu obyvateľov osád a susedných obcí,
- interpretácia údajov o infraštruktúre, školstve a zamestnanosti,
- jednoduché grafické znázornenie rozdielov medzi komunitami.

Formy práce

1. Skupinová práca

- práca v skupinách (3 – 4 žiaci),
- každá skupina spracuje informácie o jednej rómskej osade alebo marginalizovanej komunite,
- vytvorenie prehľadnej tabuľky s počtom obyvateľov, základnými funkciami a dostupnosťou služieb,
- porovnanie výsledkov s ostatnými skupinami,
- krátka prezentácia pred triedou s dôrazom na rešpekt a citlivé narábanie s informáciami.

2. Skupinová práca

- žiaci sa rozdelia do skupín, každá spracuje informácie o vybranom regióne alebo komunite (napr. marginalizované rómske osady na Slovensku, vidiecke oblasti v Afrike alebo Ázii),
- skupiny analyzujú dopady chudoby a zlých životných podmienok (vzdelanie, zdravotná starostlivosť, zamestnanie),
- navrhnu možné spôsoby pomoci a rozvoja (vládne programy, neziskové organizácie, komunitné projekty).

3. Projektová práca

- Miniprojekt:
 - „Rómske osady v najmenej rozvinutých oblastiach na Slovensku – história, súčasnosť a výzvy“
- Výstup:
 - mapa rozmiestnenia osád podľa obcí a miest,
 - tabuľka s počtom obyvateľov, infraštruktúrou a prístupom k službám,
 - stručná analýza historických príčin vzniku osád a súčasnej situácie,
 - diskusia o možnostiach zlepšenia životných podmienok a integrácie do spoločnosti.

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Najviac Rómov, väčšinou v chudobe, žije na východe Slovenska, v južnej časti stredného a západného Slovenska. Z európskeho hľadiska podobná situácia je v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku, Bulharsku, Česku, Grécku i v Španielsku. Vyspelé krajiny majú nízky počet rómskeho obyvateľstva. V týchto krajinách sú Rómovia do spoločnosti viac integrovaní, zamestnaní, väčšinové obyvateľstvo je tolerantnejšie. Sú to najmä severské krajiny: Dánsko, Švédsko, Nórsko, Fínsko a krajiny západnej Európy: Holandsko, Belgicko, Nemecko, Rakúsko.

Prvé osady rómskych kováčov vznikali už v 17. storočí. Vznik plánovaných rómskych osád je datovaný po roku 1750, v období vlád osvietených panovníkov Márie Terézie a jej syna Jozefa II., ktorí sa snažili zlepšiť hospodársku situáciu v krajine. Rómom bolo zakázané bývať v kočovníckych stanoch, sťahovať sa po krajine, obchodovať s koňmi, mali sa usadiť, venovať sa roľníckej práci, mali sa stať kresťanmi, deti boli prevychovávané v roľníckych rodinách, v zime mohli chodiť do školy. Pomenovanie Cigáni bolo nahradené pomenovaním Neubauer (nemecky, nový roľník), Uj Magyárok (maďarsky, noví Maďari). V slovenskom jazyku môžeme hovoriť o tzv. nových sedliakoch. Tieto pojmy sa však neujali a sú historickým dôkazom snahy asimilovať Rómov do väčšinovej spoločnosti bez materinského jazyka a kultúry. Do miest sa Rómovia nesťahovali, okrem hudobníkov, ktorí koncertovali v mestských kaviarňach a reštauráciách. Od počiatku rómske domy boli postavené na neúrodnej pôde, o ktorú nebol záujem. Pokiaľ kováči zásobovali ostatných roľníkov svojimi výrobkami (pracovné nástroje, klince, podkovy), boli pre nich dôležití. Ostatní Rómovia boli poľnohospodárskymi pomocníkmi alebo kombinovali remeslá s hudbou. Mechanizácia poľnohospodárskej výroby, traktory, kombajny vystriedali konskú silu a orné náradie. Rómovia sa stali nekvalifikovanými robotníkmi. Za socializmu (1948 – 1989) sa Slovensko industrializovalo, postavili sa nové továrne. Len menšina Rómov našla zamestnanie v závodoch a odsťahovali sa do miest. Veľká časť z nich odišla za prácou do závodov v Čechách.

V súčasnosti sa kvalita bývania v osadách nezlepšuje. Skôr pribúdajú nové osady. Podľa odhadu až 200 tisíc Rómov (50%) žije v nevyhovujúcich domoch – chatrčiach. V osadách nie sú materské školy, základné školy, kultúrne domy, klubovne, parky, kostoly, obchody, športoviská. Miestni muži i ženy sú bez práce, odkázaní na sociálne dávky, brigády a verejnoprospešné práce. Škola je od osady vzdialená, mnohé deti do škôl chodia nepravidelne. O svojom jazyku, kultúre a histórii sa v škole nič nedozvedia. Lepšie životné podmienky dosiahli rómske rodiny, ktoré odišli za prácou do západnej Európy. Časť rodín zostala žiť v novom prostredí, iní sa vracajú a stavajú si domy s kvalitným zariadením, vlastnia autá, deti pravidelne chodia do školy. Postupne stále viac rómskej mládeže študuje a dosahuje aj vysokoškolské vzdelanie. Kvalita života rómskeho obyvateľstva sa zlepšuje pomalým tempom. Zásadným problémom sú nedôvera, predsudky a vyčleňovanie Rómov väčšinovou spoločnosťou a na strane druhej očakávania, že problémy bez nás Rómov vyrieši niekto iný (Lužica, 2004, 2023).

Terminológia (slovníček)

asimilácia – násilné prispôsobovanie utlačanej menšiny vládnucou väčšinou, výsledkom je zánik materinského jazyka, identity, kultúry utlačanej menšiny,

predsudok – názor, ktorý nie je založený na objektívnom poznaní, ale na zjednodušenej skúsenosti, ktorá sa objektívizuje

vyčleňovanie (exklúzia) – proces, pri ktorom sú jednotlivci, skupiny, menšiny obmedzovaní v prístupe k spoločenským, ekonomickým, vzdelávacím zdrojom

Návrh spoločnej aktivity

Tematický deň: „Rómovia – minulosť, kultúra a súčasnosť“

Motivačná časť (10 min.)

- Učiteľ položí otázky na aktivizáciu:
 - „Čo všetko tvorí kultúru človeka?“
 - „Prečo ľudia migrujú?“
 - „Kde žijú Rómovia a aké sú ich tradície?“
- Krátke vysvetlenie: spojenie pojmov kultúra, migrácia, rozmanitosť, marginalizácia a práva detí, s dôrazom na rómsku komunitu.

1. Spoznávanie rozmanitosti obyvateľstva (30 min.)

- Ciele: charakterizovať rómsku kultúru, jazyk a náboženstvo; uvedomiť si význam Medzinárodného dňa Rómov; predstaviť významné osobnosti rómskeho pôvodu.
- Metódy:
 - Riadený rozhovor („Čo znamená, že spoločnosť je rozmanitá?“ „Poznáte niekoho, kto hovorí iným materinským jazykom?“)
 - Práca s ukážkou rómskeho jazyka, porovnanie s jazykom slovenským
 - Zážitková aktivita „Moja identita“ – žiaci napíšu, čo ich charakterizuje a porovnajú podobnosti a rozdiely.
- Formy práce: skupinová práca (náboženská, jazyková, kultúrna rozmanitosť, plagát/prezentácia), miniprojekt „Rozmanitosť – naše spoločné bohatstvo“.

2. Skúmanie migrácie Rómov (40 min.)

- Ciele: lokalizovať pôvod Rómov v Indii; vysvetliť historickú a súčasnú migráciu, kočovný spôsob života; porovnať migráciu s inými národmi.
- Metódy:
 - Riadený rozhovor („Prečo ľudia opúšťajú svoju krajinu?“ „Bolo kočovanie Rómov vždy dobrovoľné?“),
 - Práca s mapou – vyznačenie trasy migrácie z Indie do Európy,
 - Porovnanie historickej a súčasnej migrácie Rómov.
- Formy práce: skupinová práca (historická migrácia, kočovný spôsob života, súčasná migrácia, porovnanie s iným národom), miniprojekt „Migrácia Rómov v minulosti a dnes“ – mapa a časová os, plagát alebo prezentácia.

3. Analýza rómskeho obyvateľstva v Európe a na Slovensku (30 min.)

- Ciele: porovnať počet, rozmiestnenie, jazyk a náboženstvo Rómov v Európe a na Slovensku; pochopiť kultúrnu diverzitu; rozvíjať rešpekt.
- Metódy:
 - Riadený rozhovor („Ktorý štát Európy má najviac Rómov?“ „Je náboženstvo v rómskych komunitách rovnaké vo všetkých krajinách?“),
 - Práca s údajmi: tabuľky, grafy, mapy.

- Formy práce: skupinová práca – každá skupina spracuje informácie o krajine alebo regióne (Slovensko, Česká republika, Maďarsko, Poľsko, Rakúsko), mini-projekt „Európa – kontinent rozmanitosti“.

4. Geografia a kultúra Indie (20 min.)

- Ciele: lokalizovať Indiu, vysvetliť prepojenie s Rómami, porovnať kultúrne prvky.
- Metódy:
 - Riadený rozhovor („Kde sa nachádza India?“ „Aké dôvody mohli viesť k migrácii Rómov?“),
 - Práca s mapou – vyznačenie pôvodu a trasy migrácie.
- Formy práce: skupinová práca – plagát alebo prezentácia „India – vzdialený domov predkov Rómov“.

5. Rómske osady a marginalizované komunity na Slovensku (40 min.)

- Ciele: lokalizovať rómske osady; vysvetliť historické a sociálne príčiny ich vzniku; porovnať životné podmienky a infraštruktúru; navrhnúť možnosti zlepšenia situácie.
- Metódy:
 - Riadený rozhovor („Prečo vznikli rómske osady?“ „Aké problémy riešia obyvatelia osád?“),
 - Práca s mapou a tabuľkami – vyznačenie osád, porovnanie infraštruktúry, školy, zamestnania.
- Formy práce:
 - Skupinová práca – každá skupina spracuje informácie o jednej osade alebo komunite,
 - Miniprojekt: „Rómske osady v najmenej rozvinutých oblastiach Slovenska – história, súčasnosť a výzvy“,
 - Výstup: mapa osád, tabuľka s počtom obyvateľov a infraštruktúrou, stručná analýza príčin súčasnej situácie, diskusia o možnostiach integrácie.

Reflexia a záver (10 min.)

- Diskusia:
 - „Čo sme sa dozvedeli o histórii, kultúre a migrácii Rómov?“
 - „Ako môžeme prejavovať rešpekt a solidaritu voči rôznym komunitám?“
- Spoločná reflexia o význame kultúrnej rozmanitosti a histórie pre každodenný život.

Učebné pomôcky

- Mapy sveta, Európy a Slovenska
- Tabuľky a grafy štatistických údajov
- Texty, fotografie a artefakty o rómskej kultúre
- Papier, pastelky, fixky, jednoduché rekvizity na dramatizáciu

Odkazy na odporúčanú literatúru

- Kenrick, D. (2003). *Cikáni na cestě z Indie do Evropy*. Univerzita Palackého v Olomouci. Kolektív autorov. (b.r.). *Rómovia/História*. Council of Europe.
- Lužica, R. (2023). *História Rómov: Metodika* (1st ed.). Národný inštitút vzdelávania a mládeže.
- Lužica, R. (2020). *Rómsky historický kalendár 1918–2018* (1st ed.). Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Lužica, R. (2004). *Kapitoly z rómskej kultúry* (1st ed.). Slovak Academic Press.
- Nečas, C. (2002). *Romové v České republice včera a dnes* (1st ed.). Univerzita Palackého v Olomouci.
- Škobla, D. (2025). Zdroje údajov o životných podmienkach Rómov a ako s týmito údajmi rozumieť. *Bulletin IVRP*, 6(10–11).

3. CYKLUS

DEJEPISNÝ KOMPONENT/DEJEPIS

Obsahový štandard: *Obdobie revolúcií a reforiem*

Pojmy: *Tereziánske a Jozefínske reformy.*

Európa a Československo medzi dvoma svetovými vojnami

Pojmy: *národnostná politika, rozvoj školstva*

Druhá svetová vojna a Slovenská republika

Pojmy: *protifašistický odboj, perzekúcie, genocída, holokaust, koncentračné tábory, deportácie, odboj, Slovenské národné povstanie, Spravodliví medzi národmi*

Studená vojna

Československo za železnou oponou

Pojmy: *nežná revolúcia*

Zápas o demokraciu po roku 1989

Pojmy: *plnenie kritérií demokratického štátu.*

Činnosti:

1. Porovnanie procesu spoločenských zmien cestou reforiem a revolúcií.
2. Analýza vzťahov národnostných menšín.
3. Analýza dobových prameňov so zameraním na cenzúru a propagandu.
4. Analýza literatúry – príbehy pamätníkov, preživších.
5. Zhodnotenie cieľov a výsledkov zahraničného a domáceho odboja.
6. Tematická sonda z regionálnych dejín – miesta pamäti, príbeh z SNP. (TEMATICKÝ DEŇ)
7. Reflexia druhej svetovej vojny v umení.
8. Tematická sonda – osudy menšín v povojnovej Európe na vybranom príklade.
9. Analýza hlavných zmien v Československu po roku 1989.
10. Porovnanie cieľov a následkov spoločensko-ekonomickej transformácie po roku 1989.
11. Rozpoznanie pozitívnych a negatívnych znakov vnútropolitického vývoja Slovenskej republiky.
12. Diskutovanie o úlohe historickej pamäte pri vyrovnávaní sa s minulosťou.

METODICKÉ USMERNENIE

Činnosť č. 1 Porovnanie procesu spoločenských zmien cestou reforiem a revolúcií

Konkretizácia činnosti

- charakterizuje opatrenia panovníkov Márie Terézie a Jozefa II. voči Rómom,
- vysvetlí, že zmeny v 18. storočí prebiehali formou štátnych reforiem „zhora“, nie revolúciou,
- opíše hlavné opatrenia:
 - zákaz kočovania,
 - nútené usadzovanie,
 - zákaz používania rómskeho jazyka,
 - zákaz tradičného odevu a zvykov,
 - povinná školská dochádzka rómskych detí,
- vysvetlí pojem asimilácia v historickom kontexte,
- analyzuje, ako tieto reformy zasiahli do každodenného života rómskych rodín (bývanie, práca, jazyk, identita),
- porovná, či mali opatrenia integračný alebo represívny charakter,
- rozvíja schopnosť citlivo hodnotiť historické zásahy štátu do života menšín,
- formuje postoj rešpektu k rómskej kultúre a historickej skúsenosti Rómov.

Vzdelávacie metódy

1. Riadený rozhovor
 - „Prečo panovníci zakazovali kočovanie?“
 - „Ako by ste sa cítili, keby vám zakázali používať materinský jazyk?“
 - „Môže byť reforma zároveň pomocou aj obmedzením?“
2. Práca s historickým prameňom
 - zjednodušené ukážky nariadení o usadzovaní Rómov,
 - analýza konkrétnych zákazov a príkazov.
3. Prípadová štúdia
 - modelová situácia rómskej rodiny v 18. storočí – zmena spôsobu života po zákaze kočovania.
4. Diskusia
 - hodnotenie dôsledkov reforiem na kultúrnu identitu Rómov.

Formy práce

1. Frontálna práca
 - vysvetlenie historického kontextu a pojmov (asimilácia, reforma, integrácia).
2. Skupinová práca (3 – 4 žiaci)
 - Skupina 1: Zákaz kočovania a usadzovanie
 - Skupina 2: Jazyk a kultúrne obmedzenia
 - Skupina 3: Vzdelávanie rómskych detí
 - Skupina 4: Dôsledky reforiem na identitu
3. Výstup: stručná tabuľka „*Opatrenie – cieľ – dôsledok pre Rómov*“.
4. Krátka reflexívna aktivita
 - žiaci napíšu krátke zamyslenie: „*Ako reformy 18. storočia ovplyvnili život Rómov?*“

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Nástupom cisárovnej Márie Terézie na trón v roku 1740 začína v Rakúsko-Uhorskej monarchii obdobie osvietenstva, ktoré sa presadilo temer v celej Európe. Zákony vydané cisárovnou neboli motivované láskou k Rómom, ale mali viesť k zapojeniu Rómov do práce v poľnohospodárstve a v manufaktúrach. Cisárovná zakázala pomenovanie Cigáni a nahradila ich novými pomenovaniami: Noví roľníci, Noví Maďari, Noví sedliaci. Cisárovná a jej poradcovia presadili postupné usádzanie kočujúcich Rómov v obciach. Riešenie rómskej otázky znamenalo vychovať z kočujúcich Rómov usadených kresťanov, ktorí budú jej veličenstvu cisárovnej užitočnými poddanými. Uzákonená asimilácia Rómov zakázala bývanie v chatrčiach, stanoch, kočovanie bolo chápané ako túlanie sa z miesta na miesto, zakázaný bol obchod s koňmi, zrušené bolo vajdovstvo a zakázalo sa rozprávať v rómskom jazyku. Mnohí rómski chlapci boli odvedení do vojenskej služby, dievčatá boli slúžkami. Na strane druhej sa darilo rómskym remeselníkom. V obciach a na trhoch bol záujem o výrobky kováčov, kotlárov, korytárov. Rómovia sa venovali pleteniu košov, výrobe metiel, šnúrok, zvoncov, nepálených tehál, pálili hasené vápno a drevené uhlie. Rómovia v Sedmohradsku sa venovali ryžovaniu zlata v riekach. Za vlády Márie Terézie a jej syna Jozefa II. pôsobili významní predstavitelia rómskeho hudobného umenia Michal Barna, Cinka Panna, František Bihári. V osvieteneckých reformách svojej matky pokračoval Jozef II. Cisár sa zaslúžil o uzákonenie povinnej školskej dochádzky. Nariadil zakrývať nahotu malých detí, povinnú účasť na omšiach a cirkevných sviatkoch, stravovanie a odev sa mali prispôbiť roľníkom, ak niekto nemal prácu u svojho statkára, tak sa mal zamestnať u iného. Rómski roľníci si mohli od statkára pôdu prenajať. Vyhýbanie sa práci a chov koní boli trestané. Zábavy boli povolené len v nedeľu. Osvietenecké reformy sa realizovali viac v západnej časti monarchie (Rakúsko, české a moravské kraje), západné Uhorsko. Čím ďalej na východ (Sedmohradsko, Banát, Valašsko), tým reformy slabli. Vo východnej časti monarchie Rómovia zostali pri kočovnom spôsobe života (Lužica, 2004, 2023).

Terminológia (slovníček)

manufaktúra – remeselnícka dielňa, v ktorej sa výrobok vyrába do veľkej miery ručne

osvietenstvo – vládca sa neopiera o nábožensko-politickú autoritu, ale o činnosť ľudského rozumu – racionalizmus; „*Ludia sú bohatstvom štátu*“

vajda – náčelník, vodca skupiny kočovníkov; pojem vychádza zo šľachtického titulu vojvoda

Činnosť č. 2. Analýza vzťahov národnostných menšín.

Konkretizácia činnosti

- vysvetlí pojem národnostná politika vo vzťahu k rómskemu obyvateľstvu,
- charakterizuje postavenie Rómov v Československu medzi rokmi 1918 – 1938,
- opíše, že Rómovia neboli oficiálne uznaní ako národnostná menšina s plnými menšinovými právami,
- uvedie príklad represívnych opatrení (napr. zákon o potulných Cigánoch z roku 1927 – evidencia, kontrola pohybu),
- vysvetlí, ako národnostná politika ovplyvnila každodenný život Rómov (obmedzenie pohybu, kontrola, sociálne vylúčenie),
- analyzuje možnosti rozvoja školstva pre rómske deti (nízka dostupnosť vzdelania, diskriminácia, slabá integrácia),
- porovná postavenie Rómov v rôznych častiach Európy (zhoršovanie situácie v období nástupu totalitných režimov),
- rozvíja schopnosť kriticky hodnotiť diskriminačné opatrenia v dejinách,
- formuje si postoj rešpektu a odmietania predsudkov.

Vzdelávacie metódy

1. Riadený rozhovor
 - „Prečo štát evidoval a kontroloval Rómov?“
 - „Ako môže zákon obmedziť každodenný život človeka?“
 - „Prečo bolo vzdelanie dôležité pre postavenie menšiny?“
2. Práca s historickým dokumentom
 - zjednodušená ukážka zákona o potulných Cigánoch z roku 1927,
 - analýza jeho cieľa a dôsledkov pre rómsku komunitu.
3. Prípadová štúdia
 - modelová situácia rómskej rodiny v medzivojnovom období (škola, práca, kontrola zo strany úradov).
4. Diskusia
 - hodnotenie, či bola národnostná politika voči Rómom integračná alebo represívna.

Formy práce

1. Frontálna práca
 - vysvetlenie pojmov: národnostná politika, diskriminácia, segregácia, rozvoj školstva.
2. Skupinová práca (3 – 4 žiaci)
 - Skupina 1: Právne postavenie Rómov
 - Skupina 2: Každodenný život a kontrola zo strany štátu
 - Skupina 3: Vzdelávanie rómskych detí
 - Skupina 4: Postavenie Rómov v Európe pred druhou svetovou vojnou

3. Výstup: tabuľka „Opatrenie – cieľ štátu – dôsledok pre Rómov“.

4. Reflexia

- krátke zamyslenie:
 - „Ako ovplyvnila medzivojnová národnostná politika život Rómov?“

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Československá republika vznikla po zániku Rakúsko-Uhorskej monarchie 28. októbra 1918. Česi a Slováci boli uznanými národmi, Nemci, Maďari, Rusíni, Poliaci a Židia boli uznanými národnostnými menšinami. Rómska národnosť nebola navrhnutá. Prvý súpis Rómov sa uskutočnil v roku 1924. Najviac Rómov žilo na Slovensku. Ich počet bol 62 tisíc. Z ich asi 2 tisíc boli kočujúce rodiny. Rómovia pracovali ako remeselníci a v poľnohospodárstve. Mnohí kombinovali remeslo s hudbou. Niektorí sa dokázali užiť ako profesionálni hudobníci. Zákon č. 117 z roku 1927 o potulných cigánoch nebol namierený len proti menšine kočujúcich, ale proti všetkým, aj usadeným Rómom. Rómovia nemali občianske preukazy. Cigánske legitímácie a kočovnícke listy boli náhradou za občianske preukazy. Platnosť týchto dokumentov bola jeden rok. Potom „hlava“ rodiny musela požiadať o vydanie nových dokumentov. V týchto rokoch bolo vydaných 37 tisíc legitímácií a 7 tisíc kočovníckych listov. Legitímácie a kočovnícke listy obmedzovali slobodu pohybu a voľby bydliska. Zákon č. 117 zakázal kočovným Rómom vstup do miest a obcí. Napriek povinnej školskej dochádzke väčšina rómskych detí do škôl nechodila. Škola pre rómske deti vznikla na základe súkromných iniciatív učiteľov v Užhorode na Podkarpatskej Rusi. Triedy pre rómskych žiakov vznikli aj v Košiciach, Giraltovciach, Ľubici, Dobšinej. Po vypuknutí druhej svetovej vojny (1939) tieto školy zanikli a neboli po vojne obnovené.

V ostatných krajinách nebola situácia Rómov lepšia. Zhoršovala sa po nástupe nacizmu v Nemecku a fašizmu v Taliansku. Rómovia boli chápaní ako cudzie živly, cudzia rasa, ktorá nemá v Európe svoje miesto (Lužica, 2020, 2023).

Terminológia (slovníček)

rasa – ľudia sa vyznačujú určitými znakmi: farba vlasov, pokožky, očí, tvar hlavy, postavy
rasizmus – ideológia hlásajúca nerovnosti medzi ľuďmi na základe rasy, najmä farby pokožky (pigmentácia)

Činnosť č. 3 Analýza dobových prameňov so zameraním na cenzúru a propagandu

Konkretizácia činnosti

- pracuje s dobovými dokumentmi a nariadeniami z obdobia vojnovaj Slovenskej republiky týkajúcimi sa Rómov,
- vysvetlí pojmy: perzekúcia, genocída, holokaust, deportácie, koncentračné tábory, protifašistický odboj,
- chápe, že rómske obyvateľstvo bolo počas vojny systematicky prenasledované (Rómsky holokaust – Porajmos – Sa murdaripen),

- opíše konkrétne formy represie voči Rómom na Slovensku:
 - pracovné útvary a pracovné tábory,
 - násilné vysídľovanie z obcí,
 - hromadné popravy (napr. vypaľovanie rómskych osád),
- uvedie príklad deportácií rómskych rodín do koncentračného tábora Auschwitz-Birkenau (tzv. „cigánsky rodinný tábor“),
- analyzuje jazyk propagandy, ktorá zobrazovala Rómov ako „neprispôsobivých“ alebo „nežiaducich“,
- uvedie príklady zapojenia Rómov do protifašistického odboja a do Slovenského národného povstania,
- vysvetlí význam ocenenia Spravodliví medzi národmi – pomoc prenasledovaným bez ohľadu na pôvod,
- rozvíja empatiu a odmieta rasizmus, diskrimináciu a extrémizmus.

Vzdelávacie metódy

1. Práca s dobovým prameňom
 - analýza úradného nariadenia alebo svedectva preživších Rómov,
 - identifikovanie prvkov diskriminácie a rasovej ideológie.
2. Riadený rozhovor
 - „Prečo boli Rómovia označení za nepriateľov štátu?“
 - „Ako propaganda ovplyvňuje postoj spoločnosti k menšinám?“
 - „Aké dôsledky môže mať šírenie nenávisti?“
3. Prípadová štúdia
 - príbeh konkrétnej rómskej rodiny počas vojny (strata domova, deportácia, zapojenie do odboja).
4. Diskusia
 - význam pripomínania rómskeho holokaustu v súčasnosti,
 - paralely medzi historickou propagandou a dnešnými prejavmi nenávisti.

Formy práce

1. Frontálna práca
 - vysvetlenie pojmov: genocída, holokaust, perzekúcia, odboj.
2. Skupinová práca (3 – 4 žiaci)
 - Skupina 1: Právne a represívne opatrenia voči Rómom
 - Skupina 2: Deportácie a koncentračné tábory
 - Skupina 3: Propaganda a obraz Rómov v dobových médiách
 - Skupina 4: Rómovia v protifašistickom odboji
3. Výstup: analýza prameňa podľa otázok:
 - Kto dokument vydal?
 - Aký bol jeho cieľ?
 - Ako ovplyvnil život Rómov?

4. Reflexia

- krátke zamyslenie:
 - „Prečo je dôležité hovoriť o rómskom holokauste?“
 - „Ako môžeme predchádzať podobným prejavom nenávisťi dnes?“

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

14. marca 1939 Slovenský snem schválil vznik Slovenského štátu. Vládny úrad nariadil vykázať Rómov do obcí a zakázal obchodovanie s koňmi. Zákon č. 255/1939 o štátnom občianstve určil, že občanmi môžu byť len Rómovia, ktorí majú stále bydlisko a pracujú. Rómovia, ktorí kočovali, nepracovali, hovorili po rómsky, sa občanmi stať nemohli. Zákon č. 20/1940 nariadil prepustiť všetkých Rómov z vojenskej služby. Usadení Rómovia mohli pre slovenské vojsko pracovať v pracovných jednotkách. Vyhláška ministerstva vnútra z roku 1941 umožnila vybudovať pracovné útvary (tábory) pre Rómov, ktorí boli nezamestnaní. Nebolo dôležité, či sú usadení, alebo kočujú. V pracovných útvaroch sa vykonávali stavebné práce potrebné najmä pre vojsko (železnice, cesty, mosty). Na výstavbu železničnej trate Prešov – Strážske bolo nasadených 1 360 rómskych mužov.

Rómovia z pracovného tábora v Revúcej pracovali na výstavbe železničnej trate Revúca – Tisovec a Slavošovce – Lubeník. Rómovia z pracovných útvarov v Ilave a v Dubnici kopali kanál na rieke Váh. Vyhláška ministerstva vnútra z roku 1943 nariadila odstrániť všetky rómske príbytky minimálne 2 kilometre od ciest a železničných tratí. Rómske deti do škôl nechodili. V pracovných táboroch pracovali muži od 16 do 60 rokov. V roku 1944 otvorili zaisťovací tábor v Dubnici nad Váhom, kde okrem mužov boli umiestnené ženy, deti a starí ľudia. V tábore panovali neľudské podmienky. Na konci roku 1944 v tábore vypukla epidémia škvrnitého týfusu. Zo strachu pred chorobou stráž tábor otvorila a zistení Rómovia si zachránili svoje životy. Nemeckí vojaci tábor podpálili.

29. augusta 1944 vypuklo Slovenské národné povstanie. Medzi obeťami boli aj Rómovia. Počet obetí sa už nedá presne zistiť. Podľa odhadu od septembra 1944 do marca 1945 zahynulo viac ako tisíc rómskych mužov, žien a detí.

Na jeseň v roku 1939 fungovali v Nemecku prvé veľké koncentračné tábory. Medzi nimi aj koncentračný tábor Auschwitz – Birkenau (Osvienčim – Brezinka) na území Poľska, ktoré obsadilo nemecké vojsko. V Birkenau bol otvorený Zigeuner lager (Cigánsky tábor), kam boli transportovaní Rómovia z krajín, ktoré Nemci obsadili. Do tohto tábora bolo transportovaných viac ako 24 tisíc Rómov. Približne 19-tisíc väzňov zahynulo v dôsledku hladu, vyčerpania a chorôb. Ďalších 5 600 obetí bolo zavraždených v plynových komorách. Ich utrpenie a smrť nazývame **rómsky holokaust**, rómsky **porajmos alebo sa murdaripen**. Najväčší počet odvečených, vyše 13 tisíc, bol z Nemecka a Rakúska. Zo 4 500 Rómov z Čiech a Moravy sa domov vrátilo asi 700 osôb. Rómovia zo Slovenska do cigánskeho tábora v Birkenau neboli deportovaní. Slovenská „vojnová“ republika plánovala vyriešiť likvidáciu Rómov na vlastnom území. Našťastie, tento plán sa neuskutočnil (Janas, 2010; Tancoš & Lužica, 2002).

Terminológia (slovníček)

holokaust – z gréckeho jazyka sa slovo prekladá ako spálenie; plánovaná a vykonávaná fyzická likvidácia Židov v období druhej svetovej vojny

porajmos – v rómskom jazyku vo význame ničenie; fyzická likvidácia Rómov v období druhej svetovej vojny
sa murdaripen – masové zabíjanie

Činnosť č. 4 Analýza literatúry – príbehy pamätníkov, preživších

Konkretizácia činnosti

- pracuje s literárnymi a písomnými prameňmi – pamätnými knihami, rozhovormi a svedectvami rómskych preživších Porajmos (rómskeho holokaustu),
- identifikuje hlavné udalosti, ktoré postihli Rómov počas druhej svetovej vojny (deportácie, koncentračné tábory, segregácia),
- chápe osobný a rodinný rozmer utrpenia Rómov,
- porovnáva rôzne svedectvá a názory, aby získal komplexný pohľad na historické udalosti,
- analyzuje jazyk, ktorý používali pamätníci na opis svojich skúseností (emočný tón, opis každodenného života, straty a odpor),
- rozpoznáva prvky kultúrnej identity, tradícií a hodnotových postojov Rómov zachované aj v extrémnych podmienkach,
- rozvíja empatiu, pochopenie a rešpekt voči ľuďom čeliacim diskriminácii a genocíde,
- diskutuje o významnosti zachovania spomienok a dokumentácie pre budúce generácie.

Vzdelávacie metódy

1. Práca s textom a literárnym prameňom
 - čítanie úryvkov z pamätných kníh rómskych preživších,
 - vyhľadávanie kľúčových informácií: dátumy, miesta, osobné príbehy, historické fakty.
2. Diskusia a riadený rozhovor
 - otázky:
 - „Čo nám tieto príbehy hovoria o živote Rómov v minulosti?“
 - „Ako sa prejavovala odvaha a solidarita Rómov?“
 - „Čo môžeme urobiť dnes, aby sme si uctili pamäť preživších?“
3. Porovnávací analýza
 - porovnanie svedectiev rôznych Rómov podľa veku, pohlavia alebo regiónu,
 - hľadanie spoločných tém a rozdielov v skúsenostiach.

Formy práce

1. Individuálna práca
 - žiak vyberie jeden úryvok alebo príbeh, zvýrazní kľúčové momenty a poznámky,
 - napíše krátku reflexiu: „Čo ma zaujalo, čo ma prekvapilo, čo ma dojalo“.

2. Skupinová práca (3 – 4 žiaci)

- každá skupina spracuje jeden príbeh alebo úryvok,
- vytvorí krátku prezentáciu alebo nástenku:
 - kto bol protagonista,
 - aké udalosti prežil,
 - aké hodnoty a tradície sa zachovali,
 - aký odkaz pre dnešnú spoločnosť príbeh obsahuje.

3. Projektová práca

- Miniprojekt
 - „Život Rómov cez pamätne príbehy“.
- Výstup: koláž s textami, fotkami, citátmi alebo krátke video z prečítaných svedectiev.
- Diskusia: „Prečo je dôležité počúvať a zapisovať príbehy pamätníkov?“

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

O utrpení Rómov v rokoch druhej svetovej vojny sa dlho mlčalo. Prví sa ozvali Rómovia v Spolkovej republike Nemecko. Na základe súdnych nariadení dosiahli pre obeť róm-skeho holokaustu odškodnenie. Jedným z programových bodov Svetového kongresu Rómov v Londýne v roku 1971 bola snaha dosiahnuť odškodnenie všetkých preživších. Väčšinou táto iniciatíva narazila na neochotu vlád „postaviť sa čelom“ k tragickej histórii. Jedinou možnosťou ako upozorniť verejnosť na uvedenú nespravodlivosť, bola snaha spravodlivých ľudí o „neznámom holokauste“ napísať knihy a zaznamenať svedectvá ľudí, ktorí nacizmus a fašizmus zažili osobne.

V Československu ako prvý odborník, ktorý sa celoživotne zaoberal vojnovým utrpením Rómov, bol historik Ctibor Nečas, ktorý už od 70 rokov 20. storočia skúmal archívne dokumenty a stretával sa so svedkami. Skúmal, ako vládna moc organizovala tranzitné tábory, odkiaľ boli Rómovia odvezení do „Cigánskeho tábora“ v Birkenau, kde len niekoľko stovák z tisícov prežilo neznesiteľné násilie. Aj vďaka svedectvám sa v súčasnosti mnohé tábory stali múzeami utrpenia Rómov, ktorí sa proti nacistom a fašistom ničoho nedopustili. Najznámejším pamätníkom je „Cigánsky tábor“ v Birkenau. Ďalším pamätníkom je tábor v Jasenovaci v Chorvátsku, kde zahynuli tisíce Rómov. V Slovenskej republike sa nezachoval žiadny z pracovných táborov. Zaisťovací tábor v Dubnici nad Váhom zhorel pri ústupe nemeckého vojska. Za posledných niekoľko rokov občianske združenie In minorita osadilo na niekoľkých miestach pamätníky a pamätne tabule. Napríklad vo Zvolene, Banskej Bystrici, Čiernom Balogu, Hanušovciach nad Topľou. U nás i v iných krajinách boli o rómskom holokauste – Porajmose natočené dokumentárne filmy.

Pamätným dňom rómskeho holokaustu je každoročne 2. august. Pripomína obeť likvidácie takzvaného ‚cigánskeho rodinného tábora‘ v Osvienčime-Brezinke, ku ktorej došlo 2. augusta 1944 (Lužica, 2023).

Terminológia (slovníček)

archív – budova, v ktorej sú uložené písomné dokumenty, ktoré majú historický, kultúrny a politický význam o živote spoločnosti v minulosti

fašizmus – ideológia o nadradenosti národa a podradenosti menšín, ktorá sa rozšírila v Taliansku; jej program je totožný s ideológiou nacizmu

nacizmus – ideológia o rasovej a národnej nadradenosti Nemcov; nenávisť voči Židom, Rómom a iným menšinám; fyzická likvidácia menšín

svedectvo – výpoveď, spomínanie na udalosti, ktoré človek prežil

Činnosť č. 5 Zhodnotenie cieľov a výsledkov zahraničného a domáceho odboja

Konkretizácia činnosti

- identifikuje aktivity Rómov v protifašistickom odboji počas druhej svetovej vojny, vrátane ich účasti v partizánskych skupinách alebo pomocných aktivitách,
- rozlišuje medzi zahraničným a domácim odbojom a chápe, ako sa tieto formy odboja dotýkali rómskej komunity,
- analyzuje prínos a obeť Rómov v odboji proti fašizmu,
- zhodnotí, ako sa odboj Rómov líšil od odboja väčšinovej spoločnosti (napr. obmedzené možnosti organizácie, segregácia, perzekúcia),
- uvedie príklady konkrétnych Rómov, ktorí boli ocenení alebo zaznamenaní ako účastníci odboja,
- diskutuje o dôsledkoch odboja na rómsku komunitu po vojne (povojnové osídlenie, diskriminácia, pamäťové tradície),
- rozvíja rešpekt a pochopenie pre historické a osobné skúsenosti marginalizovaných komunit.

Vzdelávacie metódy

1. Riadený rozhovor

- otázky:
 - „Ako sa Rómovia zapájali do odboja?“
 - „Aké prekážky museli Rómovia prekonať, aby sa mohli zapojiť do odporu?“
 - „Čo priniesol odboj Rómom aj celej spoločnosti?“
- diskusia o účasti Rómov v protifašistickom hnutí a o ich obetiach.

3. Práca s prameňmi a dokumentmi

- štúdium historických dokumentov, svedectiev a článkov, ktoré zachytávajú úlohu Rómov v odboji,
- analýza fotografií, listín a krátkych biografii rómskych odbojárov.

4. Porovnávací analýza

- porovnanie účasti a možností Rómov v odboji s účasťou iných národnostných skupín,
- vyhľadanie rozdielov medzi domácim a zahraničným odbojom.

Formy práce

1. Skupinová práca (3–4 žiaci)

- každá skupina spracuje jednu tému:
 - Rómovia v domácom odboji,
 - Rómovia v zahraničnom odboji,
 - Významné osobnosti Rómov v odboji,
 - Porovnanie s väčšinovým obyvateľstvom.
- výstup: krátky prezentácia alebo plagát s historickými faktami a menami účastníkov odboja.

2. Projektová práca – Miniprojekt

- názov projektu: „Rómovia v protifašistickom odboji“,
- výstup: časová os účasti Rómov, mapa s miestami aktivít odboja, portréty významných rómskych odbojárrov, diskusia o dôsledkoch odboja.

3. Individuálna práca

- napísať krátky reflexívny text: „Čo ma zaujalo na účasti Rómov v odboji?“

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Od roku 1940 Rómovia, rovnako ako Židia, nemohli slúžiť vo vojenskej službe ako vojenské osoby. Odvtedy Rómovia vykonávali službu v pracovných skupinách, ktoré budovali vojenské stavby a opevnenia. Napriek zákazu zostal u vojska určitý počet Rómov.

Svedectvá rómskeho historika Bartolomeja Daniela: *Bolo nariadené nevolať Rómov do zbrane, ale to sa nedodržiavalo. Rómov, ktorí sa živili poctivo, tak tých brali k zbrani ako ostatných. Často sa stalo, že Rómovia sa zapojili do mobilizácie v roku 1944, do Slovenského národného povstania. Neodmietali, išli bojovať proti Nemcom. Dvaja zo Šaštína padli, a to z našej rodiny. Rudo Daniel padol pri Zvolene a ten druhý neďaleko Trnavy. Poznal som jedného z Kopčian. Volal sa Pavol Polák, a potom ešte jedného z Lakšarskej Novej Vsi, ten však nebol v Slovenskej armáde, ale v Svobodovej armáde. Polák bol verný Slovenskej armáde. Na výložkách mal štyri malé hviezdy, bol rotný.*

Svedectvo Juraja Berkyho: *Ja som narukoval v roku 1940. Na vojne som bol až do konca. Bol som desiatnik. Narukoval som do Trnavy. Robili rozdiely. Rómov dávali do najhoršieho. Dali nám čakany, lopaty, museli sme kopať zákopy. Poslali nás na poľské hranice. Aj Nemci nás hnali. Neboli sme pre nich spoľahliví. Im nezáležalo na našich životoch. Najprv vidia pleť a až potom človeka. Ten život bol krutý. Keď ma pustili 15. decembra 1944 domov, vrátil sa jeden hladný, zobral som tým, čo nemali čo jesť. Bol to biedny život.*

Svedectvo Andreja Galamboša: *Bol som u pechoty. Štyria Cigáni sme tam boli. Boli sme v horách. Veliteľ povedal: „Chlapi, už budeme na Slovensku“. Ale Nemci začali útok. Môj kamarát Cigán padol. Z tej brigády nás prežilo málo vojakov. Museli sme spojiť dve brigády. Z tej strelby som skoro ohluchol. Prerazili sme nemeckú obranu a dostali sme sa do Svidníka. No a potom sme postupovali na Mikuláš. Tam som dostal desiatnika a vyznamenanie. Potom na Žilinu, Ostravu, až do Prahy. Tam sme skončili. Rusi nás ďalej nepustili, sami pokračovali až do Berlína.*

Väčšina rómskych obetí druhej svetovej vojny a holokaustu – porajmosu však neboli vojaci, ale muži, ženy, deti, starí ľudia. Zomierali v koncentračných táborech. Na mnohých miestach v Európe i na Slovensku zomierali len preto, že boli Rómovia. Spomienky na ich utrpenie a smrť nesmú byť nikdy zabudnuté (Tancoš & Lužica, 2002).

Terminológia (slovníček)

Svobodova armáda – Československý armádny zbor, ktorý popri sovietskych vojakoch oslobodzoval Československo pod vedením generála Svobodu

Činnosť č. 6 Tematická sonda z regionálnych dejín – miesta pamäti, príbeh z SNP (TEMATICKÝ DEŇ)

Konkretizácia činnosti

- identifikuje miesta pamäti spojené so Slovenským národným povstaním (SNP) a účasťou Rómov,
- pozná konkrétne príbehy Rómov z regiónu počas SNP,
- analyzuje dobové pramene (fotografie, listy, spomienky) s dôrazom na úlohu Rómov v odboji,
- vysvetlí historické, sociálne a vojnové podmienky života Rómov v období SNP,
- uvedie príklady odvahy a solidarity Rómov voči iným komunitám počas vojny,
- rozvíja rešpekt k rómskej komunite a pochopenie ich historického prínosu,
- reflektuje význam pamätných miest a osobností pre zachovanie historickej pamäte Rómov,
- vyjadrí empatiu a schopnosť citlivo pracovať s témami perzekúcie a segregácie.

Vzdelávacie metódy

1. Riadený rozhovor
 - Otázky:
 - „Čo znamená pamätané miesto?“
 - „Kde môžeme nájsť stopy účasti Rómov na SNP?“
 - „Aké problémy museli Rómovia prekonať počas vojny?“
 - Diskusia o historickej úlohe Rómov a význame ich pamätí.
2. Práca s prameňmi
 - Dobové fotografie, listy, úryvky spomienok preživších Rómov,
 - Analýza: aké udalosti a podmienky zobrazujú, aké dôsledky mali pre rómsku komunitu.
3. Tematické sondy/zážitková aktivita
 - Simulácia práce historika alebo etnografa: tvorba miniexpozície, interpretácia príbehov alebo dramatizácia,
 - Reflexia významu jednotlivých príbehov a pamätných miest.

Formy práce

1. Skupinová práca

- Skupiny po 3–4 žiakoch, každá skupina:
 - spracuje informácie o jednom pamätnom mieste SNP alebo príbeh rómskej osobnosti z regiónu,
 - vytvorí mapu pamätných miest, plagát alebo krátku dramatizáciu,
 - prezentuje svoje výsledky pred triedou, pričom sa kladie dôraz na spoluprácu a rešpekt k historickej pamäti.

2. Projektová práca

- Miniprojekt
 - Názov: „Rómovia a SNP v našom regióne“
- Výstupy:
 - mapa pamätných miest,
 - plagát s príbehom rómskej osobnosti,
 - krátke video alebo dramatizácia príbehu,
 - spoločná reflexia o význame poznania histórie Rómov.

3. Individuálna práca

- Reflexívny zápis: „Čo ma najviac zaujalo na príbehu Rómov počas SNP a prečo?“

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Slovenské národné povstanie proti vláde, ktorá slúžila nemeckému nacizmu vypuklo 29. augusta 1944. Od vypuknutia povstania do konca vojny zahynuli rómski muži, ženy, deti, starí ľudia. Miesta najpočetnejších poprav (počet obetí je väčšinou orientačný): Lutilla približne 46 obetí, Čierny Balog približne 70 obetí, Tisovec 44 obetí, Ilija 109 obetí, Slatina približne 60 obetí, Dubnica nad Váhom približne 26 obetí, Topoľníky - Trhové Mýto približne 60 obetí, Krupina približne 40 obetí.

Svedectvo Paulíny Daškovej: *Kto bol gardista? To boli takí bohatší. Aj starosta išiel za gardistu. Čiernu uniformu nosil. Desiati alebo pätnásti boli, v takom strednom veku. Čo robili? Prezrádzali. Nemci nevedeli, kto bol partizán (...) Koľko ráz, ešte som bola slobodná, našich chlapcov chytili na ceste, tak ich bili. Ani starší do krčmy nesmeli chodiť. Nesmeli sme do kina alebo na dáku zábavu (...) A potom, keď bol prevrat, už všetci gardisti boli straníci. Každý mal známosť, podpísali, že bol partizán.*

Svedectvo Margity V.: *Čierna Lehota bola partizánska obec. Môj otec mal koňa, nosil partizánom do hôr jedlo. Keď prišli Nemci, niekto im prezradil, že môj otec partizánom vozí jedlo. Bolo povedané, že otec ukradol z mlyna múku a odviezol ju partizánom. Nemci otca vzali do mlyna. Mlynár povedal, že to nie je pravda, že múku ukradli partizáni. Nemci otca pustili. Boli by ho zastrelili, keby ten mlynár povedal pravdu, že otec múku zobral. On ho zachránil. Bojovali sme, chceli sme lepší život (Tancoš & Lužica, 2002).*

Terminológia (slovníček)

gardisti – členovia polovojskej organizácie podporujúci slovenskú vládu, ktorá bola spojencom Nemecka

partizáni – ozbrojené skupiny mimo oficiálnej armády; boli závislí od podpory miestneho obyvateľstva; za podporu partizánov boli popravení.

Činnosť č. 7 Reflexia druhej svetovej vojny v umení

Konkretizácia činnosti

- identifikuje výtvarné, literárne a hudobné diela zobrazujúce osudy Rómov počas druhej svetovej vojny,
- analyzuje umelecké diela ako prostriedok zachovania pamäti a reflexie perzekúcie Rómov,
- vysvetlí symboliku a posolstvo vybraných diel (obrazy, literárne úryvky, piesne, divadelné inscenácie),
- uvedie príklady významných rómskych autorov alebo umelcov, ktorí reflektovali vojnové udalosti,
- porovná rôzne formy umeleckého vyjadrenia utrpenia a odporu Rómov,
- rozvíja schopnosť empatie a citlivého porozumenia pretrvávajúcim historickým traumám,
- diskutuje o význame umenia pre uchovanie historickej pamäti Rómov a jeho vplyve na súčasnú spoločnosť.

Vzdelávacie metódy

1. Riadený rozhovor

- Otázky:
 - „Ako môže umenie zachytávať utrpenie a odkaz histórie?“
 - „Viete o umeleckých dielach, ktoré zobrazujú osudy Rómov počas vojny?“
 - „Prečo je dôležité, aby sa príbehy Rómov zachovali aj cez umenie?“
- Diskusia o funkcii umeleckých diel ako svedectiev histórie.

2. Práca s umeleckými prameňmi

- Analýza obrazov, kresieb, fotografií, literárnych úryvkov alebo hudobných nahrávok.
- Porovnanie spôsobov, akými rôzni autori reflektovali vojnové perzekúcie Rómov.

3. Tvorivá aktivita/zážitková metóda

- Žiaci vytvoria vlastné umelecké dielo (maľba, koláž, báseň, dramatizácia, krátke video),
- vyjadrenie osudu, odvahy alebo každodenného života Rómov počas vojny,
- reflexia: „Čo ma najviac zasiahlo a prečo?“

Formy práce

1. Skupinová práca

- Skupiny po 3–4 žiakoch:
 - každá skupina analyzuje vybrané umelecké dielo alebo literárny úryvok,
 - vypracuje krátku interpretáciu a prezentuje ju pred triedou,
 - diskusia o spoločnom posolstve a historickom kontexte.

2. Projektová práca

- Miniprojekt
 - Názov: „*Umenie ako svedok histórie – Rómovia počas druhej svetovej vojny*“
- Výstupy:
 - plagát alebo koláž s reprodukciou a interpretáciou diel,
 - krátka dramatizácia alebo video ukážka,
 - reflexia: význam umeleckej pamäte pre súčasnú generáciu.

3. Individuálna práca

- Reflexívny zápis alebo kresba: „*Ako by som ja vyjadril/a príbeh Rómov počas vojny?*“

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Rómsky holokaust – vojnová tragédia nevzbudila v slovenskej kultúre, umení výraznejší záujem. Preto ho charakterizujeme ako „zabudnutý holokaust“. Podobne aj samotní Rómovia skôr chceli zabudnúť, než si mali pripomínať utrpenie a smrť. Jedinou výraznejšou rómskou autorkou, ktorá o vojnovom utrpení napísala, bola spisovateľka – samouk, **Elena Lacková** (1921 – 2003). Po druhej svetovej vojne napísala a režírovala divadelnú hru „*Horiaci cigánsky tábor*“. Ako matka piatich detí vyštudovala ako prvá Rómka osvetovú prácu na Univerzite Karlovej v Prahe. Je autorkou knihy o vlastnom živote „*Narodila som sa pod šťastnou hviezdou*“ a knihy spomienok na vojnové roky „*Mŕtvi sa nevracajú*“. Napísala autorské rozprávky a rozhlasové hry pre mládež. Lacková písala svoje texty v rómskom i slovenskom jazyku.

Zhorenisko

Bola nedeľa. To bol deň, kedy všetci z domu odišli do kostola. Na túto chvíľu Juló čakal! Rozbehol sa do lesa a bežal tam, kde kedysi stála ich osada. Našiel to miesto. Na zhorenisku ležali už len plechy, ktoré kedysi pokrývali strechy chatrčí. Bolesť mu zovrela srdce. Hlboko sklonil hlavu a volal: „Ach mama, otec, ozvite sa mi! Počujete ma? To som ja! Váš Juló!“ Pred očami sa mu zjavili ohnivé plamene, ktoré šľahali do výšky. Znova ho ohlušoval neľudský rev a plač. V korunách stromov zašumel vietor. Akoby zaplakal spolu s ním. Dlho kľáčal na mieste, kde stála ich chatrč (Lacková, 2005).

Činnosť č. 8 Tematická sonda – osudy menšín v povojnovej Európe na vybranom príklade

Konkretizácia činnosti

- analyzuje osudy rómskych komunít v povojnovej Európe,
- identifikuje príčiny, prečo Rómovia čelili segregácii, diskriminácii a chudobe po druhej svetovej vojne,
- popíše obnovu života Rómov po vojne – bývanie, školstvo, zamestnanie a sociálne postavenie,
- porovná životné podmienky Rómov s ostatnými národnostnými menšinami,

- uvedie príklady konkrétnych udalostí alebo legislatívnych opatrení ovplyvňujúcich Rómov (napr. presídľovanie, asimilačné politiky),
- rozvíja schopnosť empatie a porozumenia historickým a sociálnym súvislostiam života menšín,
- diskutuje o trvalých dôsledkoch povojnovej segregácie a diskriminácie Rómov.

Vzdelávacie metódy

1. Riadený rozhovor

- Otázky:
 - „Aké problémy riešili Rómovia po druhej svetovej vojne?“
 - „Ako sa zmenil život Rómov v porovnaní s predvojnovým obdobím?“
 - „V čom sa život menšín líšil v jednotlivých krajinách?“
- Diskusia o legislatívnych a spoločenských opatreniach ovplyvňujúcich Rómov v rôznych európskych štátoch.

2. Práca s historickými prameňmi

- Analýza fotografií, dobových článkov, zákonov a sčítaní obyvateľstva, úryvkov zo svedectiev Rómov,
- Porovnanie informácií z rôznych krajín a období, identifikácia podobností a rozdielov.

3. Práca s mapou

- Lokalizácia krajín a regiónov, kde Rómovia žili pred vojnou a po vojne,
- Zaznamenanie pohybov, presídlení a koncentrácie rómskych komunít.

Formy práce

1. Skupinová práca

- Skupiny po 3–4 žiakoch:
 - každá skupina spracuje informácie z vybranej krajiny alebo regiónu,
 - vytvorí krátku prezentáciu o osudoch Rómov v povojnovom období,
 - porovná život Rómov s inými menšinami v danom štáte.

2. Projektová práca – Miniprojekt

- Názov: „Rómovia v povojnovej Európe – príbehy a osudy“
- Výstupy:
 - mapa s lokalizáciou komunít a presídlení,
 - tabuľka s porovnaním životných podmienok a práv Rómov vs. ostatné menšiny,
 - krátka reflexia alebo výtvarné spracovanie (koláž, plagát) zobrazujúce osudy Rómov.

3. Individuálna práca

- Reflexívny zápis: „Čo ma najviac zasiahlo pri skúmaní povojnovej situácie Rómov?“

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Postavenie rómskych komunít v povojnovej Európe sa nezmenilo. Niektoré krajiny ovládli komunistické strany, ktoré obyvateľstvu tvrdili, že socializmus nastolí rovnosť medzi ľuďmi. Komunistické vlády znárodnili súkromné továrne a poľnohospodársku pôdu. Aj Rómom sľubovali rovnocenné spoločenské postavenie, hovorili o nich ako o robotníckej triede, ktorá v krajine vládne. Za vlády komunistickej strany v rokoch 1948 – 1989 sa zvýšila gramotnosť rómskej populácie, zvýšila sa zamestnanosť, zdravotná starostlivosť, menšia časť Rómov sa nasťahovala do nových domov a bytov. Uznanie národnostných práv pre Rómov sa však odmietalo. Až v roku 1969 sa niektorým vzdelaným Rómom podarilo presadiť vznik prvej rómskej spoločenskej organizácie Zväz Cigánov/Rómov na Slovensku – Románo Kultúrno Jekhetaniben. Medzi zakladateľov patrili stavitel' Anton Facuna, lekár Ján Cibul'a, osvetová pracovníčka Elena Lacková, učiteľ Dezider Banga. Zväz bol dobrovoľnou kultúrno-výchovnou organizáciou, ktorej cieľom bolo pomáhať Rómom k zlepšeniu podmienok ich života. Nespoliehali sa len na pomoc štátu. Založili vlastný závod – Butiker, ktorý zamestnal vyše 600 rómskych pracovníkov. Zo zarobených peňazí financovali kultúrne, osvetové a športové aktivity členov zväzu. Najpopulárnejším športom sa stal futbal. V krátkom čase mal zväz vyše 15 tisíc členov. Komunistická vláda zväz zrušila v roku 1973 pre obavy z narastajúceho vplyvu, ktorý mohol znamenať navrhnutie národnostných práv pre rómsku národnostnú menšinu. Uznanie práv mohlo zrušiť plán asimilácie Rómov do väčšinovej spoločnosti. Súčasťou asimilácie, alebo neskôr nanútenej integrácie, bolo zrušenie rómskeho jazyka, kultúry a identity Rómov. Tohto plánu sa komunistická vláda držala až do roku 1989 (Lužica, 2023).

Terminológia (slovníček)

buťi – práca

butiker – výrobný podnik, v ktorom pracovali rómski remeselníci; orientoval sa na tradičné remeslá, výstavbu domov i autodopravu

gramotnosť – za socializmu základná znalosť písania, čítania a počítania na úrovni 5. ročníka základných škôl

komunizmus – politická ideológia usilujúca nastoliť beztriednu spoločnosť; v skutočnosti vláda jednej politickej strany

socializmus – politická ideológia presadzujúca vládu jednej strany, kolektívne vlastníctvo, sociálnu rovnosť a plánované hospodárstvo

Činnosť č. 9 Analýza hlavných zmien v Československu po roku 1989

Činnosť č. 10 Porovnanie cieľov a následkov spoločensko-ekonomickej transformácie po roku 1989

Konkretizácia činnosti

- identifikuje hlavné politické, ekonomické a spoločenské zmeny po roku 1989, ktoré ovplyvnili život Rómov na Slovensku,
- analyzuje dopad zmien po roku 1989 na zamestnanosť Rómov,
- opisuje prístupy štátu k rómskej menšine (napr. programy integrácie, vzdelávania, bývania),

- porovnáva životné podmienky Rómov pred a po roku 1989,
- prepája zmeny, ktoré sa uskutočnili v spoločnosti s regionálnymi rozdielmi a postavením rómskych komunít,
- uvedie príklady miest alebo osád, kde sa život Rómov výrazne zmenil,
- rozvíja schopnosť kriticky hodnotiť historické zmeny a ich dôsledky na život menšín,
- podporuje empatiu a pochopenie sociálnych a ekonomických bariér, ktorým Rómovia čelili v povojnovej a postsocialistickej spoločnosti.

Vzdelávacie metódy

1. Riadený rozhovor

- Otázky:
 - „Aké hlavné zmeny nastali v spoločnosti po roku 1989?“
 - „Ako tieto zmeny ovplyvnili život Rómov?“
 - „Čo sa zmenilo v prístupe štátu k rómskej komunite?“
- Diskusia o zmenách, ktoré vznikli v oblastiach ekonomiky, vzdelávania a sociálnych službách.

2. Práca s dokumentmi a štatistikami

- Štatistiky zamestnanosti, školstva, sociálneho bývania Rómov pred a po roku 1989,
- Analýza vybraných zákonov, programov integrácie a článkov z dobovej tlače.

3. Práca s prípadovými štúdiami

- Vybrané rómske obce alebo osady (napr. Jarovnice, Luník IX),
- Porovnanie životných podmienok pred a po roku 1989,
- Diskusia o príčinách a dôsledkoch zmien.

Formy práce

1. Skupinová práca

- Skupiny po 3–4 žiakoch:
 - každá skupina spracuje vybraný aspekt zmien (zamestnanosť, vzdelávanie, bývanie, sociálna politika),
 - vytvorí prehľadnú tabuľku alebo graf,
 - prezentuje pred triedou s dôrazom na dopad na Rómov.

2. Projektová práca – Miniprojekt

Názov: „Rómovia a zmeny po roku 1989“

- Výstupy:
 - grafy a tabuľky s porovnaním pred a po transformácii,
 - mapa Slovenska s vyznačením komunít s výraznými zmenami,
 - krátka reflexia alebo diskusia o tom, čo by sa dalo zlepšiť v oblasti integrácie.

3. Individuálna práca

- Reflexívny zápis: „Ako transformácia spoločnosti ovplyvnila moju komunitu alebo ľudí okolo mňa?“

Vysvetlenie učiva

26. novembra 1989 na masovej demonštrácii v Prahe vystúpili aj dvaja rómski aktivisti, Emil Ščuka a Jan Rusenko. Vyzvali väčšinovú spoločnosť na prijatie Rómov do rodiacej sa demokratickej spoločnosti. Odstránenie komunistického režimu a nastolenie demokracie znamenal pre Rómov nádejný začiatok dosiahnutia občianskych a národnostných práv. Už v roku 1990 vznikli prvé rómske kultúrne organizácie. Elena Lacková založila „Kultúrny zväz občanov rómskej národnosti“, Július Tancoš založil „Združenie inteligencie Rómov na Slovensku“. Dezider Oláh bol zvolený za predsedu „Demokratického zväzu Rómov na Slovensku“. Mnohí Rómovia sa angažovali v politických stranách. Vďaka Deziderovi Bangovi a Anne Koptovej začali vychádzať prvé rómsko-slovenské noviny. V roku 1991 založila skupina Rómov okolo Karla Holomka v Brne Muzeum romské kultury. V Košiciach začalo pôsobiť rómske profesionálne divadlo „Romathan“ a na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre Katedra rómskej kultúry, ktorá mala vzdelávať učiteľov v rómskom jazyku. Na Univerzite Karlovej v Prahe Milena Hübschmannová otvorila štúdium rómskeho jazyka – romistiky.

9. apríla 1991 uznesením č. 153 vláda Slovenskej republiky prijala „Zásady vládnej politiky k Rómom“. V právnom systéme vláda uznala etnickú svojbytnosť Rómov na úrovni ostatných národnostných menšín. Pozitívne zmeny sa prejavili v kultúre a v školstve. V transformovanej ekonomike väčšina Rómov doplácala na nízky stupeň vzdelania. Rómovia patrili medzi prvých nezamestnaných. Musíme však podotknúť, že ani za socializmu sa nepodarilo zamestnať všetkých, vždy určitá časť Rómov bola nezamestnaná. Pomôcť zmeniť ťažkú situáciu v zamestnaní Rómov mal od roku 1995 Splnomocnenec vlády na riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc. Neskôr sa úrad premenoval na Úrad vlády pre rómske komunity. Stanovili sa priority: rozvoj rómskych osád, bývanie, vzdelávanie, rekodifikácia rómskeho jazyka. Nie všetko sa podarilo dotiahnuť do úspešného vyriešenia. Problémy zostávajú a riešenia sú v dlhotrvajúcom procese riešení (Lužica, 2020).

Terminológia (slovníček)

demokracia – vláda, kde moc pochádza od ľudí, ktorí sa podieľajú na riadení štátu prostredníctvom volených zástupcov a politických strán

splnomocnenec – menovaná alebo zvolená osoba poverená konať v mene vlád

Činnosť č. 11 *Rozpoznanie pozitívnych a negatívnych znakov vnútropolitického vývoja Slovenskej republiky*

Konkretizácia činnosti

- identifikuje politické rozhodnutia po vzniku Slovenskej republiky (1993), ktoré ovplyvnili život Rómov,
- rozlišuje pozitívne (programy integrácie, vzdelanie) a negatívne dopady (diskriminácia, segregácia),
- analyzuje vplyv zmien na sociálne postavenie Rómov a ich integráciu,
- prepája vnútropolitický vývoj s regionálnymi rozdielmi a životnými podmienkami Rómov,
- rozvíja kritické myslenie pri hodnotení politiky vo vzťahu k menšinám.

Vzdelávacie metódy

- Riadený rozhovor: otázky o zmenách po vzniku Slovenskej republiky a ich dopade na Rómov.
- Práca s dokumentmi: legislatíva, programy integrácie, štatistiky o rómskych komunitách.
- Práca s prípadovými štúdiami: vybrané rómske komunity, hodnotenie účinnosti opatrení.

Formy práce

- Skupinová práca: spracovanie jednej oblasti (vzdelávanie, bývanie, zamestnanosť), tvorba tabuľky alebo grafu, prezentácia pred triedou.
- Miniprojekt: „Politika a život Rómov po vzniku Slovenskej republiky“ – prehľad opatrení, mapa komunít, diskusia o možnostiach zlepšenia.
- Individuálna reflexia: čo by sa dalo zlepšiť v podpore Rómov.

Vysvetlenie učiva

1. januára 1993 vznikla samostatná Slovenská republika. Národná rada prijala zákon č. 270 o štátnom jazyku, ktorý zásadne obmedzoval všetky jazyky národnostných menšín. V návrhu úloh a opatrení splnomocnenec vlády Branislav Baláž nepísal o Rómoch, ale o „nepripravených občanaoch“. Pozitívny proces rozvoja rómskej menšiny, ale aj ostatných menšín, narazil na vládny finančný limit, ktorý výrazne oklieštil podporu kultúry národnostných menšín. V roku 1996 vláda národnostné združenia podporila rozpočtom 140 miliónov korún. O rok neskôr vláda uvoľnila len 58 miliónov korún. Po voľbách v roku 1998 vláda Mikuláša Dzurindu schválila zákon č. 184 o používaní jazykov národnostných menšín. Podľa zákona, ak najmenej 20% obyvateľov v obci tvoria príslušníci národnostnej menšiny, tak v úradnom styku môžu používať jazyk menšiny.

Všetky vlády po roku 1993 sú konfrontované s nárastom trestných činov extrémistických skupín (skíni). Útoky extrémistov, rôzne formy diskriminácie a nezáujem štátnej správy riešiť ekonomický a sociálny prepád väčšiny Rómov vyvolali na konci 90. rokov niekoľko migračných vln. Tisíce rómskych rodín hľadali lepšie životné podmienky v západnej Európe. Najviac žiadostí Rómov o azyl zaznamenala Veľká Británia. Mnohé rómske rodiny získali prácu a nový domov na britských ostrovoch. V roku 2004 vláda schválila zákon č. 365 o rovnakom zaobchádzaní a o ochrane pred diskrimináciou. Zákon sa do praxe presadzoval ťažko. Priniesol zmenu v oblasti dodržiavania ľudských práv aj príslušníkom rómskej menšiny. Po dlhých rokoch od uznania národnostných práv bola v roku 2008 prijatá štandardizácia a kodifikácia rómskeho jazyka. Pôvodná kodifikácia bola pripravená už v roku 1973, tú však komunistická vláda zrušila. Pozitívom je vznik Fondu na podporu národnostných menšín Kultminor v roku 2017. Rómski jednotlivci i občianske združenia môžu predkladať a žiadať finančné zdroje na projekty zamerané na podporu kultúrno-osvetovej činnosti, vzdelávania, výskumu, podporu literárnej a vydavateľskej činnosti, hudobného, tanečného, divadelného, výtvarného a filmového umenia. Kultminor podporuje projekty zamerané na medzikultúrny dialóg a porozumenie medzi občanmi Slovenskej republiky (Lužica, 2020).

Terminológia (slovníček)

azyl – ochrana cudzincov prenasledovaných v štáte ich pôvodu; dôvodom sú rasové, národnostné, náboženské, politické, sociálne, vojnové príčiny

Činnosť č. 12 Diskutovanie o úlohe historickej pamäte pri vyrovnávaní sa s minulosťou

Konkretizácia činnosti

- vysvetlí, prečo je historická pamäť dôležitá pri pochopení utrpenia Rómov (holokaust, segregácia, diskriminácia),
- identifikuje miesta pamäti a spomienkové aktivity súvisiace s Rómami,
- analyzuje, ako sa spomienky na minulosť môžu použiť pri prevencii neznášanlivosti a stereotypov,
- rozvíja empatiu a rešpekt voči Rómom a ich histórii.

Vzdelávacie metódy

- Riadený rozhovor: otázky o významných udalostiach a miestach pamäti pre Rómov.
- Práca s dokumentmi a príbehmi pamätníkov: fotografie, príbehy preživších holokaustu a segregácie.
- Diskusia: reflexia významu pamäte a spomienok pri dnešnom živote menšín.

Formy práce

- Skupinová práca: každá skupina spracuje jeden príbeh alebo miesto pamäti spojené s Rómami, vytvorí plagát alebo krátku prezentáciu.
- Projektová práca: „Pamäť a história Rómov“ – mapa miest pamäti, kľúčové udalosti, diskusia o poučení z minulosti.
- Individuálna reflexia: krátky text o tom, čo sa žiaci dozvedeli o historickej pamäti Rómov.

Vysvetlenie učiva

Rómski kočovníci v Európe nezakladali obce. V priebehu stáročí postupne nútene osídľovali obce, kde po stáročia žilo väčšinové obyvateľstvo. Ako neuznaná národnostná menšina nezakladali samosprávne inštitúcie a organizácie. Po celé stáročia žijú na okraji obcí a miest väčšinových národov. Až po roku 1989 sa rozvinul výskum rómskej kultúry, histórie i jazyka. Napriek tomu je to stále málo. Rómsky jazyk, kultúra a história nie sú súčasťou vzdelávania na slovenských školách.

Okolo roku 2000 sa vďaka podpore Medzinárodnej organizácie pre migráciu rozvinul výskum holokaustu Rómov na Slovensku. Na základe terénnych a archívnych výskumov posledných svedkov vojnového utrpenia občianske združenie In minorita v rámci projektu Ma bisteren! (Nezabudnime!) osadila na miestach vojnového utrpenia pamätníky a pamätne tabule. Pamätníky a pamätne tabule sa nachádzajú v Banskej Bystrici, Zvolene, Lutile, Nemeckej, Hanušovciach nad Topľou, Slatine, Dubnici nad Váhom, v Čiernom Balogu. Významnými pamätníkmi sú pôvodné tranzitné tábory v Letech u Písku a Hodonín pri Kunštáte, odkiaľ boli transportovaní Rómovia z Čiech a Moravy.

Návrh spoločnej aktivity

Tematický deň: Dejiny Rómov – od reforiem po súčasnosť

Motivačná časť

- Krátky úvod do témy: „Prečo je dôležité poznať dejiny Rómov na Slovensku?“
- Prezentácia základnej časovej osi: 18. storočie → medzivojnové obdobie → druhá svetová vojna → povojnové obdobie → transformácia po roku 1989.
- Otázky pre žiakov (riadený rozhovor):
 - „Čo si predstavíte pod pojmom menšina?“
 - „Ako by ste sa cítili, keby vám štát určoval, ako sa máte obliekať alebo kde môžete bývať?“

Ciele tematického dňa

- Porozumieť kľúčovým historickým udalostiam, ktoré ovplyvnili život Rómov.
- Analyzovať rôzne formy právnych a spoločenských obmedzení rómskej menšiny.
- Rozvíjať schopnosť kriticky čítať historické pramene a porovnávať ich so súčasným vnímaním.
- Podporiť reflexiu a diskusiu o odboji, prínose rómskej menšiny a historickej pamäti.

Aktivity

- *Úvodná aktivita – motivačné video a diskusia*
 - Účastníci sa oboznámia s témou prostredníctvom videa alebo vizuálneho úryvku a následne diskutujú o svojich predchádzajúcich znalostiach.
- *Porovnanie reforiem a revolúcií*
 - Simulácia historických rozhodnutí panovníkov, kde účastníci dostanú rôzne situácie a rozhodujú, aké opatrenia prijmú. Pomáha pochopiť zložitosť historického kontextu.
- *Vzťahy k rómskej menšine*
 - Žiaci si vymenia úlohy úradníkov a rómskych rodín, analyzujú obmedzenia a práva a diskutujú o dopadoch týchto rozhodnutí.
- *Pramene a propaganda*
 - Účastníci skúmajú vizuálne pramene, plagáty a svedectvá očitých svedkov, učia sa kriticky porovnávať rôzne zdroje informácií.
- *Literatúra a príbehy pamätníkov*
 - Čítanie alebo počúvanie úryvkov zo spomienok Rómov a iných menšín, následná reflexia postáv a situácií.
- *Odboj a povojnový život*
 - Mapovanie odboja a diskusia o prínose rómskych odbojárov po vojne. Umožňuje pochopiť, ako sa historické udalosti premietli do života ľudí.

- *Súčasnosť a historická pamäť*
 - Diskusný kruh a tvorba minikoláže „*Miesta pamäti a odkazy pre budúcnosť*“. Účastníci reflektujú, ako história ovplyvňuje dnešnú spoločnosť.

Záver dňa

Na záver si účastníci zhrnú, čo sa naučili, čo ich prekvapilo a čo si odnášajú. Výstupy aktivít môžu byť vystavené, aby poslúžili ako podnet na ďalšie diskusie a zamyslenie.

Odporúčaná literatúra

- Facuna, J., & Lužica, R. (2017). *Rómska kultúra*. Štátny pedagogický ústav.
- Janas, K. (2010). *Perzekúcie Rómov v Slovenskej republike (1939–1945)*. Ústav Pamäti Národa.
- Kenrick, D. (2003). *Cikáni na cestě z Indie do Evropy*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Kolektív autorov. (b.r.). *Rómovia/História*. Council of Europe.
- Lacková, E. (2005). *Mŕtvi sa nevracajú – O mule na aven pale* (1st ed.). Združenie Jekhetane – Spolu.
- Lužica, R. (2004). *Kapitoly z rómskej kultúry* (1st ed.). Slovak Academic Press.
- Lužica, R. (2020). *Rómsky historický kalendár 1918–2018* (1st ed.). Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Lužica, R. (2023). *História Rómov: Metodika* (1st ed.). Národný inštitút vzdelávania a mládeže.
- Tancoš, J., & Lužica, R. (2002). *Zatratení a zabudnutí* (1st ed.). IRIS.

METODICKÉ USMERNENIE

Činnosti č. 1–14

Konkretizácia činnosti

- spoznáva a rozlišuje postavenie rómskej menšiny a majoritnej spoločnosti,
- uvedomuje si význam tretieho sektora (občianske združenia, neziskové organizácie, nadácie) pri podpore inklúzie a pomoci rómskym komunitám,
- rozpoznáva formy solidarity (dobrovoľníctvo, charitatívna činnosť) na príkladoch práce s rómskymi deťmi, rodinami a komunitami,
- reaguje na prejavy nenávisťi, stereotypov a diskriminácie voči Rómom v reálnom aj online prostredí,
- uvedomuje si význam Ústavy SR a princíp rovnosti práv pre všetkých občanov bez ohľadu na etnický pôvod,
- rozpoznáva formy násillia a diskriminácie, ktorým môžu čeliť Rómovia,
- uplatňuje princípy inkluzívneho správania v škole a komunita s dôrazom na rešpekt k rómskej identite a kultúre,
- spoznáva globálne fenomény (migrácia, chudoba, sociálne vylúčenie, kultúrna rozmanitosť) na príkladoch rómskych komunít doma aj v zahraničí,
- uvedomuje si význam EÚ a jej programov pri podpore inklúzie, vzdelávania a rozvoja marginalizovaných komunít vrátane Rómov.

Vzdelávacie metódy

- riadený rozhovor a diskusia (napr. „Ako môžeme zlepšiť spolužitie rómskych žiakov a majority v škole?“),
- práca s dokumentmi a textami (ľudskoprávne dokumenty, príbehy Rómov, správy o inklúzii),
- analýza modelových situácií (diskriminácia v škole, stereotypy, sociálne vylúčenie),
- projektové vyučovanie (komunitné projekty v spolupráci s rómskou komunitou),
- argumentačné metódy (diskusie o stereotypoch, rovnosti a inklúzii),
- práca s médiami (kritické hodnotenie zobrazovania Rómov v médiách a na internete).

Formy práce

- Skupinová práca: analýza situácií zo školy a komunity a návrh inkluzívnych riešení,
- Projektová práca: návrh a realizácia aktivity na podporu spolužitia (napr. komunitné podujatie, rovesnícka pomoc, vzdelávacia aktivita),
- Diskusia a debata: témy rovnosti, stereotypov a postavenia Rómov v spoločnosti,
- Práca s dokumentmi: analýza ľudskoprávných textov v kontexte inklúzie,
- Prezentácia: výstupy žiakov (plagát, prezentácia, video, kampaň na podporu rešpektu),
- Reflexia: hodnotenie postojov, skúseností a možností vlastného prínosu k inklúzii.

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Učiteľ si vyberie konkrétnu tému z odporúčanej literatúry a následne ju spolu so žiakmi podrobnejšie rozoberie a rozvinie.

Návrh spoločnej aktivity: Uznanie, rešpekt a inklúzia v kontexte rómskej komunity

1. Motivačná časť (5 min.)

- Učiteľ sa žiakov opýta:
 - „Ako vnímate rozdiely medzi ľuďmi v našej spoločnosti?“
 - „Prečo je dôležité, aby mali všetci rovnakú hodnotu bez ohľadu na pôvod alebo kultúru?“
- Učiteľ stručne vysvetlí význam rovnosti, rešpektu a inklúzie, najmä vo vzťahu k rómskej komunite.
- Uvedie príklady pozitívneho prínosu Rómov pre spoločnosť (hudba, remeslá, vzdelávanie, verejný život, komunitná pomoc).

2. Práca v skupinách – rešpekt, stereotypy a inklúzia (20 min.)

- Žiaci sa rozdelia do malých skupín (3–4 žiaci).

- Každá skupina dostane modelovú situáciu zo školy alebo komunity, ktorá sa týka spolužitia (napr. stereotypné vnímanie Rómov, situácia diskriminácie, začlenenie nového spolužiaka, pomoc v triede).
- Úlohy pre skupiny:
 - Analýza situácie: čo sa v danej situácii deje a či je správanie spravodlivé alebo nespravodlivé.
 - Návrh riešenia: ako by mala vyzerat' spravodlivá, rešpektujúca a inkluzívna reakcia.
 - Prevencia stereotypov: čo môžeme urobiť, aby sme sa vyhli predsudkom a diskriminácii.
- Výstup skupiny môže mať formu:
 - krátkej scény (ukážka správneho správania),
 - plagátu „Ako budujeme rešpekt“,
 - jednoduchého návrhu pravidiel triedy pre rovnosť a rešpekt.

3. Prezentácia (10 min.)

- Skupiny prezentujú svoje riešenia a výstupy.
- Ostatní žiaci dopĺňajú návrhy alebo diskutujú o tom, čo by v podobnej situácii urobili oni.
- Učiteľ zdôrazní význam rovnosti, odmietania stereotypov a aktívneho budovania inkluzívneho prostredia.

4. Reflexia a záver (10 min.)

- Riadený rozhovor:
 - „Čo nové si si uvedomil o spolužití rôznych skupín ľudí?“
 - „Ako môžeme v škole podporovať rešpekt a rovnosť?“
- Učiteľ zhrnie, že inklúzia, rešpekt a solidarita sú základom dobrého spolužitia v škole aj v spoločnosti.

Učebné pomôcky

Modelové situácie zo školského a komunitného prostredia

Papier, fixky, pastelky

Plagátový papier

Prípadne kartičky s rolami alebo situáciami

Odporúčaná literatúra

Liégeois, Jean – Pierre 1995. *Rómovia Cigáni Kočovníci*. Bratislava: Rada Európy. ISBN 80-967380-4-6. Liégeois, J.-P. (1995). *Rómovia, Cigáni, Kočovníci* (1st ed.). Rada Európy. Hancock, I. (2005). *My Rómsky národ – Ame sam e Rromane džene* (1st ed.). Petrus.

3. CYKLUS

ETICKO-OSOBNOSTNÝ KOMPONENT

Obsahový štandard: Nácvik diskusie o etických témach a riešenie morálnych dilem

Pojmy: prosociálnosť a solidarita, ľudská dôstojnosť

Realizácia projektu s pridanou hodnotou

Činnosti:

1. Porozumenie solidarite (vojnové konflikty, chudoba, problémy menej rozvinutých krajín sveta).
2. Aktívne všímanie si a analyzovanie potrieb ľudí vo vlastnom životnom kontexte (rodinných príslušníkov, spolužiakov, priateľov, núdznych ľudí a pod.).
3. Organizácia a kooperácia v širšom prosociálnom projekte (dlhodobej pomoci, dlhodobej starostlivosti a pod.).

METODICKÉ USMERNENIE

Činnosť č. 1 Porozumenie solidarite (vojnové konflikty, chudoba, problémy menej rozvinutých krajín sveta).

Činnosť č. 2 Aktívne všímanie si a analyzovanie potrieb ľudí vo vlastnom životnom kontexte (rodinných príslušníkov, spolužiakov, priateľov, núdznych ľudí a pod.)

Činnosť č. 3 Organizácia a kooperácia v širšom prosociálnom projekte (dlhodobej pomoci, dlhodobej starostlivosti a pod.)

Konkretizácia činnosti

- spoznáva význam solidarity v kontexte sociálnych problémov rómskej komunity (napr. chudoba, sociálne vylúčenie, prístup k vzdelaniu),
- uvedomuje si príčiny a dôsledky týchto problémov na život detí a rodín,
- diskutuje o predsudkoch a stereotypoch voči Rómom a ich vplyve na každodenný život,
- aktívne si všíma potreby ľudí vo svojom okolí vrátane spolužiakov z rôzneho prostredia,

- rozvíja empatiu, rešpekt a citlivosť voči iným,
- zapája sa do plánovania a realizácie prosociálnych aktivít podporujúcich inklúziu a spolužitie,
- spolupracuje v tíme a preberá zodpovednosť za spoločné úlohy,
- reflektuje význam solidarity a spolupráce pre vzťahy v triede a komunite.

Vzdelávacie metódy

- Riadený rozhovor a diskusia: napr. „S akými problémami sa môžu stretávať Rómovia v našom okolí?“ alebo „Ako môžeme zlepšiť vzťahy v triede?“
- Práca s príbehom alebo modelovou situáciou: analýza situácií zo života detí z rómskej komunity a hľadanie riešení.
- Analýza potrieb: identifikovanie potrieb v triede alebo komunite a návrh foriem pomoci.
- Projektové a zážitkové učenie: realizácia aktivít na podporu inklúzie a spolupráce.
- Kooperatívne učenie: práca v skupinách podporujúcich vzájomné spoznávanie.

Formy práce

- Diskusia a zdieľanie skúseností zo školského a komunitného prostredia.
- Skupinová práca: návrh aktivít na podporu spolužitia (napr. rovesnícka pomoc, spoločné aktivity).
- Projekt: realizácia aktivít zameraných na podporu komunity alebo vzťahov v triede.
- Tímová spolupráca: rozdelenie rolí a koordinácia činností.
- Prezentácia projektu (plagát, prezentácia, video).
- Spoločná reflexia: hodnotenie prínosu a návrhy na zlepšenie.

Vysvetlenie učiva (doplnkový text, terminológia)

Učiteľ si vyberie konkrétnu tému z odporúčanej literatúry a následne ju spolu so žiakmi podrobnejšie rozoberie a rozvinie.

Návrh spoločnej aktivity: Pomáhame tam, kde je to potrebné

1. Motivačná časť (5–10 min.)

- Učiteľ žiakom položí otázky:
 - „Všimli ste si niekedy, že niekto vo vašom okolí potrebuje pomoc?“
 - „Ako môžeme pomôcť ľuďom, ktorí to majú ťažšie – napríklad niektorým spolužiakom alebo rodinám?“
- Učiteľ krátko vysvetlí význam solidarity a vnímavosti voči potrebám ľudí, najmä v prostredí, kde sa môžu objavovať sociálne rozdiely (napr. v rómskej komunite).

- Uvedie konkrétne príklady pomoci: podpora pri učení, spoločné aktivity, pomoc rodinám v núdzi, komunitné iniciatívy.

2. Práca v skupinách (20–25 min.)

- Žiaci sa rozdelia do malých skupín (3–4 žiaci).
- Každá skupina dostane modelovú situáciu z prostredia školy alebo komunity (napr. spolužiak, ktorý nemá pomôcky, dieťa ohrozené vylúčením z kolektívu, rodina v náročnej situácii).
- Úlohy pre skupiny:
 1. Identifikovať potreby: Čo konkrétny človek alebo skupina potrebuje?
 2. Navrhnuť pomoc: Ako môžeme ako trieda alebo škola pomôcť?
 3. Vybrať konkrétnu aktivitu: jednoduchý plán prosociálnej aktivity (napr. rovesnícka pomoc, spoločné podujatie, zbierka, podpora začlenenia).
- Výstup skupiny:
 - krátky návrh projektu (heslá, jednoduchý plán, kresba),
 - pomenovanie cieľa: „Čo chceme zlepšiť“ a „Ako to urobíme“.

3. Prezentácia (10 min.)

- Skupiny prezentujú svoje návrhy pred triedou.
- Ostatní žiaci dopĺňajú nápady alebo vyberajú aktivity, ktoré považujú za najviac prínosné.
- Trieda sa môže dohodnúť na jednej spoločnej aktivite, ktorú zrealizuje.
- Učiteľ zdôrazní význam spolupráce, rešpektu a konkrétnej pomoci v každodennom živote.

4. Reflexia a záver (5–10 min.)

- Rýchla reflexia: žiaci odpovedajú na otázky:
 - „Čo nové som si uvedomil?“
 - „Ako môžem ja osobne pomôcť niekomu vo svojom okolí?“
- Učiteľ zhrnie význam vnímavosti, solidarity a aktívneho prístupu k pomoci druhým.
- V prípade realizácie projektu sa dohodne ďalší postup (kroky, rozdelenie úloh).

Učebné pomôcky

- Modelové situácie (zo školy alebo prostredia rómskej komunity)
- Papier, fixky, plagátový papier
- Kartičky na zapisovanie nápadov
- Prípadne fotografie alebo krátke príbehy na ilustráciu situácií

Odporúčaná literatúra

Liégeois, J.-P. (1995). *Rómovia, Cigáni, Kočovníci* (1st ed.). Rada Európy.
 Hancock, I. (2005). *My Rómsky národ – Ame sam e Rromane džene* (1st ed.). Petrus.

Rómska história a kultúra

Metodická príručka

*k začleneniu rómskej histórie a kultúry do školského kurikula
základného vzdelávania*

Autori:

PhDr. Mgr. Jozef Facuna, PhD.
prof. PhDr. René Lužica, ArtD.

Recenzenti:

Ing. Mgr. Gabriela Radičová
Mgr. Ingrid Lukáčová

Jazyková úprava:

PhDr. Miroslava Čerešníková, PhD.

Grafická úprava:

Lucia Vecseiová

Vydal: NIVaM
Vydanie: prvé
Formát: elektronický
Rok vydania: 2026

ISBN: 978-80-565-1691-1
EAN: 9788056516911



